

5 HOOFSTUK 5: VERDERE GANG (1910-1933)

Die eise wat aan die Nederduitsch Hervormde Kerk en Afrikanervolk gedurende die eerste dekade van die twintigste eeu gestel is, het ook Van Belkum se dienswerk beïnvloed. Dié dekade was krisisjare en Van Belkum as skriba van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, was geroepe om onder moeilike omstandighede te help koers aandui, raad te gee en die Kerk te verdedig. Die daaropvolgende twee dekades was vir die Kerk en sy lidmate net sulke moeilike en spanningsvolle jare wat dieselfde hoë eise aan Van Belkum gestel het, wat steeds, behalwe as gemeentepredikant, as skriba van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering gedien het. Die heropbou van die Kerk en volk, na die Oorlog (1899-1902), was nog nie afgehandel nie en is verder vertraag deur onrussekkende gebeure op sowel die kerklike as die volksterrein. Binne die Kerk het die sake rondom ds C J L Ruysch van Dugteren en dr H D van Broekhuizen onrus gewek en op die volksakker het die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog en die gepaardgaande Rebelle van 1914 tot 'n skeuring in Afrikaner-geledere aanleiding gegee. Boonop was die tydperk gekenmerk deur die Groot-griep epidemie van 1918, waartydens van Belkum se dogter, Tine, oorlede is en die 1922 stakings, wat tot verdere onrus aanleiding gegee het (vgl Pont 1965:59). Van Belkum se dienswerk is egter ook deur volgehoue bouwerk gekenmerk. Die vestiging van 'n eie teologiese opleiding, die eerste sendingpogings, die oprigting van die Weeshuis te Krugersdorp en Van Belkum se voortgaande invloed deur die kerklike publikasies het sy rol as bouer in die kerk bo alle twyfel bevestig. Sy dienswerk in die jare 1910-1933 kan dus in kort opgesom word as raadgewer, verdediger en bouer van Kerk en volk en meermale het jonger kollegas na hom as die 'gewete van die kerk' of '*Nestor* van die kerk' verwys.

5.1 Verdediger van die Nederduitsch Hervormde Kerk

5.1.1 Ds C J L Ruysch van Dugteren en leervryheid

Carl Jacobus Lodewijk Ruysch van Dugteren het op 29 November 1880 te Lage-Zwaluwe, Noord-Brabant, die eerste lewenslig aanskou. Reeds as kind het hy die ideaal gekoester om predikant te wees en hy het op 31 Julie 1909 uit Holland na Suid-Afrika vertrek om die ideaal te verwesenlik (vgl Straus 1986:5 ev). Volgens Botha (1981:200) het Ruysch van Dugteren vanaf 8 April 1909, naas prof dr P J Muller as predikant gedien en van 1909 sy opvolger geword. In Julie 1911 het hy 'n brief aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering geskryf, waarin hy gevra het of hy die ondertekening van die formulier, wat elke predikant voor sy indienstreding in die Nederduitsch Hervormde Kerk moes teken, letterlik moes verstaan. Voordat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering kon reageer het hy op 16 Julie, tydens die oggend-erediens van sy besware teen die belydenisskrifte kennis gegee. Dit het hy ook die daaropvolgende Sondag, 23 Julie 1911, gedoen. Van Dugteren het sy besware nie net in die gemeente bekend gemaak nie, maar 'n *Open Brief* aan die lidmate van die Kerk gerig. In die brief het hy betoog dat die belydenisskrifte bindend vir sy gewete is en daarvan wil hy vry wees. Na dié optrede het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering weer op 7 September vergader. Die Kommissie het tydens die vergadering besluit dat indien Van Dugteren hom nie aan die belydenisskrifte bind nie, hy nie meer predikant in die Kerk kan wees nie. Teen die uitspraak het Van Dugteren hom op die Algemene Kerkvergadering beroep. Die vergadering het op 16 Januarie 1912 byeengekom om die saak te behandel, maar Ruysch van Dugteren het versuim om die vergadering by te woon. Die Algemene Kerkvergadering het die besluit en optrede van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering goedgekeur en die beginsel gehandhaaf dat die Kerk nie leervryheid duld nie (Engelbrecht 1953:371 ev). Die saak van ds C J L Ruysch van Dugteren (1880-1918) is veral deur Botha (1981:200 ev), Strauss (1986) en Botes (1989:328 ev) nagevors. Botha het veral Goddefroy se rol tydens die saak aangedui, terwyl Botes na die rol van L E Brandt verwys het. Strauss se navorsing het heeltemal korrek gekonsentreer op die prosedurehandeling van die kerkraad van

Pretoria, die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en die Algemene Kerkvergadering van 1912. Van Belkum se rol moet egter in die verband nog aangedui word. Dit kan nie ontken word dat Van Dugteren voor die ondertekening van die formulier sy besware aan Van Belkum bekend gemaak het nie. Volgens Strauss (1986:9) het Van Dugteren die ondertekeningformule eers enkele maande na sy bevestiging onderteken en in sy *Open Brief* in Julie 1911 het hy aangedui dat die Voorsitter van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering – ds C W du Toit – en die skriba, Jac van Belkum van sy besware bewus was, maar hom nogtans toegelaat het om die formule te onderteken omdat, na hulle mening, hy met die grondbeginsel van die werklike geestelike inhoud ooreengestem het (Strauss 1986:10). Tydens die vergadering van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering op 7 September 1911, het dit ook duidelik geword dat Van Belkum tog toegelaat het dat Ruysch van Dugteren eers na sy bevestiging die formule onderteken het. Strauss stel (1986:29):

Uit artikel 116 blyk dat ds Ruysch van Dugteren die formule by die skriba van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering moes onderteken, alvorens hy bevestig sou word. Ds Jac Van Belkum het nou aan die vergadering verduidelik waarom dit nie voor die bevestiging gedoen is nie. Hy het verklaar dat ds. Ruysch van Dugteren haastig in Pretoria bevestig is. Die skriba het geweet dat ds. Ruysch bekend was met die inhoud van die formule en dat hy dit moes onderteken, maar dat ds Ruysch nie gesê het, dat hy besware het nie. By sy ondertekening van die formule het hy wel gepraat van besware, maar hy het tog die formule vrywillig onderteken.

Die ondertekeningformule waarna Van Belkum verwys het, was die formule wat sedert 1866 in die Nederduitsch Hervormde Kerk gegeld het en wat deur di Van der Hoff en Begemann opgestel is en in Februarie 1866 deur die Algemene Kerkvergadering goedgekeur is (Botha 1981:217, vgl ook Botha 2001:885-904). Die ondertekeningformule het so gelui:

Wij ondergeteekenden, predikanten van de Nederduitsch Hervormde Kerk, verklaren in goeden gemoeden, de leer welke overeenkomstig Gods Heilige Woord vervat is in de formulieren van Eenigheid der Nederduitsch Hervormde Kerk, naamlijk de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, den Heidelbergschen Catechismus en de Dordtsche Leerregelen, hartelijk te omhelzen en getrouw te zullen leeren, beloovende ons in alles overeenkomstig onze kerkelijke reglemente stiptelijk te zullen gedragen, ons onderwerpende aan het oordeel der bevoegde kerkelijke besturen alhier, indien daartegen door ons mogt gehandeld worden. De ondertekenaar van dit reglement verklaart door zijne handteekening, dat hij de leer, die in bovengenoemde formuliere vervat is, gelooft overeenkomstig Gods heilig woord te zijn.

(Botha 1981:200)

Ruysch van Dugteren het sy beswaar teen die ondertekeningsformule by die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se vergadering van 26 Julie 1911 ingedien. In die brief aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hy onder andere gestel dat die formule opsigself duidelik genoeg was, maar beweer dat, na sy mening, die historiese toestande die interpretasie van die formule moontlik gemaak het. Dit is nie duidelik wat Ruysch van Dugteren met historiese toestande bedoel het nie. In sy brief van 23 September 1911 (*De Hervormer* 1911:3-6) het hy weer verwys na die '*historiese toestanden en art. 57 onzer Kerkwet, dat alleen spreek van grove afwijkingen*'. Van Dugteren het hierop na die sing van die Evangeliese gesange verwys en verklaar:

...die niet alleen volgens mijn mening afwijken van de leer onzer belijdenisschriften, maar ook door de Gereformeerde Kerk, bovenal om die reden, niet gebruikt worden.

Die verwysing na die sing van die gesange moet dus as een van die sogenaamde historiese toestande opgeneem word. Hy het egter geen verdere verwysings in die

verband aangehaal nie. Blykbaar wou Ruysch van Dugteren impliseer dat die sing van gesange, wat nie in lyn was met die leer van die Nederduitsch Hervormde Kerk nie, nou aan hom die opening gebied het om die kerkleer na eie goeddunke te verwerp en sy ondertekening daarom nie as letterlik te beskou nie.

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het op 7 September 1911 die Ruysch van Dugteren saak behandel. Nadat Van Belkum die ter sake dokumente voorgelees het, het hy verduidelik waarom Ruysch van Dugteren die formule eers 'n geruime tyd na sy bevestiging onderteken het:

Die verklaring komt hierop neer dat Ds Ruysch wat haastig in Pretoria is bevestigd: dat de Scriba wist dat Zeerw bekend was met den inhoud der formule en wist dat hij die moest teekenen en dat Zeerw niet had bekend gesteld, dat hij bezwaren had. Bij het teekenen heeft Zeerw wel gesproken van bezwaren, maar toch vrijwillig geteekend.

(NHKA:K 1 / 2)

Ruysch van Dugteren het in sy brief aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en sy brief in *De Hervormer* (1911:3-6) ook na die tydsverloop tussen die bevestiging en die ondertekening verwys en in sy antwoord het hy Van Belkum se optrede as instemming vertolk. Hy het selfs gestel dat Van Belkum heeltemal op hoogte van sy beswaar was:

De moderator kende mijn standpunt bij de bevestiging: de Scriba wist het bij de onderteekening.

(NHKA:K 1 / 2; vgl *De Hervormer* 1911:3-6)

Van Belkum het egter, na Ruysch van Dugteren se optrede op 16 en 23 Julie aan hom die opdrag gegee om nie verder oor die saak vanaf die kansel te praat nie. Toe hy op Trichardtsfontein op 30 Julie 1911 gaan preek het, het Van Belkum uitdruklik die voorwaarde gestel, maar tog toegelaat dat Van Dugteren preek. Ten spyte van Van

Belkum se versuim om deeglik van Ruysch van Dugteren se besware kennis te neem, het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering nogtans die ondertekening van die formule as bindend beskou. Daarom is gestel:

Dat hoewel tengevolge van een onvoorziën verzuim van den Scriba der Algemeene Kerkvergadering de formule niet door U is geteeken voor de bevestiging, gij nochtans wist voor die bevestiging, dat die formule moest geteekend worden, en dit verzuim U geen recht geeft de hoogste kerkbesturen beschuldigen [wettig] gewicht te hechten aan die ondertekening welke niet een bloote formaliteit maar wel degelijk een plechtige verklaring door een predikant afgelegd is, en een bindend contract waaraan een predikant zich niet mag onttrekken.

(NHKA:K 1 /2)

Die Kommissie het wel deeglik van Van Belkum se optrede kennis geneem, en dit kan nie ontken word dat dié optrede van Van Belkum tydens die ondertekening van die formule en Ruysch van Dugteren se prediking te Trichardtsfontein, tot Ruysch van Dugteren se handeling bygedra het nie. Die vraag is of Van Belkum deur sy optrede met Ruysch van Dugteren se bevestiging en prediking te Trichardtsfontein, laat blyk het dat hy ook besware teen die belydenisskrifte gehad het of dalk vanweë die kerklike behoefte aan predikante besluit het dat die saak middelmatig is en dus verdra kan word.

Aan Van Belkum het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering die opdrag gegee om sy besluite in die *Hervormer* te publiseer:

...dat Ds. Ruysch van Dugteren door het terugnemen van zijne handtekening zich buiten de kerk heeft gesloten, en daardoor heeft opgehouden dienstdoende predikant der Nederduits Hervormde Kerk te zijn;

te handhaven dat deel van het besluit van de Kerkeraad van Pretoria d.d. 4 Augustus, dat Ds. Ruysch het verrichten van zijn diensten belet;

en dat met betrekking tot punt 2, de Kommissie beslist, dat het salaris tot op 7 September zal worden uitbetaald.

De Kommissie vindt het prijzenswaard, dat de Kerkeraad Ds. Ruysch het bewonen der pastorie heeft toegestaan en vertrouwt, dat hangende hoger beroep, wanneer daarvan gebruikt mocht worden gemaakt, hem dit zal blijven vergund, en dat de Kerkeraad hem naar de aard der Christelike liefde zal behandelen.

(NHKA:K 1/ 2; *De Hervormer* 1911:3-4)

Ruysch van Dugteren het reeds in sy brief van 23 September 1911 van sy beroep op die Algemene Kerkvergadering melding gemaak. Die Algemene Kerkvergadering het op 30 April en 1 Mei 1912 byeengekom en tydens die vergadering het Van Belkum onder andere die brief wat Ruysch van Dugteren voor die Algemene Kerkvergadering geskryf het, voorgelees:

Wel Eerwaarde Heer, In antwoord op u schrijven van den 23 dezer deel ik u mede dat ik mijne opinie handhaven dat de handelswijze van den Algemene Kommissie geheel onwettig is geweest, niet van plan ben voorlopig enige stap in deze saak te doen. 't Is de plicht van den Algemene Kommissie deze zaak voor de Algemene Kerkvergadering te brengen. 't Is mij onmogelijk mij neer te leggen bij de handelswijze van den Algemene Kommissie, omdat mijns insiens deze onwettig is. Ik ben op onwettige wijze uit de kerk gezet en daardoor in de onmogelijkheid zelf mijn ontslag te nemen, wat ik doen zou als er de kans toe bestond. Mij neerleggen bij't besluit van den Algemene Kommissie doe ik dus niet, maar tevens zie ek af van zelf mijn zaak, die *even goed uwe zaak* is, voor de Algemene Vergadering te brengen.

(Strauss 1986:40)

Met die beklemtoning ‘*even goed uwe zaak*’ het Ruysch van Dugteren dus gesuggereer dat Van Belkum ook soortgelyke besware of bedenkinge teen die belydenisskrifte gehad het. Uit die verdere verloop van die saak het dit geblyk dat Van Belkum nie daaraan skuldig was nie.

Dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering ten opsigte van die kerkordelike prosedure korrek opgetree het, het Botha (1981:208) aangetoon:

As ‘n predikant of lidmaat dan nie met die spesifieke formuliere kan instem as in ooreenstemming met Gods Woord nie, dan moes hy eerlikheidshalwe daardie kerkgenootskap verlaat.

Ruysch van Dugteren het vanweë sy beswaar teen die uitverkiesingsleer soos dit in die Dordse leerreëls geleer word, sy handtekening van die ondertekeningformule onttrek. Sy optrede en bekendmaking van sy besware in die Nederduitsch Hervormde Gemeente Pretoria op 16, 18 en 23 Julie 1911 en sy korrespondensie met die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en die Algemene Kerkvergadering bevestig sy verbreking met die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. Ruysch van Dugteren se uitsprake, soos dié in sy *Open Brief*, het egter die predikante van die kerk onder verdenking geplaas. In sy *Open Brief* het Ruysch van Dugteren beweer dat daar ook ander predikante was, wat sy gevoelens gedeel het. Die bewering het ook tydens die Gewone Algemene Kerkvergadering op 3 Desember 1912 onrus veroorsaak. Die kerkaad van Pretoria het ‘n beskrywingspunt wat hierna verwys het, ingedien:

Daar de Kerkeraad van Pretoria, overtuigd is, dat de Nederduits Hervormde Kerk vast houdt aan hare belijdenis, zoals omschreven in Art 1, der Wet, versoekt de Kerkeraad de Algemene Kerkvergadering met de oog op de bewering van Ds Ruysch van Dugteren in zijn bewuste open brief, dat hij wist, dat er nog andere predikante in onze Kerk zijn, die ook bezwaren hebben tegen de belijdenis en toch het Formulier in Art.116 der Wet hebben getekend, alle d. d. predikanten in onze Kerk te verzoeken zich uit te spreken , in hoeverre de blaam

door Ds. Ruysch van Dugteren op hen betref persoonlik treft, dan of
 zij zich nog stipt houden aan het door het ondertekende formulier.

(Notule van die Algemene Kerkvergadering 1912= NHKA 1912:29)

Daar is nie net van die predikante 'n bevestiging gevra nie, maar die kommissie belas met die verslag oor die belydenis het ook voorgestel dat alle ouderlinge voor hulle bevestiging gevra word of hulle met die belydenisskrifte saamstem. Van Belkum het dadelik tydens die bespreking gereageer:

De Scriba merkt op, dat dit voorstel van Pretoria zeer pijnlijk is voor de predikanten, al begriipt hij, dat het is door de brief van Ds Ruysch. Maar als iemand iets beweert, moeten daarom mannen die men kent en jaren lang gearbeid hebben, worden gewantrouwd? Voor zich zelven is een verklaring niet nodig; hij staat nog bij zijn handtekening en blijft bij de belijdenis der kerk...Hij hoopt, dat het wantrouwen tegen de leeraars zal worden weggenomen en vertrouwen komen.

(NHKA 1912:17)

In die daaropvolgende bespreking het feitlik alle predikante verklaar dat hulle die belydenis steeds onderskryf, maar ook gewaarsku teen 'n ongegronde verdagmakery (NHKA 1912:17). Van Belkum het dit duidelik gestel dat hy die gebondenheid van predikante as wesenlik beskou het.. In die artikel, '*Art. 116 der wetten van de Nederd. Herv kerk van Zuid-Afrika*', het Van Belkum, alhoewel hy groot waardering vir Ruysch van Dugteren gekoester het, nogtans sy optrede veroordeel. Dat die Skrif die normerende norm vir die belydenisskrifte is, het Van Belkum ook gehandhaaf en op die basis het hy nie Ruysch van Dugteren se brief aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, veroordeel nie:

Dat de predikant bezwaren had, dat die bezwaren voor hem onoverkomelijk waren, mag niemand hem kwalik nemen; dat hij met

die bezwaren tot de kommissie kwam en van haar uitleg vraagde, was zijn recht. Voordat evenwel de kommissie kon vergaderen, verkondigde hij van de predikstoel af, dat hij de formulieren niet kon ondertekenen en een week daarna, alweer voor de vergadering der Kommissie zette hij van de predikstoel zijn standpunt uiteen.

(De Hervormer 1911:6)

Van Belkum het dus Ruysch van Dugteren se propagering van sy besware vanaf die kansel veroordeel. Oor Ruysch van Dugteren se beswaar teen die leer van die uitverkiesing, het Van Belkum duidelik gestel dat die ontkenning daarvan beslis as growwe afwyking, soos in artikel 158, beskou kan word:

De leeraar van Pretoria is een Christelik man, die Jezus Christus predikt als de Zaligmaker. Zeker, dat betwisten wij niet: we weten dat en erkennen dat met blijdschap. Hij is geen Christus-lochenaar. Maar te beweren: de leer der uitverkiesing is geen hoofdpunt, geen essentieel van de belijdenis der kerken der Hervorming, is toch wat al te dom en bewijst niets anders dan gebrek aan kennis der historie.

(De Hervormer 1911:7)

Van Belkum het met sy kommentaar die belydenis in die kerk gehandhaaf en die handhawing moes die kerk beskerm. Indien die belydenis gelaat word het die kerk mettertyd:

...verwaterd, afgegeden van haar grondbeginselen en dat straks allerlei leringen waren gekomen, die niet meer bestreden konden worden.

(De Hervormer 1911:8)

Waarskynlik het Van Belkum toegelaat dat Ruysch van Dugteren die formule teken, omdat die tekort aan predikante, die Nederduitsch Hervormde Kerk in 'n baie swak posisie teen die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk asook die toenemende verengelsingsbeleid vanuit politieke kringe, geplaas het. Teen die agtergrond moet Van Belkum se optrede verklaar word en deur Ruysch van Dugteren se beswaar te verdra, het Van Belkum 'n growwe oordeelsfout begaan.

5.1.2 Dr H D van Broekhuizen en die Gemeente Pretoria

Herman Dirk van Broekhuizen is te Rüssen, in Nederland gebore en het saam met sy ouers na Suid-Afrika ge-ëmigreer (vgl Pont 1981:56; Botes 1989:349; Pretoria Kerkraad:3). Nadat hy in 1897 tot die evangeliebediening in die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Kaap-kolonie toegelaat is, het hy vir verdere studie na Nederland, Duitsland en Engeland vertrek. Nadat hy na Suid-Afrika teruggekeer het, het hy deur die land gereis en tydens sy besoek aan Pretoria is hy uitgenooi om te preek. Daarna word hy as hulpprediker van die verenigde Gemeente te Pretoria beroep (Pont 1981:56). Hieroor het Van Broekhuizen tydens sy 25-jarige ampsjubileum gestel:

Spr. had eieelik 'n Vrystaatse gemeente willen dienen, omdat zyn vader daar ook z(ijn) 25-jarige ambstyd gevierd had. Maar de roeping lag hier, te Pretoria. Dit was de leiding van God, en 't is 'n grote gerustelling voor de prediker: God roept hem; hy kiest niet zelf. God stoot hem uit in Zyn wyngaard en op Zyn plaats. "In die gy het gewillig doet, zo heb t gy loon". God dreef spreker naar Pretoria. In Oktober 1898 kwam spr. reeds hier, maar de bevestiging vond eerst plaats in Febr. 1899,...

(Van Broekhuizen, in Pont 1981:70)

Van Broekhuizen se beroep na die Nederduitsch Hervormde Gemeente Pretoria het teen die agtergrond van die 1914-Rebellie geskied. Nadat die Rebelle misluk het, het Van Broekhuizen saam met dr H C M Fourie, predikant van die Nederduitsch Hervormde Gemeente Bronkhorstspuit, gevangenisstraf uitgedien. In dié tyd het die verenigde gemeente van Pretoria nie Van Broekhuizen se gesin versorg nie en hulle moes selfs die pastorie verlaat (Pont 1981:58). Volgens Pont het dié optrede van die verenigde gemeente daartoe gelei dat Van Broekhuizen, met die hulp van H C M Fourie en ouderling A D W Wolmarans na die Hervormde Gemeente Pretoria op 2 April 1917 beroep is. Oor die beroep het die skriba van die gemeente, C R Frowein, met die skriba van die Algemene Kerkvergadering gekorrespondeer en op Van Belkum se aanbeveling het die gemeenteskriba die beroepsbrief teruggehou. Volgens die kerkraad het Van Belkum geen reg gehad om in die besluite van die kerkraadsvergadering in te gryp nie. Die kerkraad het gestel:

Door dat te doen heeft Ds. V Belkum, die in de allereerste plaats geroepen is een voorbeeld te zijn voor wetsbetrachting, zich boven de wet gesteld.

(Pretoria Kerkraad:4)

Toe die kerkraad op 28 April 1917 vergader het, het die skrywe van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering van 18 April 1917 onder meer gedien waarin die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se besluit oor die beroep bekend gemaak is. Op die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se vergadering van 18 April 1917 het die kommissie besluit:

De Algemeene Commissie is van meening dat de kerkeraad van Pretoria gehandel heeft in strijd met Artikel 57 en volgens inlichting aan de Commissie verstrekt, ook in strijd met Art. 116 en besluit dat zij op grond daarvan de gevraagde goedkeuring niet kan geven; en is bovendien van oordeel, dat de toestand van de kerk, voor

het tegenwoordige niet vereist om uitzondering op Art. 57 a en b toe te laten.

(NHKA:K1/2)

Die kerkraad van Pretoria het hulle betoog teen die besluit veral op die toepaslikheid en interpretasie van artikel 57 en artikel 116 gebaseer en dit uitvoerig in die publikasie *Het Geschil van de Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Neder. Herv. Kerk van Zuid-Afrika met de Kerkeraad van Pretoria in zake de beroeping van Ds Herman D. van Broekhuizen*, verdedig. In die betoog het die kerkraad na Artikel 57 van die 1914 Kerkwet verwys en hulle in die besonder op die byvoegsel beroep: *'De Alg. kommissie is bevoegd hierop uitzonderingen toe te laten, mits te voren Haar goedkeuring wordt gevraagd'* (Kerkraad Pretoria:7). Die kerkraad het verder onderskei tussen diegene wat tot die predikante-amp toegelaat word en diegene wat reeds predikant was en was van mening dat artikel 57 slegs op die toelating tot die amp betrekking gehad het en dus nie kon geld vir diegene wat reeds tot die evangelie bediening toegelaat was nie. Die verwysing na artikel 116 was gewoon 'n prosedure handeling wat nie uitgevoer kon word nie, omdat artikel 57 die spilpunt was. Die kerkraad van Pretoria het in hulle verdere betoog die gemeente se reg om te beroep aan die orde gestel en in die verband het hulle die werk van N C Kist, *De Christelijke Kerk op aarde*, aangehaal:

Indien wij dan moeten vaststellen, dat het bestaan van het Herder – en Leeraarambt, voor zoover wij dit bepalen mogen, voor de Christelijke kerk te allen tijde behoefte is, dan wordt het reeds meer dan waarschijnlijk, dat zij ook, in zich zelve, steeds de bevoegdheid en de middelen bezitten moet, om in deze hare behoefte te kunnen voorzien. De handelwijze en de berichten der Apostelen zijn alleszins ingericht, om in dit vermoeden ons te bevestigen. **Bij de verkiezing van Oudsten en Voorgangers voor de Gemeenten, zijn zij duidelijk,**

van het beginsel uitgegaan, dat het regt tot deze keuze in den boezem der Gemeente zelve berust.

(Pretoria Kerkraad:8)

Die kerkraad het vanuit die aanhaling betoog dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering geen reg gehad het om voorskriftelik aan die gemeente in verband met die beroep te wees nie. Die kerkraad het veral Van Belkum vir sy optrede kwalik geneem. Nie net het hulle Van Belkum se advies nie, maar ook die publikasie van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se besluit in *De Hervormer* en sy korrespondensie met die kerkraad bevraagteken.

Op aanbeveling van ds L E Brandt het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en die kerkraad op 25 Mei 1917 in 'n buitengewone kerkraadsvergadering byeengekom. Tydens die vergadering het die optrede van L E Brandt onmin gewek. Brandt het onder meer versoek dat die aanwesiges wat nie deel van die kerkraad was nie, die vergadering moet verlaat. Dit het onder meer beteken dat L L Steen en H C M Fourie die vergadering moes verlaat. Na 'n uitgerekte debat het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering voorgestel dat die beroep van ds van Broekhuizen goedgekeur sal word, mits hy sy attestaat indien en aan artikel 24c van die Kerkwet van 1917 voldoen. Indien die vereistes nagekom sou word, kon die beroep en bevestiging goedgekeur word. Die kerkraad van Gemeente Pretoria het op hierdie gronde ingestem en dit het voorgekom of die saak opgelos is. Maar die saak was nie beredder nie. In *Het Geschil* het die kerkraad die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering daarvan beskuldig dat daar nie aan die besluite van 25 Mei 1917 uitvoering gegee is nie. Veral Van Belkum se optrede is veroordeel. Volgens die kerkraad was Van Belkum nalatig met die korrespondensie tussen die kerkraad en die voorsitter van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering. Hy het opsetlik die proses vertraag omdat, volgens die kerkraad, Van Belkum die kerkraad geminag het en nie die besluite gehandhaaf het nie (Kerkraad Pretoria:21). Wolmarans het aan Van Belkum op 6 Junie 1917 geskryf:

Gereed staande morgen weer naar Kaapstad te vertrekken, ben ik verplicht u eerwaarde te vragen wanneer er een beslissende antwoord zal worden gegeven aan de kerkeraad van Pretoria, op hun schrijven aan Uwe. Com na afloop van de Konferentie. De redenen van deze vraag is omdat ik bij mijn tijdelike terugkomst alhier, vond dat de gemoederen zowel van de Gemeente al de Kerkeraad erg gespannen waren, en ik vrees dat als er niet spoedig een einde aan deze hangende kwestie gebracht wordt, de gevolgen zowel voor de kerk als voor de Gemeente Pretoria noodlottig zal kunnen zijn.

(Pretoria Kerkraad:22)

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het op die dokument van die kerkraad met die publikasies, Uiteenzetting van het Standpunt van de Commissie der Algemeene Kerkvergadering naar aanleiding van de Brochure van den Kerkeraad van Pretoria over de jongste beroeping aldaar, gereageer. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hierin gestel dat die interpretasie van artikel 57 en ander toepaslike kerkordelike reëls van toepassing is en het, anders as die kerkraad van Pretoria, na artikel 57 in die Kerkwet van 1917 verwys:

Als predikant in eenige gemeente der Nederduitsch Hervormde Kerk, zullen worden toegelaten alleen zij:

- (a) Die door de kerk zelf tot predikanten zijn opgeleid;
- (b) Die met medeweten en goedvinden der Commissie der Algemene Kerkvergadering elders zijn opgeleid, aan eene wettig erkende Hoogeschool of Kweekschool en door haar zijn bevoegd verklaar. De Commissie der Algemeene Kerkvergadering is bevoegd hierop uitzondering toe te laten, indien vooraf hare goedkeuring is gevraag.

(Kommissie van die Algemene Kerkvergadering Uiteenzetting =
Kommissie Uiteenzetting:4)

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hul dus op die Kerkwet van 1917 beroep, terwyl die Kerkraad van Pretoria hulle op die Kerkwet van 1914 se ter sake artikels beroep het. Die Kerkwet van 1917 het die diens van kandidate en predikante gereël, terwyl die Kerkwet van 1914 gerig was tot die kandidate in die evangeliebediening. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het die verskil raakgesien en het gestel:

De Kerkeraad van Pretoria beweert, dat dit alleen ziet op proponenten en niet te doen heeft met predikanten, doch de geschiedenis van dit artikel toont ons duidelijk, dat de Kerkeraad van Pretoria verkeerd is met die opvatting.

(Kommissie Uiteenzetting:5)

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het nie net vanuit die rubriek-indeling nie, maar ook vanuit die geskiedenis, die artikel korrek geïnterpreteer. Volgens die kommissie het artikel 57 ook gedien om die beroep van predikante uit ander kerkgenootskappe te reguleer:

Reeds lang bestond de vrees, dat een deel van de Nederduitsch Hervormde Kerk zou verloren gaan, indien men voortging slechts predikanten uit andere kerken te beroepen en niet voor eigen opleiding zorgde.

(Kommissie Uiteenzetting:6)

Dit veral was Van Belkum se standpunt; hy het die beroep van predikante uit veral die verenigde kerk gesien as instrument tot vereniging en het dit ook so tydens die gesamentlike vergadering van 24 Mei 1917 gestel: '*...Afrika voor de Afrikaners, de Hervormde kerk voor Hervormden*' (Notule van die Algemene Kerkvergadering 1917= NHKA 1917:15). Die beskuldigings teen Van Belkum was ongegrond. Van Belkum het nougeset die opdragte van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering uitgevoer en was op hoogte van die kerkwetlike vereistes. Ten

opsigte van die vereiste verklaring deur Van Broekhuizen, soos artikel 24 c vereis het, het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering aangedui dat die verklaring aan die skriba van die gemeente gerig was en nie aan die skriba van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering nie. Die kerkraad het dus nie in ooreenstemming met die vergadering van 25 Mei 1917 gehandel nie.

Na die vergadering tussen die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en die kerkraad van Pretoria op 25 Mei 1917, het die kerkraad van Pretoria gemeen dat die beroep kan voortgaan. Dit was egter nie die geval by die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se vergadering van 28 Junie 1917 nie (Pont 1981:62). Di L E Brandt, Jac van Belkum en J J Prinsloo was nie tevrede nie en ten spyte van A D W Wolmarans se invloed, het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering Brandt en Van Belkum se voorstel aanvaar:

Overwogen hebbende dat er groot verschil van gevoelens bestaat over de toepassing van Art 2, 24, en 57 der wetten, en verder dat er groot gevaar dreigt voor de kerk als een geheel en de gemeente in het byzonder, besluit, aangezien zy de verantwoordelijkheid, in deze moeilijke zaak niet op zich wil nemen, eene Algemeene Kerkvergadering op te roepen tegen 30 October 1917 om zich duidelik uit te spreke over de beteekenis en de toepassing van art 24 en 57 der Wet en hiervan aan den Kerkeraad van Pretoria kennis te geven.

(Pont 1981:62)

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het die onrus in die kerk in 'n ernstige lig beskou en besluit om 'n Buitengewone Algemene Kerkvergadering byeen te roep. Op 29 Junie 1917 het Van Belkum aan die kerkraad geskryf:

De Scriba van de Algemeene Kerkvergadering heeft de eer ter Uwer kennisse te brengen het onderstaand besluit van die Commissie genomen in hare zitting van den 28en Junie 1917.

De Commissie der Algemene Kerkvergadering gelezen hebbende al de correspondentie en brieven over de beroeping van Ds van Broekhuizen:

Overwogen hebbende, dat er groot verschil van gevoelen bestaat over de toepassing van Artt. 2, 24, 57 der wetten; in geheel en de gemeente Pretoria in het bijzonder:

Besluit, aangezien zij de verantwoordelijkheid in deze moeilijke zaak niet op zich wil neme, een algemeene Kerkvergadering op te roepen tegen den 30 Oktober 1917, om zich duidelijk over deze zaak uit te spreken, en hiervan aan den Kerkeraad van Pretoria kennis te geven overeenkomstig brief van April 1917.

Het is met het oog op dit besluit, dat de ondergetekende overeenkomstig Art. 11. de Wetten Ueerw. kennis geeft, dat eene buitengewone Algemeene Kerkvergadering zal gehouden worden op Dinsdag de 30 Oktober 1917 in de Kerk te Pretoria aanvangende v.m. 10 uur.

(Pretoria Kerkraad:23)

Die kerkraad was met die toedrag van sake nie tevrede nie en het ten spyte van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se besluit, besluit dat Van Broekhuizen op 5 Augustus 1917 bevestig word. Pont het daarop gewys dat die optrede van die kerkraad van Pretoria buite hulle reg was:

Hoewel in die dispuut oor die toepassing van art 57 die Kerkraad nog 'n saak kon uitmaak, het die besluit om van Broekhuizen te bevestig 'n reeks van kerklike reëls en gebruike oortree. In die eerste plek was Van Broekhuizen nie gelegitimeer nie en het hy ook nie die proponentsformule onderteken nie. Daarsonder was dit net nie moontlik om hom wettiglik te bevestig nie.

In die tweede plek was daar sowel uit die gemeente as van die kant van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering gewigtige besware

teen die bevestiging van Van Broekhuizen. So lank daardie besware bestaan het, was daar nie 'n moontlikheid om hom te bevestig nie. In die derde plek het die Kerkraad baie duidelik sy bevoegdhede oortreed te doen wat nie binne sy bevoegheidsmoontlikhede gelê het nie.

(Pont 1981:63)

Die bevestiging van Van Broekhuizen was daarom nie geldig nie. Dit het óók duidelik geword uit die advies wat drie regsgeleersdes, J Hoytema, W J van Zyl en Tielman Roos, aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en Kerkraad gegee het:

...maar het moet duidelik verstaan word, dat waar in stryd gehandeld word Art. 57 zodanig leraar niet kan beskou word as bevestigd. De bevestiging is van geen waarde. De Algemeene Kerkvergadering alleen kan de bevestiging bekrachtigen.

(Pont 1981:64)

In die slotwoorde van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se kommentaar het dit duidelik geword, dat die Hervormde Gemeente van Pretoria se beroep en bevestiging as troubreuk teenoor die Nederduitsch Hervormde Kerk beskou is. Pretoria het ná ds Fourie herhaalde male predikante uit die verenigde kerk beroep, by geleentheid sonder toestemming van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en volgens die Kommissie:

Geeft dit den indruk, dat Pretoria zich niet stoort aan de geschiedenis der kerk, aan de besluiten der Algemeene vergadering en der Algemeene Commissie, aan het beginsel van eigen opleiding?
Wat voor aanmoediging is dit voor jonge studenten, als zij zien, dat de

voornaamste gemeente in de hoofdstad van Transvaal voortgaat uit de Verenigde kerk te beroepen?

(Kommissie Uiteenzetting:13)

Teen die agtergrond van die vlugskrifte sowel deur die kerkraad van Pretoria as die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het die Algemene Kerkvergadering op 20 November 1917 in vergadering byeengekom. Voor die vergadering het dit duidelik geword hoe ernstig Van Belkum die saak beskou het. Die botsing tussen die kerkraad van Pretoria en die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het nie net onrus in die Nederduitsch Hervormde Kerk veroorsaak nie, maar ook vrese van kerkskeuring aangewakker. Van Belkum het in sy korrespondensie met J J Prinsloo die moontlikheid van kerkskeuring geopper en laasgenoemde se mening in die verband gevra. Prinsloo was van mening dat die kerkraad van Pretoria 'n onwettige besluit geneem het en indien hulle daarmee volhard was dit die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se verantwoordelikheid om die besluit buite orde te verklaar en die gemeente te help om hulle eiendomme te behou. Prinsloo het verder aan Van Belkum, in 'n brief van 25 Julie 1917, gestel:

Wat zeker ook onvermijdelijk is, is een hofzaak die begint met een applikatie by t' hof om in bezit gesteld te worden van hun eigendommen...Ik meen om onze rechtspositie niet te verzwakken moet de Alg. Komm dadelijk bijeen komen en voor 5 Augustus protesteren tegen de bevestiging. Wij mogen niet de schijn van stilswijgende goedkeuring op ons nemen.

(NHKA:Sarkady L VI/6/3)

Dit kom dus voor of die voormanne in die gemeente Pretoria die interpretasie van artikel 57 nie as wesenlik beskou het nie, maar dat hulle eerder die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se invloed wou beperk, dit het veral uit die beskuldigings van heersug en eiesinnige optrede geblyk.

Die Algemene Kerkvergadering moes die onderskeie partye se standpunte beoordeel. Nadat die Algemene Kerkvergadering onder leiding van ds S Vermooten, as voorsitter en dr H C M Fourie, as skriba, gekonstitueer is, het die Vergadering die optrede van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering en kerkraad van Pretoria bespreek. Die oproepe tot eensgesindheid deur die voorsitter het gou vergete geraak en uit die bespreking het dit duidelik geword, dat die beroep van predikante uit ander kerkgenootskappe, soos die verenigde kerk, onmin veroorsaak. Reeds voor die vergadering was dit die trant waarin Prinsloo en Van Belkum se korrespondensie geskied het. Prinsloo het onder andere op 10 Augustus 1917 aan Van Belkum geskryf:

In de koeranten zag ik lange verslagen van de bevestiging te Pretoria, dus men zet door. De komm. en getrouwe leden worden nu verplicht om stappen te nemen. Dit drijven van Pta zal veel onaangenaamheid bezorgen aan kerk- en familieleden. Doch niettegenstaande dit alles hoop ik zal daar veel zegen voor de kerk met hare beginselen uit geboren worden. Ik meen dat men zedert de z.g. vereniging nooit zulk een schone gelegenheid gehad heeft om zich duidelijk uit te spreken, niet met het begin van een eigen opleiding, niet met de besluiten 1916 ten opzichte van de Universiteit en ook niet met de benoeming van een eigen professor. Nu kan men doen wat men gedaan heeft gedurende 1885-1887 nl. openlik zich verklaren tegen de Schots Kaaps-stellenbosse gees die ook in de verenigde kerk is. Men moet zich verklaren niet alleen voor zelf opgeleide predikanten en geschikte predikanten maar verder gaan en zich verklaren tegen het langer heulen met hen die met woord en daad tonen niet bij ons te behoren.

(NHKA:Sarkady L VI/6/3)

Tydens die Algemene Kerkvergadering het dit uit Van Belkum se betoog duidelik geword dat hy die gedagtes van Prinsloo gedeel het. Hy het onder meer gestel

Ds. van Belkum is bang dat van onze jonge mannen zal gelden het geschreven in 1 Sam 2:36, als Art. 57 geschrapt wordt. Grote blaam rust veral op de Konsulent, hij had de kerkeraad moeten waarschuwen. Ook bij de bevestiging had de Konsulent fout gemaakt. Zou hij't zelfde gedaan hebben in de kerk waarin hij vroeger was? Dan zou hij gauw onder censuur gekomen zijn.

(NHKA 1917:19)

Van Belkum het reeds voor 1910 ds A Murray jr van Rustenburg en ds C W du Toit se pogings om predikante vanuit die verenigde kerk te beroep, veroordeel. Hy het Murray se optrede vertolk as 'n voortgesette poging om die Hervormde Kerk van binne te kaap. Van Belkum het sy mening toegelig met die optrede van predikante soos Bosman en selfs Goddefroy:

Wie was de eerste predikant in Transvaal, toen alles nog zwaar ging? Ds v. d. Hoff. En nu wordt hij als een dronkaard voorgesteld. Maar op zijn sterfbed heeft hij geprofeteerd dat na zijn dood zijn werk zou vernietigd worden, 'omdat er vereniging zou komen. Later is Ds. Bosman gekome en heeft het voorstel gemaakt om te verenigen. In 1886 is Ds. Goddefroy gekome en deze heeft in 1904 er over gesproken om te verenigen. Spreker is niet als bondeldrager hier gekome. Hij had een prachtige posisie in Holland en stond op de nominatie om professor te worden als kerkelik hoogleraar. Ds. Ennis, Van Drimmelen, F. du Toit en v.d. Hever zijn onder andere bepalingen in de kerk gekome. In die tijd stond een bericht in "De Vereniging" waarin predikanten der Ver. Kerk aangespoord werden "om een beroep in de Herv. Kerk aan te nemen, ten einde een vereniging te kunnen bewerken".

(NHKA 1917:19)

Ds L E Brandt en ouderling A D W Wolmarans het tydens die Vergadering Goddefroy teen Van Belkum verdedig. Dit is ironies dat eertydse opponente teen Goddefroy, nou teenoor mekaar standpunt ingeneem het en dat Van Belkum beskuldigings van heerssug, eersug en hoogmoed moes aanhoor. Wolmarans het ondermeer gestel:

Van Ds. van Belkum was het niet recht een man als Ds. Goddefroy hier op zo 'n manier aan te vallen. Hij heeft het niet van Ds. van Belkum verdiend. Op bespottelijke wijze is hij hier voorgesteld. Maar wat Ds. Goddefroy voorgesteld heeft in 1904 heeft hij dan in elk geval gedaan als predikant uit Holland. Ook is het niet billik om het weggaan van Ds. Goddefroy en Spoelstra op de nek van de kerkeraad van Pretoria te schuiven. Spreker was toen geen lid van de vergadering, die met hen te doen had, maar wel Ds. van Belkum zelf heeft meegeholpen in de kombinatie om de daad te plegen. Onredelijk is't dit nu Pretoria alleen te willen aanwijzen.

Ook is ds van Belkum niet redelik wat betreft het geval met Ds. Ruysch van Dugteren. Hij is medeverantwoordelik dat die predikant hier weg is. Hij heeft dit gesteund en doet nu of de kerkeraad van Pretoria alleen de oorzaak is.

(NHKA 1917:24)

Die botsing tussen Wolmarans en Van Belkum blyk verder uit die vraag wat Wolmarans aan Van Belkum gerig het:

Spreker vraagt Ds. Van Belkum of hij gezegd heeft dat het een motie van wantrouwen zou zijn in de Algemeene Commissie als de Algemene Kerkvergadering de beroeping bekrachtigde.

Van Belkum het verklaar dat dit inderdaad sy mening was en Wolmarans het daarop teen Van Belkum gestel dat dit nie 'n mosie van wantroue sal wees nie. Van Belkum

het op Wolmarans se beskuldigings gereageer en sy ontevredenheid met Wolmarans se beskuldigings van heerssug, eersug en hoogmoed uitgespreek. Gelukkig het die besluit wat aan die einde van die vergadering geneem is, tot rus in die Kerk gelei. Op voorstel van ouderlinge F W C Buitendag en K M de Kock het die vergadering besluit:

Deze vergadering alle omstandigheden in overweging genomen hebbende, besluit dat niettegenstaande de kerkeraad van Pretoria niet voldaan had aan de vereisten wet in verband met beroepen van predikanten, toch onder omstandigheden het bevestigen van Ds. van Broekhuysen te bekrachtigen en goed te keuren.

(NHKA 1917:36)

Van Belkum se standpunte het dus in die eerste plek die kerkregtelike interpretasie van artikel 57 gehandhaaf en hy het gepoog om deur middel van die artikel die inspeling van verenigde elemente uit die Hervormde Kerk te weer. Pont het aangedui:

Uit die kerklike praktyk van daardie dae is dit moeilik om vas te stel wat presies die gebruik was. Hoewel dit nie so direk geformuleer was nie, was die kerklike praktyk rondom art 57, *wanneer dit toegepas is*, dat 'n kerkraad éérs onder art 57 toestemming moes verkry om iemand uit 'n ander kerk te beroep. Nadat die toestemming verleen is, kon dan beroep word.

(Pont 1981:60)

Die inkonsekwente toepassing van Artikel 57 het dus tot die verwarring bygedra; die streng handhawing van die artikel deur Van Belkum kan nóg van die oprigting van die teologiese opleiding, nóg van Prinsloo en Van Belkum se standpunt teen die verenigde kerk en 'Stellenbosse-gees' losgemaak word. Ofskoon die nood aan

predikante, beroepe uit ander kerke vroeër genoodsaak het, het die vestiging van 'n eie opleiding van predikante in 1917 die potensiaal gehad om dit te verander. Vir Van Belkum was die gevolglike besluit van die Buitengewone Algemene Kerkvergadering teleurstellend en hy was glad nie met die besluit tevrede nie. Hy het in *De Hervormer* oor die besluit kommentaar gelewer:

Wij betreuren dit besluit en wel op deze gronden:

- a. Er is een ding gedaan, dat door andere gemeenten kan worden nagevolgd, en daardoor de deur geopend voor bandeloosheid in de kerk. Immers de Kerkeraad van Pretoria had niet alleen Ds. van Broekhuizen beroepen, maar ook hem laten bevestigen zonder dat Z. Eerw bevoegd was en dit heeft de Algemeene Vergadering goedgekeurd. Elke kerkeraad kan nu maar uit een andere kerk een predikant beroepen, hem bevestigen, al wil de Commissie geen goedkeuring geven en dan weer een Algemeene Kerkvergadering onwettige handelingen doen goedkeuren.
- b. De Algemeene Kerkvergadering heeft gehandeld tegen haar eigen wet en besluiten. Zij verklaart, de Commissie heeft gehandeld binnen de perken der wet, maar zij zelf overtreedt de wet. Daardoor word de rechtszekerheid in de kerk in groot gevaar gebracht: de wet kan nu eigenlijk niet worden uitgevoerd, want wanneer of Commissie of Ring, of Kerkeraad, de wet stipt wil uitvoeren, dan kan de Algemeene Kerkvergadering dit bij besluit te niet doen en alzoo komt er tuchteloosheid en bandeloosheid in de kerk.
- c. De eigen opleiding van predikanten is in groot gevaar gebracht. Immers wanneer de Algemeene Kerkvergadering in elk geval vreemde leeraars laat beroepen in de groote gemeenten, en de kleine kunnen geen leeraars hebben, omdat ze te klein zijn, waarom dan jonge mannen opgeleid. Als zij dan klaar zijn, is er voor hen geen plaats in de kerk en wat dan? Moeten zij dan maar ploegen en graaf vatten, schoolmeester worden of iets anders? Is dat recht

tegenover hen? Wij meenen, dat de kerk eerst moet zorgen voor haar eigen kinderen en dan voor de vreemden.

- d. Indien het er zoo weinig op aankomt, wie als leeraren in de kerk dienen, of wanneer alle leeraars uit een andere kerk zoo maar beroepen kunnen worden, waarom zijn we dan nog een afzonderlijke kerk? Waarom dan nog een kweekschool opgericht: kerken gebouwd, gemeenten gesticht, als we binnenkort de vreemde in de kerk zien en zij hun geest, hun gewoonten, hun zienswijzen in die kerk invoeren? Waarom dan niet vereenigd?

(*De Hervormer* 1917:6)

Die vergadering was egter vir Van Belkum 'n waterskeiding. By die daaropvolgende Gewone Algemene Kerkvergadering in 1919 het dit geblyk dat Van Belkum se invloed afgeneem het en in 1922 het Van Belkum die vergadering versoek om hom nie weer tot skriba te verkies nie. Die vergadering het daarop ds A J Barger tot skriba van die Algemene Kerkvergadering verkies; vir Van Belkum en die Hervormde Kerk het dit die einde van 'n era beteken.

5.1.3 Die Eerste Wêreldoorlog en die Rebelle van 1914

Die Rebelle in 1914 was die direkte gevolg van die Britse oorlogsverklaring teen Duitsland op 4 Augustus 1914. Enkele dae later het Van Belkum in *De Hervormer*, met as teksvers: '*Vertrouwd niet op prinsen op des menschenkind, bij hetwelk geen heil is*' op die oorlogsverklaring gereageer:

Is het wonder dat nu juist aan dit psalmwoord door ons wordt gedacht en dat het zowaar ook nu weer is bevonden!

Weer is der oorlogsvlam in Europa uitgeslagen en wel zo gewelddadig dat geheel de oude wereld in brand staat. En wat zien we nu? Contracten zijn verbroken: verbonden geschonden: beloften niet

nagekomen: berekeningen gefaald: koningen en vorsten zijn weer opnieuw gebleken trouweloos te zijn.

(De Hervormer 1914:6)

Die oorlogsgolf waarna Van Belkum verwys, het ook na Suid-Afrika oorgespoel en dit het vanweë Louis Botha en Jan Smuts se optrede tot gewapende protes gelei. Na die Unie van Suid-Afrika in 1910 tot stand gekom het, het generaal Louis Botha die regering onder die vaandel van die Suid-Afrikaanse Party oorgeneem en sy 'eenstroom-beleid' het op 'n amalgamasie van die Engelse en Afrikaner komponente van die bevolking neergekom. Van Belkum het sy teenstand teen die beleid by monde van 'Oom Sarel' verklaar:

Wij moet blijven wat wij zijn, ons niet laten absorberen door vreemden, maar liever bewerken dat wij de vreemden opnemen en tot Afrikaners maken...Waar we door het wereldlik zwaard van Groot-Brittanje overwonnen zijn, ten minste hiervoor zorgen dat wij door onz geestelike zwaard onze natie bewaren en de vreemdelingen overwinnen. Maar daarvoor is dit nodig: dat we niet overal en in alles toegeven, niet overal en op alles 'ja' zeggen maar dat we op gevaar af van kleingeestig, lastig, eïgenzinnig genoemd te worde, de moed hebben van ene overtuigen er op na te houden, en de vrijmoedigheid om dit uit te spreken.

(Van Belkum, in De Beer 1968:68)

Botha se 'versoenings'-beleid het mettertyd weerstand onder die Afrikanerelemente uitgelok en na generaal J B M Hertzog se toespraak te De Wildt, in die Rustenburg-omgewing, het die Nasionale party in Januarie 1914 tot stand gekom. Van Belkum het reeds voor die uniewording in 1910, Hertzog as die aangewese leier beskou en het in sy 'Brievan van Oom Sarel' gestel:

Zuid-Afrika kan alleen eene Unie worden, door mannen als Generaal Hertzog, die beginselvast zijn en daaraan vasthouden hunne tegenstanders weten tot zwijgen te brengen.

(Van Belkum, in De Beer 1968:69)

Met die uitbreek van die Eerste wêreldoorlog het Brittanje op 7 Augustus 1914, die Unie versoek om Duits-Suidwes in te val en die radiostasies aldaar te verower (vgl Raath 1994:117 ev). Louis Botha het egter reeds deur die waarnemende goewerneur-generaal, lord de Villiers op 4 Augustus aan Brittanje berig:

The Government fully recognizing the obligations of the Union, in the event of hostilities, wishes to ensure you of its preparedness to take all such measures as may be necessary for the defence of the Union. Should His Majesty's Government require the Imperial Troops, now stationed in South Africa and who are connected with the garrison artillery, in any other part of the world, Ministers would gladly employ the Defence Force of the Union, for the performance of the duties entrusted to the Imperial Troops in South Africa.

(Raath 1994:117)

Alhoewel die Unioniste onder leiding van Sir Thomas Smartt, ywerig was om aan die inval deel te neem, het daar onder die Afrikaners, in die besonder die ondersteuners van Generaal J B M Hertzog se Nasionale Party, 'n louheid geheers. Raath (1994:118) dui aan dat Botha hom tot 'n offensief verbind het, voordat hy die Afrikanervolk geraadpleeg het of die Duitse grensoorskryding te Nakob/Engelbrechtsdrift daadwerklik plaasgevind het en so die verdedigingsmag in 'n aanvalsmag omskep het. Die offisiere, veral by monde van genl Kemp, was teen 'n aanval gekant en tydens 'n offisierversgadering het Smuts teen Kemp se beswaar gereageer en beveel dat daar in die verskillende distrikte met oefeninge begin moes word. Onder generaal J H de la Rey en ander oud-Boeregeneraals se invloed het die

ontevredenheid toegeneem namate Botha en Smuts die aanval teen Duits-Suidwes gepropageer het. Tydens die Volksraadsitting op 9 September 1914 het die regering geweier om verslag van die offensief teen Duits-Suidwes te gee. Raath dui aan:

Genl. Botha het verklaar dat hy deur die 'Empire' dringend versoek is om Duits-Suidwes-Afrika aan te val 'en daarop was slechts één antwoord moelik'. Dit was 'n leuen omdat die Ryksregering die vryheid om na goeiddunke te handel aan die Botha-regering oorgelaat het. Bykomend hierby is die gebeurtenisse met betrekking tot Nakob en Engelbrechtsdrift as voorwendsel gebruik en buite verband geruk om 'n voorwendsel vir 'n aanval op Duits-Suidwes-Afrika te skep.

(Raath 1994:120 ev)

Omdat Van Belkum 'n ondersteuner van Hertzog was, is dit nodig om op Hertzog se standpunte oor die sake te let. Volgens Le Roux (1987:190) was Hertzog van mening dat die Unie neutraal moes staan. Hy was van mening dat Suid-Afrika oor sy eie sake kon besluit en selfs kon weier om steun aan Brittanje te gee. Die verskil tussen Botha en Hertzog het veral tydens die volksraadsitting in September 1914 geblyk. Teenoor Botha se pleidooi het Hertzog:

...die inval in Duitswes [nie] as 'n verpligting beskou nie. Suid-Afrika moes beslis of hy, as 'n unie, aan die oorlog sou deelneem. Baie persone sou hulle nie deur die opgewondehied van die oorlog laat meesleep nie en dit was veral waar van die plattelandse bevolking.

(Le Roux 1987:191)

Op 15 September 1914 het generaal C F Beyers as Kommandant-generaal bedank en generaal De la Rey is deur 'n opslagkoeël, by 'n padblokkade vir die Foster-bende, noodlottig getref. Op 10 Oktober het generaal Manie Maritz by die Duitse magte aangesluit en na Upington opgeruk. *De Volkstem* het op 26 Oktober 1914, die rebellie

met opskrifte soos: *'Genls. Beyers en de Wet rebelleren/ Heilbron in handen der rebellen/Trein te Reitz aangehouden/Verdedigingstroepen ontwapend/Overgrote meerderheid der burgers lojaal'* aangekondig (Steyn 1987:53). Die uitbreek en die mislukking van die 1914-Rebellie het ook vir die Hervormde Kerk gevolge gehad en Van Belkum het hom hieroor deeglik in die gemeente uitgespreek. So ernstig het Van Belkum die beleid van Smuts en Botha teengestaan, dat die kerkraad van Heidelberg hom tydens 'n kerkraadsvergadering vermaan het om hom van alle politieke uitsprake te weerhou. H Smits, 'n vriend van Van Belkum, het op 18 Junie 1915 oor die botsing tussen Van Belkum en sy kerkraad uit Johannesburg geskryf:

Ik zie dat de Kerkraad u (wat de politiek betreft) het zwygen heeft opgelegd – het is wel waar dat in het verleden onze Hollandsche Predikanten van de Hervormde Kerk zich niet gemengd hebben met de Politiek, maar nu vraag ik, zijn de toestanden dan niet zoo veranderd, dat iedereen hetzij Predikant of nie ook al verplicht is zich te bemoeien met die huidige verwarring waarin het volk verkeert. Of moet ik verstaan dat de Hoofden van de Hollandsche Kerk nu ook door tusschenkomst van Regerings ondersteuners de poot van de Krygswet op de hals gelegd wordt.

Ik ben altijd van opinie dat Predikanten zich buiten de politiek houden, en ik zie het ook hier zoo, en ik denk dat de Hollandsche Predikanten dat ook zoo liever willen hebben, maar het schijnt mij dat de tijd gekomen is dat de geestelijke van onzen kerk ook zijn mond moet open doen om het volk tot inkeer te brengen en dat kun niet altijd met mooie woorden terecht komen.

De engelschen denken nu al dat zij alleen de voorrecht hebben om ons hier uit het land de les voor te lezen, en dit komt zeker dat het voor hen zoo gemakkelijk gemaakt wordt door de prachtige intelligensie van 'Censorships en Intelligence departements', maar ik verzeker de Regeering als het langer zoo voortgaan, dan zal ieder Afrikaner wel weten voor wie zijn zteun bij de volgende electie uittebrengen. Hier op de Witwatersrand, ik spreek van het Hollandsch Afrikaansche

element is het gevoel weder diep getroffen over de gebeurtenissen van verleden week, en ik hoop dat de Regeering strenge maatregelen zullen nemen om de boosdoeners te straffen. Ik denk dat de Duitsers hier en elders in Afrika nu ook een kans gehad hebben om terug te denken aan een 'eeuw van onrecht' door de beroemde auteur J. S (Jan Smuts –C P) en misschien voor hen ook een les is voor de toekomst om de ridderlijke motto 'British Fairplay' te verstaan.

(NHKA:Sarkady L VI/7)

Smits het op 'n berig in die *Hervormer* van 1915 gereageer. Dat die kerkraad die mening gehuldig het dat 'n predikant hom nie met politiek mag bemoei nie, het voortgevloei uit 'n besluit wat reeds in 1912 deur die Algemene Kerkvergadering geneem is. Die beskrywingspunt van die kerkraad van Marico het ondermeer gelui:

De Synode beschouwt, dat een predikant van de Nederduits Hervormde Kerk in Zuid-Afrika ophoudt predikant te zijn, als hij Parlements lid wordt of enig ander burgerlik ambt aanvaar. Hij kan alleen langs de weg van een Colloqium doctum harer weer erkend worden als predikant.

(NHKA 1912:24, 30)

Van Belkum het egter hiermee verskil en het reeds in 1910, teen die agtergrond van die uniewording gestel:

Ik begripen en versta niet, waarom een leraar geen opinie mag hebben en uitspreken. Ik begriep niet wat de leeraars dan eigenlijk te doen hebben, als zij niet mogen zeggen welke beginselen een natie moeten besturen in haar tradities, taal, school en kerk...En zie nu voor mij is het geweten van den Staat en van de maatschappij de kerk met hare leeraren, die het Woord Gods prediken. Het zal een verschrikkelijke dag wezen, als dat geweten het zwijgen wordt opgelegd.

(Van Belkum, in De Beer 1968:72)

Van Belkum het in 1924 nog steeds dieselfde standpunt gehuldig en selfs gestel:

M. i. is het goed, dat er in het parlement een of meer leeraars werden geplaatst, vooral wanneer zij waarlik gelovige manne zijn, die de grondbeginselen van het Christendom weten hoog te houden. De Regering en ook de natie kan en mag geen predikant beletten om kandidaat te zijn voor – en zitting te nemen in het Parlement.

(Van Belkum, in De Beer 1968:73)

Van Belkum het egter die stellings in *'Oom Sarel se Brieven'* gestel. In die amptelike vergaderings en dienswerk in die gemeente het hy 'n meer gematigde standpunt ingeneem. Van Belkum het hierdeur die rus en orde van die Kerk gedien. Alhoewel die Rebelle van 1914 nie in omvang groter was as die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) nie, het dit tog die werksaamhede van die Kerk geraak. Tydens die sesde gewone ringsvergadering van die Oostelike Ring op 5 en 6 April 1915, het Van Belkum namens die ringskommissie berig:

De Persoonlijke kerkvisitatie kon wegens het uitbreken van den oorlog en de rebelle niet gehouden worden, maar wij kunnen ons gelukkig rekenen dat wij hier vergaderen kunnen, daar beide andere ringen dit jaar niet kunnen saamen komen.

(NHKA R 2/1/1/1)

Die verdere gevolge van die Rebelle het ook met die Algemene Kerkvergadering in Mei 1916 geblyk toe die vergadering die telegram van generaal Wolmarans, ouderling Bezuidenhout en kommandant Kock vanuit die gevangenis te Johannesburg ontvang het: *'In de gevangenis bidden wij God Uw werk te zegenen tot heil onzer geliefde*

kerk Psalm 125:1 en 2' (Notule van die Algemene Kerkvergadering 1916= NHKA 1916:4). Die vergadering het aan L E Brandt, voorsitter van die vergadering, en Van Belkum, as skriba van die vergadering, opdrag gegee om die telegram te beantwoord. In die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se verslag het die Kommissie sy handeling rondom die wêreldoorlog en gevolglike rebellie uiteengesit.

Het was te voorzien, dat onze kerk niet zou blijven bevrijd van de gevolgen van de onlusten en woelingen, die ontstonden in ons land door den Europeeschen oorlog.

Ten einde te voorkomen, dat er scheuring en groote oneenigheid in de kerk zou komen, heeft de Commissie in Mei 1915 met Broeders leeraars en ouderlinge der verschillende gemeenten eene bijeenkomst gehouden te Johannesburg, waarin de toestanden werden besproken: wat wij daar en toen in Johannesburg hebben gedaan is aan de gemeenten verspreid.

(NHKA 1916:6)

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het met die medewerking van die predikante van die Kerk en ouderlinge uit die gemeentes in 'n broederlike samekoms op 5 Mei 1915 byeengekom en 'n *Open Brief aan de Kerkeraad en Leden der Nederduitsch Hervormde Kerk van Zuid-Afrika gerig*, waardeur die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering gepoog het om die onrus vanweë die rebellie te besweer:

Aan de Eerwaarde Kerkeraden

En de leden van de Nederduitsch Hervormde Kerk van Zuid-Afrika.

De Commissie der Algemeene Kerkvergadering der Nederduitsch hervormde Kerk, bekend geworden zijnde met het feit, dat er onenigheid en tweedracht ook in onze Kerk is ingeslopen, en dit diep betreurende, heeft bijeen geroepen, al de predikanten onzer kerk, met

afgevaardigde kerkeeraadsleden om met hen te beraadslagen, om middelen en wegen te vinden ten einde scheuring in onze gemeenten te voorkomen: waar die reeds bestaat, willen wij trachten, die uit den weg te ruimen om de zoo noodige vrede en eensgezindheid in de gemeente te helpen herstellen.

Deze broederlijke samenkomst heeft daarom besloten de onderstaande herderlijke brief aan de kerkeraden en gemeenteleden te richten

GELIEFDE BROEDERS EN ZUSTERS IN DEN HEER!

- I. Gods Woord leer ons: “God is geen God van verwarring, maar van vrede,” 1 Corinthen 14:33; ook moeten wij nooit vergeten dat het Koninkrijk Gods hooger is dan de Koninkrijken dezer wereld, en dat wij daarom geen wereldsche politiek in de Kerk moeten brengen.
- II. Waar het in den laatste tijd openbaar is geworden, dat de geest van den Satan de volkeren verdeeld en de menschen tegen elkaar opzet, moeten wij als Kerk van Jezus Christus den geest van Christus in ons en in de Kerk laten heerschen, waardoor de geloovigen vereenigd worden tot één lichaam zooals Paulus zegt: 1 Corinthen 12:12: “Want gelijk het lichaam één is, en vele leden heeft, en al de leden van dit eene lichaam, vele zijnde; maar één lichaam zijn” vs 14, “want ook het lichaam is niet één lid, maar vele leden” en vs. 25, 26 en 27: ‘opdat geen tweedracht in het lichaam zij, maar de leden voor elkander gelijke zorg dragen; en hetzij de één lid lijdt, zoo lijden alle leden mede; hetzij dat een lid verheerlijkt wordt, zoo verblijden zich alle leden mede; en gijlieden zijt het lichaam van Christus en lede in het bijzonder.
- III. Geliefde Broeders en Zusters! Zoo ooit, dan vooral in dezen tijd is het noodig, dat wij bedenken, dat wij en in huis en in onse godsdienstoefeningen gedurig bidden: “Vergeef ons onze

schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren, ‘ gelijk het aller volmaakste gebed ons leert, en dat de Apostel Paulus ons leert en vermaant in Kolossensen 3:13, “Verdragende elkander en vergevende de een den ander, zoo iemand tegen iemand eenige klacht heeft; gelijkerwijs als Christus U vergeven heeft, doet gij ook alzoo. ”

- IV. Deze dingen overwegende gevoelen wij ons gedrongen onze schuld gezamentlijk voor God te belijden, daarin dat de Kerk en ook wij perzoonlijk, niet beantwoord hebben aan deze roeping. Laten wij de ellende, waarin wij verkeerden niet wijten de een aan den ander, maar ons persoonlijk voor God verootmoedigen, gelijk wij ook lezen in Jeremia 4:18: “Uw weg en Uwe boosheid, en Uwe handelingen hebben U deze dingen gedaan; dit is dat het zoo bitter is, dat het tot uw hart raakt.
- V. Wij wenschen u te wijzen op wat wij lezen, Mattheus 1:15 en volgende verzen: Indien Uw broeder tegen U gezondigd heeft, ga heen, bestraf hem tussen U en hem alleen; indien hij U hoort, zoo hebt gij Uwen broeder gewonnen; maar indien hij U niet hoort zoo neem nog een of twee met U; opdat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta. En indien hij hun geen gehoor geeft, zoo zeg het der gemeente; en indien hij der gemeente geen gehoor geeft zoo zij hij U als de Heiden en de tollenaar”. Wanneer wij allen handelen overeenkomstig dit woord van Christus, zou er veel openbare ergernis worden voorkomen, en liefde, vrede, en wederzijdsche achting zou opnieuw gaan heerschen onder ons.
- VI. Wat betreft de viering van het Heilig Avondmaal, willen wij de gemeenten en de Kerkeraden met alle nadruk opwekken dit niet te verzuimen, ter wille van politieke verschillen, maar ons te stellen op het hoogere standpunt van het Avondmaal, om daarmede te betuigen, dat wij ons zelve volkomen en

rechtvaardig zijn; maar integendeel, aangezien wij ons leven buiten ons zelve zoeken, zoo bekennen wij daarmede dat wij ons midden in den dood liggen,” en “daarbenevens, dat wij ook door denzelfden geest onder malkander, als lidmaten van één lichaam in waarachtige broederlijke liefde verbonden worde; gelijk de heilige Apostel spreekt: “Eén brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen aan één brood deelachtig zijn. Want gelijk uit vele graankorrels één meel gemalen en één brood gebakken wordt, en uit vele beziën, saamgeperst zijnde één wijn en één drank vliet, en zich onder een vermengt: alzoo zullen wij allen, die door het waarachtig geloof Christus ingelijfd zijn, door broederlijke liefde om Christus onzes lieven Zaligmakers wil, die ons te voren zoo uitnemend heef liefgehad, allen samen een lichaam zijn en zulks niet alleen door woorden maak ook met de daad jegens elkander bewijzen!’ Daarom dringen wij er in de liefde van Christus op aan, dat wij allen toch trachten, elke verdeeldheid en oorzaak van verwijdering, te weren, van harte samen werkend tot heil der kerk, tot stichting der gemeente en tot opbouw van elkander en tot verheerlijking van Christus onzen Heer.

Mochten in een of andere gemeente alle middelen en wegen tot herstel van de vrede mislukt zijn, dan is de Commissie der Algemeene Kerkvergadering bereid hare diensten aan te bieden ten einde een bevredigende oplossing te helpen vinden.

Deze vergadering verzoekt aan alle kerkelijke vergaderingen met den grootsten aandrang in dezen onzekeren tijd, geene beslissingen te nemen, die een nadeeligen invloed kunnen hebben op het welzijn van zijn kerk en gemeente.

(NHKA 1916:71-73)

Dit blyk dat die herderlike skrywe nie in alle gemeentes die gewenste uitwerking gehad het nie. In Lichtenburg, Wolmaransstad en Erasmus (Bronkhorstspuit) het tweedrag geheers. Laasgenoemde gemeente het veral vanweë H C M Fourie se aansluiting by die Rebelle-mag onder generaal Chris Muller se bevel, onrus beleef. Na die mislukking van die rebellie moes Fourie twee jaar tronkstraf uitdien en in hierdie tyd het die ontevredenheid onder die gemeente na vore gekom. In 'n brief aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het 34 lidmate verklaar dat Fourie nie meer as predikant van die gemeente welkom is nie (Strydom 1987:39). Met ds Fourie se terugkeer in Desember 1915 het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering aan die ontevredenheid aandag gegee. Dit het hulle tydens 'n vergadering van 7 Januarie 1916 gedoen. Van Belkum en C W du Toit het die saak tussen Fourie en van die gemeentedele beredder en het onder andere aanbeveel dat enige lidmaat wat besware teen ds Fourie koester, dit in die gemeente die daaropvolgende Sondag-aand uitspreek. Die Sondag van 7 Januarie 1916 was nagmaalsnaweek en tydens die nagmaalsviering het Van Belkum en Du Toit hulle invloed laat geld om versoening tussen Fourie en die gemeente te bewerk (Strydom 1987:40). Van Belkum se standpunt in die gemeente Heidelberg het in mindere mate tot onrus gelei, maar dat Van Belkum hom by die kerkraad se besluite berus het, het grotendeels verdere onrus verhoed. Van Belkum het vanweë sy sterk nasionale gevoel die optrede van Smuts en Botha veroordeel en het dit selfs in sy gemeente gestel. So ernstig was Van Belkum se veroordeling van die Smuts-Botha optrede dat die Kerkraad van Gemeente Heidelberg hom daarvoor vermaan het en tydens die Algemene Kerkvergadering in 1916 het die kerkraad voorgestel dat predikante by geen politieke aksies betrokke mag wees nie:

- I. Het betreuenswaardig feit, dat een onzer geliefde predikanten veroordeeld is als gevolg van zich te hebben ingelaten met politiek, zoo is het dat onderstaande kerkeraden zich gedronge gevoelen de Algemeene Vergadering te verzoeken zulk een regeling te treffen, dat in het vervolg predikanten zich dienen te

onthouden van politiek en aanverwanten, zijnde in strijd met hun ambt.

(NHKA 1916:65)

Verskeie ander versoekskrifte het ook gevra dat predikante nie by politieke sake betrokke mag wees nie. Die vergadering het egter nie die voorstel van die gemeentes goedgekeur nie, naamlik om sodanige besluit in die kerkwet op te neem nie, maar die onderskeie ouderlinge na die herderlike skrywe van 5 Mei 1915 en die besluit van die Algemene Kerkvergadering in 1912, verwys.

Die eise wat as gevolg van die rebellie teen die rebelle ingestel is, het verbittering en verarming onder kerk en volk tot gevolg gehad. Steyn stel:

In die noord- en oos-Vrystaat is die meeste skade aangerig. Rebelle het goedere wat hulle nodig gehad het, by winkels en op plase opgekommandeer. Na die onderdrukking van die opstand het mense wat skade gelei het, eise ingestel. Die rebelle het meestal kwitansies uitgereik vir goedere wat hulle opgeëis het, juis met die doel om mense later weer te vergoed. Na die opstand het baie lojaliste gevra dat die Regering eiendom van rebelle konfiskeer en dat hulle in spanne op die Vrystaatse paaie moes gaan werk.

(Steyn 1987:54)

Baie van die eise wat teen die rebelle ingedien is, was buitensporig en dikwels sonder gronde. Die Hervormde Kerk was hiervan bewus en tydens die Algemene Kerkvergadering in 1916 word die voorstel van ouderling A P Roos aangeneem:

De vergadering der Nederduitsch Hervormde Algemeene Kerkvergadering, gelet hebbende op het gevaar, dat de totale ondergang van een deel van ons volk dreigt, door het instellen van indirecte eischen, besluit Generaal L. Botha te vragen, de konsept wet,

die door hem werd ingediend ter stop zetting van zulke eischen, zoo spoedig mogelijk door het parlement te zetten.

(NHKA 1916:14)

Die vergadering het egter ook van die vrylating van rebelle kennis geneem en het die voorstelle van die kerkraad van Pretoria en L E Brandt, teenoor die regering gestel:

Deze Algemeene vergadering, als christelijk lichaam spreke uit hare waardering en dank voor de vrylating van een deel de politieke gevangenen en wende zich tot de regering met het nederig verzoek, om nu het tucht zijn loop heeft gehad clementie te bewijzen aan de politieke gevangenen en aan de ontslagen onderwijzers.

De Algemene vergadering wende zich tot de Regeering, dank uit sprekende voor de genade verleend aan de losgelaten gevangenen en vragende de nog overgebleven gevangenen 22 ook alle los te laten, speciaal de kwijnende kraken.

(NHKA 1916:43)

Van Belkum se slotwoord oor die Rebellie het hy gedurende Oktober 1916 in *De Hervormer* onder sy skuilnaam, *Oom Sarel*, verwoord. Hy het op die brief van 'n gemeentelid gereageer wat wou weet hoe Deuteronomium 27:17 'Jy mag nie jou naaste se landpale versit nie' met Romeine 13 'Dat jy jou owerste moet gehoorsaam' geïnterpreteer moet word. Strydom (1987:45) het hieroor gestel:

Van Belkum antwoord tereg dat die lidmaat God meer gehoorsaam moet wees as die mens. As die lidmaat dit doen, sal hy weet hoe om te handel en ook die gevolge wil en kan dra. So het hierdie beginsel gegeld, vir Elia, Daniël, Johannes die Doper, die dissiplens van Christus, die martelare van die eerste drie en sestiende eeue, die Hugenote en die afgeskeidenes in Holland.

Dié standpunt wat Van Belkum gehuldig het, is 'n voortsetting van die plek wat hy aan die kerk in die sosiaal-maatskaplike lewe van die Afrikaner toegeken het. Die Kerk moes vanuit die evangelie alle terreine kersten en dit geld ook ten opsigte van die politieke terrein. Van Belkum kon die standpunt stel, omdat hy teokraties gerig was en dit veral is 'n aanduiding van 'n konfessionele aksent soos dit ook by Hoedemaker voorgekom het.

5.2 Bouer van die Nederduitsch Hervormde Kerk

5.2.1 Sending

Van Belkum het reeds in sy Nederlandse tydperk 'n ywer vir sendingwerk en 'n belang vir Afrika geopenbaar. Dit was vanweë dié ywer en sy idealisering van Afrika dat hy die beroep na Suid-Afrika aangeneem het. Die besondere omstandighede waarin die Hervormde Kerk in Afrika verkeer het, het egter ook vir Van Belkum se sendingywer gevolge gehad. Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1912 was die Kerk se sendingbeleid een van die belangrike agendapunte. Gemeente Standerton het voorgestel dat die Hervormde Kerk hom geensins met sending onder die 'kleurlinge' en ander swart volke bemoei nie. Die kommissie wat belas was met die verslag oor sending het die beskrywingspunt ondersteun. Dr H C M Fourie het egter 'n minderheidsverslag uitgebring en daarop gewys dat die kerk haar opdrag van Christus ontvang het om die evangelie aan alle volke te verkondig. Dr Fourie se sterk standpuntinname het A D W Wolmarans genoop om die gemoedere te bedwing. Van Belkum het Wolmarans hierin ondersteun. Hy het op Wolmarans se verwysing na die pioniersomstandighede waarin die kerk hom bevind het, gewys en daarmee saam na die toestand van die kerk na die Vryheidsoorlog. Van Belkum het hierop gestel: *'Onze kerk kan op dit ogenblik nog niets doen als kerk, maar de leden kunnen en moeten dat doen'* (NHKA 1912:12). Van Belkum het dus die sending onder die Afrikavolke en Kleurlingbevolking ondersteun, maar die ontredderde toestand van die Kerk het nie 'n sendingpoging deur die Hervormde Kerk bevorder nie. Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1916 het die sendingbeleid van die Hervormde Kerk

weer aandag gekry. Na aanleiding van die kommissie verslag en die versoek van ds C W du Toit vir die sending in Soedan het 'n uitgebreide gesprek gevolg (vgl Botes 1989:362 ev). Die gelykstelling tussen blank en nie-blank en die praktyk van sending was van die onderwerpe. Van Belkum het veral ten opsigte van die sendingpraktyk 'n onderskeid tussen die evangelie-verkondiging en die aanleer van handvaardighede gemaak en hierdeur het hy die verkondiging van die evangelie teenoor 'n sosiaal-maatskaplik opheffingstaak gestel. Hy het onder andere gestel:

...dat wij moeten onderscheid maken tusschen leeren van talen, handwerken enz. En het prediken van het Evangelie aan de Heidenen. Met het eerste heeft de kerk niets te doen, met het laatste wel. Evangelieprediken is een bevel van Christus uitvoeren Matt. 28:19 en Marcus 16:15. Zending wekt belangstelling ook in de kerk, wekt nieuwe leven in de gemeente, waar dit leven kwijnt.

(NHKA 1916:53)

Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1916 het die voorsitter, L E Brandt, vir di C W du Toit, Jac Van Belkum, H C M Fourie en ouderlinge T Beckley en D W Moller as lede van die Sendingkommissie benoem. Dat daar nie genoegsame steun vir die sending was nie, blyk uit die reaksie van die vergadering. Die vergadering het L E Brandt se voorstel van 'n sendingkommissie met 31 teenoor 23 stemme aanvaar. Verskeie afgevaardigdes het versoek dat hulle teenstemme genotuleer word en die verslag vir die sending is met 30 teenoor 25 stemme aanvaar. Dat die sendingbeleid nie met volle oorgawe uitgevoer kon word nie, het tydens die Algemene Kerkvergadering in 1917 duidelik geword. Van Belkum het as voorsitter van die sendingkommissie berig:

De Commissie besloot voorloopig zich eerst te bepalen op het gebied van de Zondagschool, armenzorg, arme blanke questie; en de leden van onze gemeente op dit gebied voor te lichten en tot werken en helpen aan te sporen...Uwe Commissie betreurt het zeer dat zij geen gunstiger rapport kan geven; uit de beschrijvingspunten blijkt duidelijk hoe

afkeerig sommige leden der kerk zijn van de zending, in welke vorm ook. Of daarom alle pogingen om hieraan te arbeiden moeten worden gestaakt betwijfelt Uwe Commissie.

(NHKA 1917:144)

Van Belkum het in sy verslag aangedui dat die belemmerende faktore vir die uitvoering van die sendingbeleid van die Kerk enersyds aan die swak ekonomiese toestand van die Afrikaner toegeskryf kan word en andersyds aan die antagonisme teen sending. Die antagonisme teen sending moet aan die historiese gang van die Afrikaner en die Hervormde Kerk toegeskryf word. Ouderling J C van der Merwe het onder andere gestel dat alhoewel hulle deeglik bewus was van die inhoud en opdrag van Matteus 28:9 dit vir hulle moeilik was omdat hulle voorouers en ook hulle geslag baie leed deur die swart stamme aangedoen is. Ten spyte van die botsing tussen die twee bevolkingsgroepe, het Van Belkum gestel:

De scriba wijst op het bevel van Christus, Math 28:9, zegt dat de naturel wordt bedorven door vreemde invloeden, die hem tegen ons opstoken.

(NHKA 1917:94)

Dat Van Belkum 'n meer gunstiger houding teenoor die sending onder die Afrika-stamvolke ingeneem het, het al vroeër in sy publikasies duidelik geword. Hy was deeglik daarvan bewus dat die Afrika-stamkultuur deur die Britse imperialisme vir politieke gewin, misbruik word. Van Belkum se belang vir die sending het hy ook in die kerklike publikasies voortgesit. In *De Hervormer* (1910:7 en 8) het hy onder andere die sendingbeleid van die Dordtse kerkvaders bespreek en in *De Almanak*, 1915 het Van Belkum 'n oorsigtelike beeld van die sending-geskiedenis in Suid-Afrika gegee. Dat die kerk vir die aanvanklike sending verantwoordelik was het hy met enkele voorbeelde toegelig. Hy het in sy motivering onder andere na Van Riebeeck se gebed verwys, wat lui:

O Barmhertige, Goedertieren Godt ende hemelsche Vader, nadien het uwe goddelijkcke Majesteit geliefft heeft ons te beroepen over't bestier der saacken van de Generale vereenighde Nederlantse g'octroijeerde oost Indische Compie. alhier aen Cabo de boä Esperance, ende wij ten dien eijnde met onsen bijhebbenden Raedt in uwe H. name vergadert sijn omme met advijs vande selve sodanige besluijten te maecken waermede den meesten dienst vande op gemelte Compie. gevoirdert, de Justitite gehanthaefft ende onder dese wilde, brutale menschen, mogelijk sijnde uwe ware gereformeerde Christelijcke Leere metter tijt mochte voortgeplant wende verbreyt worden tot uwes H. naems loff ende Eere,...

(Van der Merwe 1964:iv)

Die vertraging van sending het hy egter ook aan die veeleisende omstandighede van die land toegeskryf. Van Belkum was op hoogte van die sendingpogings deur die sieketroosters soos Willem B Wylant en Pieter van der Stael en het van die sending-omstandighede, Wylant se gedagtes aangehaal:

Voort wat aengaet dese natie hier te lande ofte deese inwoners, is een seer arm, elendich volck na ziel ende na lichaam; beroofd van alle kennisse Godts; leven als het vee zo dat gij niet en kunt bemerken, dat ze eenige maniere van godtsdienst hebben ofte datter iets is, die zij eenige eer oft diens bewisen, maar schint in dat stuck tusschen haar en het onvernunftige vee van religie ofte godsdienst geen onderscheit: want sie leven als beesten, die ook nergens geen werck van hebben, noch van saayen ofte planten ofte dat men haer iets toepraat van Godt, sie hebben der geen werck van, zoodat het haest schint onmogelyck te zijn om haer tot die kennisse der Waerheit te brengen, want hare sprake niet wel is te leeren.

(*De Almanak* 1915:73 ev)

Uit die staanspoor het Van Belkum beklemtoon dat die sending tot die Hottentotte en die slawe-bevolking in die Kaap gerig was en deur die kerk uitgevoer is. Ander sendingpogings waarvan Van Belkum kennis gehad het, was dié van di Van Arckel en Phillippus Baldaeus en in mindere mate die pogings deur J van Andel, L Terwoldt, H van Loon, Pierre Simond, H Beck, P Kalden en in 1743 die Hernhutter sendeling Schmidt (*De Almanak* 1915:77). Hierdeur wou Van Belkum die Nederduitsch Hervormde Kerk van sy verantwoordelikheid bewus maak. Dat die sending deur die Kerk uitgevoer moes word, was ook 'n veiligheidsmeganisme teen veral Britse sendinggenootskappe en Rooms Katolieke pogings wat hulle eie agenda deur sending en maatskaplike pogings wou bevorder. In 1917 het Van Belkum 'n verdere artikel oor die sending-geskiedenis in die *Almanak* gepubliseer. Daarin het hy veral op George Schmidt en die latere Hernhutterse sendelinge - Marsveld, Schwinn en Kühnel – gekonsentreer. In die slotparagrafe het Van Belkum inleidend na die Londense Sendinggenootskap se sendingpogings sedert 1799 verwys (*De Almanak* 1917:115 tot 118).

Van Belkum het dus deeglik van die omstandighede in Suid-Afrika kennis geneem. Die nood van die Nederduitsch Hervormde Kerk moes egter voorrang kry en in sy verslag aan die Algemene Kerkvergadering in 1919 het Van Belkum dit gestel:

De Commissie besloot voorloopig zich eerst te bepalen bij de nooden van ons eigen volk en vooral op het gebied van de Zondagsschool, armenzorg, arme blanke questie; en de leden van onze gemeenten op dit gebied voor te lichten en tot werken en helpen aan te sporen.

(Notule van die Algemene Kerkvergadering 1919= NHKA 1919:144)

Ten spyte van die omstandighede en ook die antagonisme teen sending, het Van Belkum voorgestel dat dié saak nog steeds aandag moet kry. Die verarming van die Afrikaner na die Tweede Vryheidsoorlog en die volksverhuising na die stede het veral gelei tot die ontstaan van 'n armblanke-klas. Vir Van Belkum moes die sending tot

hulle gerig word en daarom het hy en dr H D van Broekhuizen, tydens die Algemene Kerkvergadering van 1922, voorgestel:

Deze Hoogeerw. Vergadering, gehoord hebbende de inlichting van de Zendingskommissie, besluit dat gedurende de lange vakantie Theologiese studenten gevraagd zullen worden om onder toezicht der betrokken predikanten op de verschillende delverijen en kampen te arbeiden. Tot bestrijding der onkosten worden de verschillende gemeenten gevraagd een kollekte voor dat doel af te zonderen.

(De Hervormer 1924:20)

Die voorstel is deur die vergadering verwerp, maar dit het tog aanleiding gegee tot 'n verdere bespreking waarin Van Belkum van sy beskouing rekenskap gegee het. Van Belkum het op die voorstel van ouderlinge B J Prinsloo en G Engelbrecht gereageer wat die sending as 'evangelisasie onder blankes' verstaan het. Van Belkum het met die onderskeid verskil. Volgens hom moes '*inwendige zending*' nie met evangelisasie verwar word nie. Van Belkum het verder gestel:

Evangelisasie is alleen het Evangelie-prediken, terwyl onder inwendige Zending, behalve prediking ook verstaan wordt huisbezoek, aanneming, Doop, Avondmaal, gemeentestiching, enz.

(De Hervormer 1924:20)

Van Belkum het met sy begrip '*inwendige zending*' dus 'n verdere werking as net evangelie-prediking verstaan, dit moes ook lei tot gemeentevorming terwyl evangelisasie uitsluitlik op evangelie-verkondiging gerig is. Van Belkum het met die standpunt die onderskeid tussen sendeling en predikant gehandhaaf.

Van Belkum se invloed ten opsigte van die sending het mettertyd afgeneem. Soos met die kerklike publikasies en die skribaar, het Van Belkum teruggestaan vir jonger kollegas, soos dr H C M Fourie.

5.2.2 Teologiese opleiding

Vóór 1910 en die Ruysch van Dugteren saak daarna, het die oprigting van 'n kweekskool, redelike steun geniet. Die steun wat selfs Goddefroy, wat altyd universitêre opleiding beklemtoon het, daaraan toegeken het, moet veral aan die veranderde politieke/staatkundige bestel toegeskryf word. By Van Belkum veral was die oprigting van 'n eie opleiding enersyds gerig tot die handhawing van die Hervormde Kerk se etos onder die Afrikanervolk en andersyds gerig teen die invloed vanuit die Britse kultuurimperialisme en die Kaaps-koloniale element. Die eenstemmigheid wat eers bestaan het, het egter verflou. Hieroor het Van Belkum enkele maande voor die Algemene Kerkvergadering in 1912 in die *Hervormer* geskryf en die louheid ten opsigte van die eie opleiding skerp veroordeel:

In 1857 zeide prof. Hofmeyer, dat de kerk een kweekschool moest hebben, om tot algehele zelfstandigheid te geraken. Dit argument heb ik al meerdere malen bijgebracht, maar wil er nog even ook nu de nadruk op leggen. Wat helpt het ons als we zeggen: we zijn als kerk vrij en zelfstandig en mondig, wanneer we altijd voor onze leidlieden moeten gaan bedelen bij Holland, de Kaap of Potchefstroom...Mocht onze kweekschool niet tot stand komen, dan zal het voor mij wezen een *oordeel Gods* over de kerk, een straf over de *tweedracht der leeraars*, over de *lauwheid der ouderlingen*, over de *vrekkigheid der leden*. En als dan over korter of langer tijd de Ned. Hervormde Kerk

van Z. Afrika weer aan de dood nabij komt, dan zal haar moeten worden toegeroepen: Eigen schuld: gij heb niets anders gewild.

(*De Hervormer* 1912:8)

Die Ruysch van Dugteren saak het egter die oprigting van 'n kweekskool bevestig. Tydens die Algemene Kerkvergadering in Desember 1912 het onder meer geblyk dat die kweekskool nie meer prioriteit was nie, maar die opleiding aan 'n universiteit. Dr H C M Fourie het onder meer teenoor ouderling Fleischack, gestel: '*...we hebben de basis van de Kweekskool verlaten; maar we moeten nu zien dat de zaak niet in de doofpot komen*' (NHKA 1912:10). Van Belkum het sedert die besluit van die Algemene Kerkvergadering in 1909 as lid van die kuratorium gedien en is gedurende 1910 genader om saam met H C M Fourie die opleiding van predikante waar te neem. Van Belkum het hom bereid verklaar, maar Fourie het in sy brief aan die vergadering te kenne gegee dat hy teen die benoeming beswaar aanteken. Intussen is studente van die kerk, in die tyd S P Engelbrecht en S Vermooten, aan die Nederlandse universiteite opgelei en in Nederland het veral die Utrechtse hoogleeraars Visscher en Van Leeuwen die Suid-Afrikaanse studente se opleiding waargeneem. Op 27 Julie 1916 het die Kuratorium egter 'n skrywe van dr F V Engelenburg, lid van die Raad van die Transvaalse Universiteits Kollege, ontvang waarin die Kuratorium versoek word om met die Raad te onderhandel ten einde 'n teologiese fakulteit op te rig. Ds van Belkum het namens die Kuratorium die onderhandelinge waargeneem en op 25 Januarie 1917 besluit die Kuratorium na sy verslag:

Het Kuratorium, gehoord hebbende door ds. Van Belkum, de bespreking van Universiteits Raad op 7 Des. jl. over de mogelike vestiging van een Theol. Fakulteit aan de Transvaalse Universiteit te Pretoria, heeft in z'n sitting van 25 Januarie 1917 na sorgvuldige beraadslaging, gegrond op die mededeling van een Theol. fakulteit aan genoemde Univ. Het Kuratorium heeft dit besloten in het volle

vertrouwen, dat de Universiteits Raad van zijn kant zal voldoen aan de de volgende door ons prinsipieel geoordeelde voorwaarden:

1. dat vanwege de Universiteits Raad een of meer professoren zullen worden benoemd waarvan ten minste één Hollandspreken zal zijn,
2. dat bij de aanstelling van zulk 'n professor of professoren rekening worden gehouden met de beginselen der Ned. Herv. Kerk in Z. A. ,
3. dat de vanwege onze Kerk benoemde professor in rang en stand gelijkwaardig zal zijn met de professoren van genoemde Universiteit,
4. dat de verdeling der vakken zal geschieden in overleg met de door ons Kuratorium benoemde professor,
5. dat de studenten uit onse Kerk aan de Transvaalse Universiteit als studenten der Universiteit zullen worden ingeschreven.

(Naude 1967:19)

Tydens die Algemene Kerkvergadering in 1919 het die debat rondom die opleiding van predikante opnuut ontbrand. Van Belkum het as voorsitter van die kuratorium verslag van die opleiding gelewer:

- I. In opdracht van de Alg. Vergadering heeft het Kuratorium de Regering en de Senaat v. h. TUK geraadpleegd en is ten slotte er in geslaagd een regeling te treffen waarbij de Theol. Studenten der Ned. Herv Kerk aan het TUK kunnen studeren en bekwaam gemaakt worden voor de Ev. bediening in de Ned Herv Kerk.
- II. Het Kuratorium heeft als Professor voor de Nederd. Herv Kerk aan genoemde Universiteit benoemd Dr J H Greyvenstein, destijds predikant van Pretoria. De Senaat van de Universiteit heeft benoemd Dr McMillan, en de Regering heeft beloofd

twee docenten te zullen benoemen, Tevens geven Dr Reinink en Dr Patterson onze studenten kollege in Grieks en Hebreeuws.

- III. De Universiteits Raad is het Kuratorium zeer behulpzaam geweest en ons tevens de verzekering gegeven dat er bij de aanstelling van een professor of professoren rekening zal worden gehouden met de beginselen der Ned. Herv Kerk in Z A. onze Professor is in rang en stand gelijkwaardig met de professoren van de Universiteit, en onze studente worden ingeschreven als studenten der Universiteit waardoor zij in dezelfde kans zijn als anderen om zich beursen toegeken te zijn.

(NHKA 1919:137)

Van Belkum se lang gekoesterde ideaal van 'n eie opleiding op Suid-Afrikaanse bodem het gerealiseer (vgl Botes 1989:338 ev). Dit het egter nie sonder aansporing en idealisme plaasgevind nie. Die predikantenood was egter nie opgelos nie en Van Belkum het die bespreking rondom die saak tydens die Algemene Kerkvergadering van 1919 ingelei:

Hij [Van Belkum – CP] zegt dat de opleiding voor de Kerk, door de Kerk is verwaarloosd in de vroegste dagen.

Di van der Hoff, Smits, van Warmelo, hadden moeten doen wat Ds Postma gedaan heeft voor de Gereformeerde Kerk. Deze heeft mannen opgeleid, die, zo nodig, met hem op reis gingen om de gemeente te bezoeken en dan 's avonds, na een dag trekkens, bij kaarslicht in de tent onderwijs ontvingen. Had onze Kerk dit ook gedaan, dan zouden we nu geen ellende hebben.

Een andere reden van de nood is dat er niet genoeg voor de stoffelike belangen van de predikante wordt gedaan.

(NHKA 1919:49)

Die twee redes wat Van Belkum voorgehou het naamlik die gebrek aan beplanning en die swak versorging van predikante, het 'n uitgebreide en hewige debat ontlok. Ouderling Prinsloo het ondermeer Van Belkum van ongeregverdigde kritiek beskuldig: *'De Scriba verwijt al te veel. Kritiek is ook goed, maar de leraars hebben ook schuld'* (NHKA 1919:49). Die afgevaardigdes was dit egter eens dat daar dringend in die behoefte van predikante voorsien moes word en hulle steun aan die opleiding van predikante aan die universiteit toegesê. Van Belkum het dus met sy inleidende stellings die nodige reaksie gewek en die belang vir 'n eie opleiding aangevuur. Toe die vergadering die opleiding aan 'n staatsinrigting teenoor 'n kweekskool bespreek het, het Van Belkum duidelik laat blyk dat hy van die 'kweekskool' afgesien het, en hom met 'n opleiding aan die universiteit verbind het: *'Brede wetenskaplike ontwikkeling met geloof kan nie anders dan de kerk tot zegen zijn'* (NHKA 1919:89). Van Belkum het hom hiermee met prof J H J A Greyvensteyn se standpunt vereenselwig. Greyvenstein het op ds S Vermooten se stellings gereageer. Hy het ondermeer gestel dat die opleiding van predikante 'n lewenskwessie is, omdat predikante opgelei word om die Woord te verkondig in die Nederduitsch Hervormde Kerk. Daarop het Vermooten gevra:

Is het recht dat de leraren onzer kerk nu worden opgeleid aan een Staatsinrichting? De oude Akademiën werden vroeger opgericht ten behoeve van de Kerk. Later zijn de Akademiën geworden staatscholen en is de opleiding tot leraren aan die scholen dikwels een mislukking, omdat ze neutraal zijn, wat men niet kan zijn. Daarom moeten we nu kiezen of opleiding aan het Transvaalsche Universiteits Kollege of opleiding voor de Kerk door de Kerk zelf op Bijbelse gronden.

(NHKA 1919:79 en 80)

Van Belkum het op Vermooten se betoog gestel:

Ds Vermooten beriep zich op autoriteiten, maar die zijn alle gereformeerde. Hij gelooft niet dat Ds Vermooten een mislukking is, die toch ook aan de Universiteit te Utrecht studeerde, een staatsinrichting met kerklijke hoogleraren door de Hervormde Kerk betaald, zo als wij nu ook dit hebben. Wat betreft dat jonge mannen aan het twijfelen kunnen geraken, dat is niet zo gevaarlik. Een man, die twijfel overwon, is beter dan een die nooit twijfel en die door twijfelen bezwijk, is niet zooveel waard. Ds Vermooten haalde Dr. Kuyper aan, die te Leiden studeerde en de Hervormde Kerk in Nederland uiteen gescheurd heeft.

(NHKA 1919:81)

Uit die opmerkings van Van Belkum het dit duidelik geword dat sy aanvanklike betoog vir die oprigting van 'n kweekskool as noodmaatreël bedoel was. In rustiger en veiliger omstandighede het Van Belkum egter ook die opleiding aan 'n universiteit, waar die debat tussen die onderskeie dissiplines, meegewerk het tot die akademiese vorming van studente, ondersteun. Hy het sy voorbehoud teen die Doleansie gedagte gehandhaaf, naamlik kweekskool-opleiding, en het dus op dié terrein die Hervormde Kerk teen die gedagtes van Vermooten beskerm. Tydens die 1922 Algemene Kerkvergadering het ds Vermooten weer probeer om die opleiding van predikante op die basis van 'n kweekskool te vestig en voorgestel dat die opleiding na Potchefstroom verskuif word. Hy het in sy betoog selfs Van Belkum aangehaal:

Zijn Eerw zegt dat ook Ds. van Belkum erkent dat er op de Universiteit gevaar is voor de studenten om hun geloof te verliezen. Mogen wij de studenten aan het gevaar blootstellen?

(*De Hervormer* 1924:16)

Van Belkum het egter hierop gereageer en ook op die gevare van 'n kweekskool gewys: 'Daar zijn gevaren voor een student aan een Universiteit, maar ook aan een Kweekschool, n. l. om een huichelaar te worden' (De Hervormer 1924:17). Van Belkum het 'n ambivalente standpunt rondom die opleiding aan 'n kweekskool of universiteit gehandhaaf. Reeds enkele maande voor die Algemene Kerkvergadering het dit duidelik geword toe hy die voor- en nadele van 'n opleiding aan 'n universiteit of kweekskool in die Hervormer bespreek het. In sy artikel 'Kweekschool of Universiteit?' het Van Belkum onder andere gestel, dat die keuse nou aansluit by die doel van die opleiding:

Zij (Die Kerk –CP) kan alleen op het oog hebben de praktische opleiding van hare aanstaande leraren, d.w.z. jonge mannen te vormen die in de dienst van de kerk alleen haar dienen voor hare instandhouding en belangen. Of wel, de kerk kan dit doel najagen, maar tergelijktijd willen, dat hare leraars niet alleen zullen dienen, maar ook toegerust worden om in de gewone maatschapelike samenleving de kerk te verteenwoordigen en haar invloed op die samenleving te laten gevoelen.

(*De Hervormer* 1922:15)

Van die nadele van 'n opleiding aan 'n kweekskool het Van Belkum die eensydigheid van die opleiding uitgesonder. Die gebrek aan debatvoering met ander wetenskappe en selfs ander teologiese tradisies lei tot 'n vervreemding van die studente. Dit is volgens hom wel waar dat hulle nie sondermeer van die kerkleer afwyk nie, maar die eensydigheid skep 'n onsekerheid wat skakeling met ander gedagtes vrees. Van die universitêre opleiding het Van Belkum gestel:

Is de basis van opleiding breder, de omgang met ander vrijer, de geestesstroming verscheidener, dit alles kan gemakkelijk ook aanleiding geven tot allerlei afdwalingen. Vrijheid is een zeer kostelik goed, maar heeft haar grote gevaren. Vooral wanneer de op te leiden

jonge mannen nog betrekkelijk jong zijn, kan het gemakkelijk gebeuren, dat zij, omdat hun karakter nog niet geheel vast is, zich aan allerlei afwijkingen overgeven.

(*De Hervormer* 1922:16)

Van Belkum wys daarop dat die blootstelling aan universitêre opleiding ook tot voordeel van die akademiese vorming kan dien. Hy het dus nie 'n besliste keuse gemaak nie, maar tog die universitêre opleiding voorgestaan. Die ambivalente houding is vreemd. Enersyds grens hy hom teen die Kuypertiaanse gedagtes, soos dit by Vermooten voorkom, af en tog het hy nie 'n neutrale universitêre opleiding as ideaal beskou nie, maar het hy 'n universiteit op christelike grondslag in die vooruitsig gestel. Dit het veral in 1918 duidelik geword toe hy die Gereformeerde Kerk se besluit om nie by die staatsbeheerde universiteite aan te sluit nie, hoë lof toegeken het. Die besluit van die Gereformeerde Kerke is geneem na aanleiding van:

...de bepaling, dat geen professor aan een Universiteit mag worden gevraagd naar zijn geloofsovertuiging. De Synode acht die bepaling voor de kerk onaanneembaar.

Ofschoon de Synode door dit besluit grote geldelike voordelen prijs geeft, is zij, niettegenstaande de zij dit goed weet, toch blijven staan bij haar beginsel.

(*De Hervormer* 1918:14)

Van Belkum se ondersteuning van 'n universiteit op christelike grondslag het ook in 1927 na vore gekom, toe die Gereformeerde kring in Potchefstroom 'n poging geloods het om Artikel 25 van die *Wet op Universitaire onderwys* te skrap en soos Van Belkum dit stel, sodoende 'n: '*Universiteit op Kristelike grondslag te krijgen in de Unie van Z. -Afrika*' (*De Hervormer* 1927:155). Alhoewel Van Belkum met die beginsel ingestem het, het hy besef dat die finansiële implikasies die ideaal belemmer. Dit is vreemd dat Van Belkum hom enersyds van Vermooten afgegrens het en

nogtans later uitspreek vir 'n oorwegend Kuyperiaanse gedagte. Oberholzer het ten opsigte van die latere Gewetenskousule-stryd gestel:

Die besware teen die gewetenskousule is van verskillende aard. Baie van die besware het egter hulle oorsprong in die gedagtes van die Nederlandse teoloog Abraham Kuyper, die stigter van die Gereformeerde Kerke van Nederland en die geestelike vader van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. Veral twee motiewe van Kuyper en sy navolgers se neo-Calvinisme is telkens op die voorgrond gebring, naamlik die groepsbeginsel en die eis om Christelike wetenskap. Die groepsbeginsel wil lei tot groepskole en groepsuniversiteite vir die verskillende gesindtes.

(Oberholzer 1975:11)

Van Belkum se standpunt in 1918 en 1927 hou enersyds verband met 'n waardering van Kuyper en andersyds met die stryd rondom 'n teologiese fakulteit aan die universiteit. Engelbrecht het aangedui:

In die jare 1925 tot 1928 het die fakulteit 'n ernstige krisis beleef toe in die gees van die negentiende eeuse liberalisme gepoog is om die Teologie as wetenskap uit die siklus van wetenskappe te stoot en daarmee die teologiese Fakulteit aan die Universiteit af te skaf.

(Engelbrecht 1953:371)

Van Belkum het in 1927, soos met sy stryd teen die Engelse metodisme en Britse imperialisme, vennote teen 'n gemeenskaplike bedreiging geïdentifiseer, sodat deur samewerking die tydelike krisis afgeweer kon word. Dit kan egter nie ontken word nie, dat Van Belkum ten opsigte van 'n universiteit gegrond op die christelike beginsel sterk aansluiting by die Gereformeerde kringe gevind het. Ofskoon dit as noodmaatreël teen 'n gemeenskaplike vyand beskou word, is dit nogtans 'n afwyking

van Hoedemaker se gedagtes en 'n waardering van Kuyper se gedagtes. Alhoewel Hoedemaker aanvanklik met Kuyper meegewerk het tot die stigting van die *Vrije Universiteit* het hy tog 'n voorbehoud gekoester. Haitjema het hieroor gestel:

Dat Hoedemaker echter niet kritiekloos wilde meelopen onder de banier van deze 'Vereeniging voor Hoger Onderwijs op Gereformeerde grondslag', die hij nu als hoogleraar diende, bewijs reeds een enkele zinsnede uit deze wijdingsrede, waarin hij zij voorliefde voor 'kerkelijk denken' niet verbergt, maar komt een paar jare later in een openingstoespraak van de universitaire cursus 1885-1886, over *Waarom studeert gij nog theologie aan de Vrije Universiteit* veel duidelijker nog aan de dag, als hij openlijk misprijzen spreekt over een motie, die op de jaarvergadering van de 'Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerde Grondslag' werd aangenomen, en die hij een 'noodlottige vergissing' noemt, omdat daarin het kerkelijk vraagstuk betreffende de scheur, die de Afscheiding van 1834 reeds in het nationaal-gereformeerde leven was ontstaan, uitgeschakeld werden.

(Haitjema 1964:298)

Van Belkum het die verskil tussen Hoedemaker en Kuyper nie tydens sy Suid-Afrikaanse periode konsekwent gehandhaaf nie. In wisselende mate het hy die gevolge van die Doleansie veroordeel en ten opsigte van die onderwys hom teen kerkskole uitgespreek, maar nogtans Kuyper se beginsel van '*de souvereiniteit Gods*', gepropageer. Van Belkum se waardering moet veral ten opsigte van die '*Vrije Universiteit*' gestel word. Dit het duidelik geword in 'n historiese skets van Kuyper wat hy in 1920 geskryf het. Van Belkum het in die artikel gemeld dat hy as jong student, 1873-1874, na Kuyper se lesing, '*Het Calvinisme, de oorsprong onzer vrijheid*', geluister het. Ook op hom het Kuyper 'n groot indruk gemaak en hy het gemeen dat dit vanweë Kuyper se beginsel van God se heerskappy oor alle terreine was wat deur Kuyper gevestig is:

Het is de beginsel dat hij handhaafde op het terrein der Theologiese Wetenschap, in de kerk, in de maatschappij ook in andere wetenschappen hetwelk hem gemaakt heeft, tot 'n groot theoloog, 'n uitnemend geleerde, 'n machtig staatsman.

(*De Hervormer* 1920: 6)

Van Belkum het egter in dieselfde artikel erken dat die Hervormde Kerk nie die teologiese invloed van Kuiper ondergaan het nie, maar nogtans waardering vir sy optrede tydens die Tweede Vryheidsoorlog, toe Kuiper as bemiddelaar tussen die ZAR en Britse ryk opgetree het, gekoester het. Van Belkum se waardering vir Kuiper het dus bepaalde grense gehad. Enersyds was sy waardering gerig op Kuiper se persoon en andersyds vir sy invloed op die Nederlandse- en Suid-Afrikaanse politieke terrein.

Van Belkum het nie net tydens die Algemene Kerkvergaderings nie, maar ook deur middel van die kerklike publikasies die oprigting van 'n eie opleiding bevorder. Hy het ten opsigte van die gedeelde ideale, soos die handhawing van die teologiese fakulteit, van vennote uit verskeie oorde gebruik gemaak, maar wanneer die belange van die Nederduitsch Hervormde Kerk aan die orde was, het hy dit ondubbelsinnig gehandhaaf. Sodoende het Van Belkum 'n onmisbare rol in die oprigting van die teologiese fakulteit gespeel en bygedra tot die opbou van die Nederduitsch Hervormde Kerk.

5.2.3 Kerklike joernalistiek

5.2.3.1 'Die Almanak'

Van Belkum het met die oprigting van *De Almanak* in 1907 verklaar dat dié kerklike publikasie moes dien om die kerk saam te snoer. Dat hy in sy doel geslaag het, het tydens die Algemene Kerkvergadering van 1912 geblyk. Ds P van Drimmelen het as beskrywingspunt voorgestel:

Deze Synode erkenne met dankbaarheid aan de Hoog. Eerw. Scriba zijn arbeid, voor Almanak en “De Hervormer” hetgeen niet weinig de band tussen de gemeenten heeft versterk ...

(NHKA 1912:30)

Die vergadering het die voorstel aanvaar en aan Van Belkum ‘n jaargeld van £50 toegeken. Die finansiële opoffering wat Van Belkum gemaak het is grotendeels deur die vergadering se besluit verlig.

Die *Almanak* se bestaan was op stewige voet soos H J L Th Roorda aan die Algemene Kerkvergadering in 1916 berig het. Dit was een van die meer suksesvolle kerklike publikasies wat jaarliks ‘n wins opgelewer het en dit het selfs die *Hervormer* gesubsidieer (NHKA 1919:133). As gevestigde blad het die *Almanak* ook buite die kring van die Hervormde Kerk invloed uitgeoefen en hiervan het Van Belkum aan die Algemene Kerkvergadering in 1922 verslag gegee:

...ds van Belkum deelt daarin mee dat de Almanak een groot sukses is, ook bij de Zusterskerken. Een hooggeplaatst Engels predikant rekenaar het tot het beste jaarboekje dat door de kerken in Zuid-Afrika wordt uitgegeven.

(*De Hervormer* 1924:19)

Van Belkum het egter ook met sy tweede doel vir die *Almanak* geslaag, naamlik om Kerk en volk op te voed. Sy artikels het in die jare na 1910 nie net oordenkings ingesluit nie, maar die geskiedenis van die Hervormde Kerk en algemene kerkgeskiedenis van Suid-Afrika aan die lesers bekendgestel. Van sy bydraes tot die kerkgeskiedenis dien: *De eerste in Zuid-Afrika geborene predikanten der Kaapsche Kerk* (1912), *Het ontstaan van de Luthersche kerk in Zuid-Afrika en hare vestiging* (1914), *Zendings-geschiedenis* (1915 en 1917), *Uit vroegere dagen: Uit de Kerkeorde van den Commissaris-generaal mnr J A de Mist*(1917), *Bijdrage tot de*

geschiedenis der Hervormde Kerk in Zuid-Afrika (1918), *Iets over Ds D van der Hoff* (1921), *Martin Luther* (1922), *Iets over het Edict van Nantes* (1930), *Een christelijk minister van Staat* (1930). Van Belkum se belang vir die pastorale arbeid het uit artikels soos *Tiende* (1913), *Voor Zondagscholen* (1918), *Wie moet huisbezoek doen?* (1924) en *Echtscheiding* geblyk en in laaste dekade van sy dienstyd het sy belang vir die kerklied in die artikels *Jodocus van Lodensteijn* (1920), *Onze gezangen* (1921), *Gerhard Tersteegen* (1922), *Gezang 123* (1923) en *Leo Judae* (1931) na vore gekom. Sy bydrae tot die kerkgeskiedenis kan nie net tot die Hervormde kerkgeskiedenis gereken word nie, maar het ook tot die algemene kerkgeskiedenis van Suid-Afrika bygedra. In sy artikel, *De eerste in Zuid-Afrika geboren predikanten der Kaapsche Kerk* (1912), het Van Belkum nie net van sy navorsingmetodiek rekenskap gegee nie, maar ook sy waardering vir die kerkgeskiedenis. Dit was vir Van Belkum belangrik om die bronne wat hy gebruik voorop te stel en van daaruit 'n beeld van die kerkgeskiedenis aan te bied. Die beeld wat die bronne daarstel moet egter ook met ander perspektiewe aangevul word en vir Van Belkum het in die geskiedenis die norm *audi et alteram partem* gegeld (*De Almanak* 1921:157). Die geskiedenis, en in die besonder die kerkgeskiedenis, het 'n besliste funksie. Vir Van Belkum was die geskiedenis enersyds leermeester en andersyds 'n bolwerk wat vreemde gedagtes moes uitweer. Daarmee saam was die geskiedenis vir Van Belkum die maatstok van beskawing en ontwikkeling en het hy die didaktiese en die polemiese funksie van die geskiedenis, met 'n evolusionêre maatskaplike beeld verenig. Die funksie wat hy aan die geskiedenis toegeken het, het veral duidelik geword in die inleidende paragrawe van sy artikel:

Wanneer wij aannemen, dat tot het begeeren van het leeraarambt een zeker beschaving moet zijn bereikt, niet alleen door één persoon, maar vooral door de maatschappelijke en kerkelijke omgewing; verder dat ook een betrekkelijk hoog geestelijk standpunt moet zijn ingenomen door de omgewing van hen, die dit zoeken, dan staan wij verwonderd, dat reeds binnen een eeuw na de stichting der kolonie, die in haar eerste bestaansjaren zooveel te doorworstelen heeft gehad, en in zulk

een voortdurende onrust was gehouden, een zoon des lands zich liet opleiden voor het leeraarsambt,...

(*De Almanak* 1912:68 en 69)

Van Belkum se navorsing na die eerste Suid-Afrikaans gebore predikante het 'n volgende vraagstuk ingelei, naamlik die stryd met die Lutherse kerk in die Kaap, *Het ontstaan van de Lutherse Kerk in Zuid-Afrika en hare vestiging* (1914). Ook vir hierdie artikel het Van Belkum sterk op die oorspronklike aanhalings van gesagvolle historici, in die geval G McTheal, gekonsentreer, en met behulp van kommentaar op kontemporêre sake, soos die naasbestaan van kerke, dit verder toegelig. Nadat hy die ontstaan van die Lutherse kerk in Suid-Afrika en die verhouding met die Nederlandse kerk beskryf het, het Van Belkum gestel:

Het doet goed zulks te weten, en wij zouden wenschen dat de verschillende kerken in Zuid-Afrika, nu nog, in plaats van streven naar een hopelooze vereeniging er zich op gingen toeleggen om door zuiver godsdienstig onderwijs aan hunne lidmaten aan de eene kant liefde voor eigen kerke, aan de andere kant waardering jegens andere kerken wilden bevorderen.

(*De Almanak* 1914:80)

Van Belkum het met sy historiese lewensketse oor Ds Dirk van der Hoff, Martin Luther, W E Gladstone en August Hermann Francke sy historiese raamwerk aangevul. Van Belkum het in die historiese sketse die verband tussen die historiese figuur en sy tyd beklemtoon. Veral ten opsigte van die beskuldiging teen Van der Hoff, dat hy inisieerder was van die breuk met die Kaapse kerk, het Van Belkum teenoor J du Plessis gestel:

De geschiedenis toch leert dat geen enkel man zulk een invloed op zijn tijd kan uitoefenen, wanneer de tijd daarvoor niet rijp is, dat

gewichtige dinge hulle beslag kry. B.v. die Hervorming in Engeland onder Wicleff, die in Bohemen tydens Huss is misluk, is op niks uitgeloop, omdat die tyd daarvoor nie ryp was, of liever miskien beter uitgedruk, omdat die Gods tyd nog nie was. Toen daarenteen Luther een honderd jaar later optrad, is die Hervorming nie alleen geluk, maar is sy as een geduchte brand deur geheel Europa doorgaan. Indien nie die Transvalers beslis was gewes in hulle begeerte om los te wees van die Kaapse kerk en eie kerk te hulle, onder die naam, die sy had, toen men van 1836-1840 uit die Kaap trok, van der Hoff sou dit nooit sy geluk, om die Hervormde kerk in Transvaal te stig.

(De Almanak 1921:160 en 161)

Van Belkum het die verband tussen die historiese figuur en sy historiese konteks in die daaropvolgende artikels gehandhaaf, maar in die lewenskets van Martin Luther het Van Belkum ook die rol van die kerk in die geskiedenis beklemtoon:

Die kerk van Christus was in Luthers dae die middelpunt van waar elke hervorming uitging. Men mag in ons dae menen die maatskappij te kon hervorm sonder die kerk, sonder die Christendom, dit sal seker misluk. Alleen op zedelik, geestelike grondslag kan die maatskappij hervormd wees, en die vinde wy alleen in die christelike kerk.

(De Almanak 1922:131)

Van Belkum het deurlopend getrou gebly aan sy historiese bakens, naamlik: 'n historiese konstruk wat deeglik van alle ter sake bronne kennis geneem het, maar wat didakties en polemies kerk en volk dien, sonder om kerk- en sekulêre geskiedenis en individu en gemeenskap te skei.

Alhoewel Van Belkum selfs in 1931, twee jaar voor sy dood, 'n bydrae gelewer het, het sy werksaamheid afgeneem. In meerdere mate het sy jonger kollega, S P Engelbrecht, sy rol oorgeneem. Van sy bydrae tot die *Almanak* het S P Engelbrecht in 1927, die jaar van Van Belkum se ampsjubileum, geskryf:

Vandaag worden er meer dan vijfmaal zo veel eksemplaren gedrukt en verkocht als bij de eerste uitgave, en de vraag er naar wordt nog steeds groter. De tijd is voor goed voorbij, dat een predikant bij gebrek aan liefde voor de Hervormde Kerk, de Almanak van een andere Kerk onder onze mensen zou trachten verspreiden. Onze Almanak heeft zich een plaats veroverd, en de belangstelling daarin, ook buiten de grenzen van onze Kerk, neemt steeds toe.

(*De Almanak* 1927:101)

5.2.3.2 'Die Hervormer'

Die sukses wat die *Almanak* geniet het, het egter nie vir die *Hervormer* gegeld nie. Tydens die Algemene Kerkvergadering van 1916, het Van Belkum as redakteur, van die stand van sake aangaande die *Hervormer* verslag gegee. In sy verslag aan die Algemene Kerkvergadering het hy melding gemaak van kritiek teen die *Hervormer* en oor die algemeen 'n gebrek aan ondersteuning. Goddefroy het voorgestel dat die algemene bespreking rondom die *Hervormer* vir eers gestaak moet word en dat die vergadering moet besluit of die bestaan van 'n amptelike orgaan nodig is al dan nie. Die bestaan van die *Hervormer* was vir die soveelste maal weer in gedrang en die Kerk moes besluit oor die voortbestaan daarvan. Die ernstige toestand waarin die *Hervormer* verkeer het, het veral uit die verslag van die kommissie van administrasie oor die *Hervormer* duidelik geword:

De Commissie van Administratie heeft nu het plan opgevat door uitbreiding van de advertenties de inkomste te vermeerderen en heeft

alreeds voorloopige besprekingen daarover gevoerd. De schitterende uitkomsten in dit opzicht met den Almanak verkregen, geven ons recht tot de verwachting dat ook “De Hervormer” binnen korten tijd een winst in plaats van een verlies zal opleveren.

Het is nu onze hoop en verwachting dat alle lidmaten der Kerk, maar vooral de agenten van “De Hervormer”, zullen trachten nieuwe intekenaars te verkrijgen, want waarlijk er is geen redelijke verhouding tusschen een aantal van 439 intekenaars op een lidmatental van omtrent 16 000.

(NHKA 1919:147)

Die kommissie wat opdrag gekry het om die saak te ondersoek het die uitgee van die kerkblad aanbeveel (NHKA 1916:48) en as kommissie van die redaksie het die algemene vergadering di Jac Van Belkum, L E Brandt en J H J A Greyvensteyn benoem (NHKA 1916:50). Die kritiek teen die *Hervormer* het voortgeduur en tydens die Algemene Kerkvergadering van 1926 het die afgevaardigdes van die kritiek verwoord. Sommige, soos ds J J Prinsloo, was van mening dat die verspreiding van die *Hervormer* swak georganiseer was terwyl ander, soos Koomans opgemerk het dat:

...de inhoud van de “Hervormer” nie aan de behoefte van de Kerk voldoet. De Hervormde Kerk is in ‘n strijd en in de “Hervormer” merkt men er niets van. Het blad moet meer aan de tijd aanpassen. Men leest de “Hervormer” buiten de Kerk. Hij moet de Kerk adverteren.

(*De Hervormer* 1926:34)

Dat die vergadering Van Belkum se bydrae tot die totstandkoming en voortgang van die *Hervormer* waardeer het, blyk duidelik, maar dit word eweneens in die vergadering duidelik dat S P Engelbrecht as Van Belkum se opvolger sterker op die voorgrond tree. Dit het nie net duidelik geword in die handelinge en besluite van die

Algemene Kerkvergadering nie, maar ook in die gepubliseerde artikels. Die historiese rol wat Van Belkum gespeel het, het S P Engelbrecht oorgeneem. Van Belkum se publikasies in die *Hervormer* gedurende 1910 tot 1931 was eweneens omvangryk en in die blad het hy deur middel van die oordenkings, historiese temas, pastorale en maatskaplike - , sowel as liturgiese onderwerpe as bouer en verdediger opgetree. Van die historiese temas wat Van Belkum behandel het, dien die volgende: *Ds Ruardus van Cloppenburg en zijn tijd* (Februarie 1913), *Beroeringen in de Kerk van Stellenbosch in het jaar 1707* (Junie 1913), *De Kerkbouw te Swellendam, Kaapkolonie* (Oktober 1913), *Onderwijs in de Kerkgeschiedenis* (Julie 1915), *Luther en die Duitse Bybel* (Oktober 1917), *Ds A Kuyper* (1920), *Ds Dirk van der Hoff en die Afscheiding* (Julie 1924 en Augustus 1924) en *De vergadering voor Kerkvereniging in Augustus 1891* (Augustus 1928).

Van Belkum se waardering en funksie van die kerkgeskiedenis het veral geblyk in die antwoord aan W P Opperman, *Onderwijs in de Kerkgeschiedenis*. Dat die geskiedenis van die Hervormde Kerk in die besonder, geboekstaaf moet word, was vir hom 'n noodsaaklikheid en daarom het hy verklaar:

...als wij de geschiedenis der kerk niet kennen, dan kunnen we haar ook niet liefhebben; maar om te kennen, hebben we nodig, dat ze geschreven wordt.

(*De Hervormer* 1915:6)

Een metode om 'n liefde vir die kerk se geskiedenis aan te kweek, het Van Belkum in die prediking gesien en het aan sy kollegas die raad gegee:

...als ze voorbeelden en vergelijkingen nodig hebben bij hun preken, die te nemen uit de kerkgeschiedenis. B.v. sprekend over de liefde tot Christus, verhaal ik bijna altijd de geschiedenis van de Bisschop Polycarpus, die in 189 veroordeeld werd tot de brandstapel. Toen hem gevraagd werd Jezus te verlochenen, was zijn antwoord: 86 jaren heb ik dien Meester gediend en Hij is altijd een goede Meester voor mij

geweest. Waarom zal ik Hem nu verlochenen? Zulke geschiedenissen trekken.

(*De Hervormer* 1915:6)

Vir sy eie optrede het Van Belkum besieling geput uit die Bybelse verkondiging en uit die lewe en handeling van kerkhistoriese en politieke figure. Hy het egter die kerkgeskiedenis in diens van die Hervormde Kerk gestel. Die verskyning van die eerste deel van S P Engelbrecht se werk, *Geschiedenis van de Nederduits Hervormde Kerk in Zuid Afrika* (1920), het gelei tot Van Belkum se bespreking daarvan in die *Hervormer* van 15 Januarie 1921. In sy resensie het Van Belkum veral gewys op die invloed van politieke strominge op die kerkgeskiedenis. Dit het hy veral beklemtoon, omdat die Kaapse kerk, Van der Hoff as skeurmaker getipeer het. Van Belkum het reeds met die oprigting van die *Almanak* vir Van der Hoff in die bres getree en het, in medewerking met S P Engelbrecht, ook in die Julie en Augustus 1924 artikels in die *Hervormer*, *Ds Dirk van der Hoff en die Afscheiding*, voortgegaan om dit te doen. H H Kuyper se besoek aan Suid-Afrika en sy uitlatings oor die Hervormde Kerk het as aanleiding vir die artikels gedien (*De Hervormer* 1924:9 tot 13). In die artikels het Van Belkum en Engelbrecht beklemtoon dat die beskuldigings teen Van der Hoff se teologie, nie tot die afskeiding van die Gereformeerde Kerk gelei het nie, maar wel die gesangekwessie en het die stelling met Van der Hoff en Andries Pretorius se korrespondensie gestaaf.

Buiten die historiese temas het Van Belkum veral aandag aan die herkoms en inhoud van die Gesange geskenk. Dat Van Belkum 'n besonder liefde vir die kerklied gehad het, het ook tydens sy Kaapse reiservaringe geblyk toe hy die orrelspel van die Kaapse orrelis beoordeel het:

...tegenover de kansel een pijporgel, dat door een jonge dame bespeeld werd, die wel de kracht, maar niet de lieflijkheid er van te horen gaf. Over het geheel vind ik, dat de orgelisten in Zuid-Afrika

zeer goed het fortissime verstaan, maar van 't pianissime krijgen we weinig te horen.

(*De Hervormer* 1917:6-7)

In die Hervormers van Januarie, Februarie, April en Mei 1920 het hy die kerkliedere onder die rubriek '*Ons Gezangboek*' bespreek en sedert Desember 1920 het hy reëlmatig in die rubriek '*Onze Gezangen*' daarmee voortgegaan.

Van Belkum se bydrae tot die kerklike joernalistiek kan nie genoeg beklemtoon word nie en met sy vyftigjarige-ampsjubileum in 1927 het die redaksie in die *Almanak* en die *Hervormer* aan Van Belkum erkenning gegee.

Ds. van Belkum heeft heel veel voor onze geliefde Ned. Hervormde Kerk gedaan, en waar hij soms in die Kerk een strijd te voeren had, was het niet om dat hij zich zelve gezocht heeft, maar het belang van de Hervormde Kerk, en de uitkomst heeft getoond dat hij gelijk had. Zijn grootste strijd was om een eigen opleiding voor Predikanten in het leven te roepen. Veel is in de Hervormde Kerk door Ds. van Belkum tot stand gebracht. Ook *De Hervormer* is door hem nu bijna achttien jaar geleden opgericht. In de Hervormde Kerk is menig blijvend monument voor Ds. van Belkum te vinden, dat van zijn liefde voor het Koninkrijk Gods in de Hervormde Kerk getuigt.

(*De Hervormer* 1927:1)

L E Brandt het ook in sy bydrae Van Belkum se dienswerk op die verskillende terreine in die kerk gewaardeer en het ten opsigte van die kerklike joernalistiek gestel:

...ds van Belkum heeft op eigen risico de uitgave van den *Almanak* op zich genomen en toen die een sukses was gebleken, heeft de Kerk die overgenomen; hetzelfde is gebeurd met ons kerkblad, *De Hervormer*, nadat de vroegere Transvaalse *Kerkbode* een mislukking geweest was.

Almanak en Kerkblad zijn ontegenzeggelik beide voor de Kerk een onberekenbaar voordeel geweest.

(De Hervormer 1927:193)

Van Belkum se bydraes in die Hervormer het gereeld tot in 1923 verskyn, waarna die bydraes verminder het. Dit was enersyds die gevolg van meer predikante in die kerk wat ook bydraes kon lewer en andersyds die afneem van sy kragte. Vanaf 1927 het Van Belkum se bydraes aansienlik verminder en vanaf 1931 het hy nie meer as Redakteur nie, maar as erelid, op die redaksie gedien. Dit het hom egter nie verhoed om die *Weeshuisblad* op te rig nie en hierin het Van Belkum verskeie artikels gepubliseer. Op die lange duur het die *Weeshuisblad* egter nie geslaag nie en daarmee het ook Van Belkum se arbeid op die terrein van die kerklike joernalistiek tot 'n einde gekom. Hy het in die laaste dekade van sy lewe nog 'n diens aan die kerk gelewer naamlik die oprigting van die Krugersdorp weeshuis.

5.2.4 Krugersdorp weeshuis(1923)

Met die inwyding van die Hervormde Kerk se weeshuis te Krugersdorp op 13 Oktober 1923, het Van Belkum se lewe 'n volle siklus voltooi. Die weeshuiskind van Leeuwarden het in die laaste jare van sy dienstyd gedien as vader van die Hervormde Kerk se weeshuis. Dit was op aandrang van ds A J Barger dat die Hervormde Kerk tydens die Algemene Kerkvergadering van 1922 besluit het:

De Algemene Kerkvergadering erkent de noodzaakelijkheid van het oprichten en onderhouden van een Hervormd Weeshuis door de Ned. Hervormde Kerk van Zuid-Afrika en benoemt een Kommissie om de mogelijkheid van uitvoering van deze zaak te onderzoeken.

(De Hervormer 1924:20)

Van Belkum het as voorsitter, saam met di P S Grobler, A J Barger en Krige van die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk, as Kommissie vir die Weeshuis gedien. Tydens die inwyding van die weeshuis het Van Belkum gestel dat hy oor ds Barger se voorstel in 1922 verheug was omdat,

...hij't gevoel had gehad, dat onze kerk sonder smid was en wij dus alles moesten krijgen uit de vreemde: o.a. onze leraars, onze meesters, onze kosters, en op de zusterkerk onze wezen en verwaarloosden afladen.

Hierin komt nu, God zij dank, verandering. Wij hebben nu reeds onze kweekschool, waar onze jonge mannen worden opgeleid voor de Evangeliebediening: wij krijgen meesters van onze kerk, ook kosters: wij openen vandaag ons eigen Weeshuis. Van den Heer is dit geschied: 't is wonderlijk in onze ogen.

(*De Hervormer* 1923:10-11)

Die Hervormde Kerk se weeskinders is tot op 13 Oktober 1923 deur die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk se weeshuis te Langlaagte versorg. Tydens die eerste verjaardagviering van die Hervormde Weeshuis het die nood en versorging van wese duidelik geblyk. Van Belkum het verwys na die toename in getalle: in een jaar het die getal weeskinders van 9 tot 25 gestyg (vgl Papp 1991:36 en 37). In dié jaar het daar ook 'n gesonde verhouding tussen die Weeshuis en die Afrikaans Medium skool te Krugersdorp tot stand gekom en volgens Van Belkum was die arbeid van die Kerk op die terrein die gevolg van meer predikante (*De Hervormer* 1924:16 en 17). In die volgende jare het die kinders hulle skoolonderrig ook aan die Hoërskool Monument ontvang. Vier jaar later het die getal weeskinders gegroei tot 77 kinders en in 1929 het die Weeshuis, met ds en Mev S J Strydom as eerste huisouers, reeds 106 kinders versorg. Teen 1931 het Van Belkum berig dat die Weeshuis 122 kinders versorg. Die geweldige groei het reeds in die vorige jare nuwe eise gestel, sodat die Weeshuis-kommissie erwe moes aankoop en nuwe geboue moes oprig. Die groei van

die weeshuis het die Kommissie van die Weeshuis genoodsaak om 'n gebou vir meisies op te rig.

In 1930 het die Hervormde Kerk die weeshuis amptelik oorgeneem. Tot in 1930 het die weeshuis die status van 'n maatskappy beklee waarvan di Van Belkum, A J Barger (in sy plek vanaf 1928 -L E Brandt) en P S Grobler die direkteure was. Die Algemene Kerkvergadering van 1928 het egter opdrag gegee dat die Weeshuis amptelik onder die Hervormde Kerk moes resorteer en in 1929 is die aandele van die maatskappy na die Hervormde Kerk oorgeplaas.

Van Belkum het egter ook deur middel van die kerklike publikasies die oprigting en instandhouding van die Weeshuis bevorder. Op 15 Oktober 1929, verskyn as bylaag tot *De Hervormer*, die *Weeshuisblad: Orgaan van het Weeshuis te Krugersdorp*.

Van Belkum het met die oprigting van die *Weeshuisblad*, anders as met die *Almanak* en in mindere mate *De Hervormer*, nie dieselfde sukses met die *Weeshuisblad* behaal nie. Die grootste probleem vir Van Belkum was die kroniese geldtekort. Op 29 September 1930 skryf Van Belkum:

Vergun my u te schryven en om hulp te vragen.

Ik ben verleden jaar begonnen met het schryven van 'n paar bladzijden in "De Hervormer" over Weeshuis en Voor de jeugd. Ik heb erop gerekend, dat de Kerk my helpen zou om te betalen. Tweemaal heb ik om hulp gevraagd maar niemand heeft geantwoord of geholpen.

Nu kom ik tot u om hulp in de Naam des Heeren. Voor 't Weeshuis heb ik betaald, omdat de Kommissie my het geld gaf. Voor de Jeugd kreeg ik niet. Ik heb £25 nodig om het recht te maken. Als alle broeders £1 sturen ben ik klaar. Ik vraag het niet van u persoonlijk, maar neem aan dat gy of de kerkraad of goedgezinde mensen het geven.

Vanavond lees ik; ‘Wentel Uwen weg op den Heer, Hy zal het maken’
Misschien zegt gy; “Waarom hebt gy het gedaan als gy geen geld had,
Welnu, ik doe het in de naam des Heeren om de Jeugd tot hem te
brengen.

(NHKA:Sarkady L VI/7)

Van sy teleurstelling en moeite het hy aan sy jonger kollega, S P Engelbrecht,
geskryf, want op 17 Junie 1931, antwoord Engelbrecht:

Ik vind het ‘n schande van de Weeshuis-kommissie om U niet met de
nodige gelden te helpen om het blad uit te geven. Het is ‘n schande dat
U er voor kollekeren moet. Velen denken er net zo over als ik. De
Kommissie is verplicht de onkosten van het blad zelf te dragen, en ik
heb in die geest aan de kommissie geschreven. U hebt veel voor onze
Kerk gedaan, om nog met het kollekeren van gelden belast te worden.
U mag niets uit Uw eigen zak betalen, de Kommissie moet zelf de
lasten dragen. De hele zaak maakt ‘n slechte indruk in de Kerk voor
zoover bekend, en de Kommissie word daardoor geblameerd, en het
Weeshuis wordt er geen goed mee gedaan. U wordt te hoog geacht en
het spreek van te weining eerbied voor Uw ouderdom, om U met
zoiets als het inzamelen van geld voor het Weeshuisblad te belasten of
anders het uit U eigen zak te laten betalen. Ik hoop, dat de Kommissie
het zal inzien. Wat ik echter wel vind, en U mermalen gezeg heb, is
dat ‘n Weeshuisblad en ‘n blad voor de jeugd niet te kombineren is.

(NHKA:Sarkady L VI/7)

Van Belkum het egter voortgegaan om die *Weeshuisblad* uit te gee en het daarin die
lidmate van die kerk nie net op die Ou en Nuwe Testamentiese opdrag om die wese te
versorg te wys nie, maar ook aan te moedig om by te dra tot die kerkpoging. Trou aan
sy metodiek het Van Belkum ook die versorging van wese in die kerk se geskiedenis

nagegaan en ondermeer na Konstantyn die Grote se geskenke aan wese verwys en verder het hy die versorging van wese in die reformatoriese en na-reformatoriese geskiedenis beskryf. Dat die oprigting van die weeshuis tog uit die kerk goeie steun geniet het, het veral uit die oorsig wat Van Belkum in 1929 gegee het, geblyk. Hy het ondermeer die offers en belangstelling van lidmate beklemtoon en het veral na Mev Hoogterp en mnr J Groeneveld se bydraes verwys:

In het midden van het jaar 1923 overnachtte Ds. van Belkum te Germiston bij de familie Hoogterp: Mevr. was een zeer sterke voorstandster van het Weeshuis en had van het begin af haar best gedaan, om het tot stand te brengen. Dienzelfden avond was daar ook Mnr J Groeneveld, een oud inwoner van Pretoria, een welaf man, lid onzer kerk, en bekend ook om zijn hulpvaardigheid; hij wilde naar Holland zijn geboorteland gaan om daar rust en gezondheid te vinden. Het gesprek kwam op de Weeshuis, dat de kerk wilde oprichten, en Mevr Hoogterp vroeg haren gast, of hij ook niet iets voor de zaak wilde doen. Mnr. Groeneveld gaf geen antwoord op dat verzoek, maar toen wij hem op de statie vaarwel zeiden, en goede reis wensten, beloofd hij de zaak te zullen overwegen.

De Commissie zette onderwijl haar werk voort, en tot haar blijdschap werd zij door de kerk goed gesteund. Maar iets anders, onvoorziens gebeurde! Op den 2 en Januarie 1924 kreeg ds van Belkum door middel van den telefoon van een agent in Pretoria een bericht, dat de Heer J Groeneveld aan het Weeshuis een som van £500 (vijfhonderd pond) had gegeven, welke tot ons beschikking was.

(Weeshuisblad 1929:1)

Ds P S Grobler het deur sy arbeid 'n huis, wat eers as hotel gedien het, in Krugersdorp bekom. Van Belkum het van die huis in die Weeshuisblad verslag gelewer. Dit was vir Van Belkum 'n stuk ironie dat die weeshuis eers as hotel gedien het, en hy het dit

dadelik met die weeshuis van August Hermann Francke in Halle, Duitsland in verband gebring. Van die huis self het hy geskryf:

Toen de regeering van de Zuid-Afrikaansche Republiek, aan de Voortrekkers in elke District Burgerrechten in elke dorp, grond en erven had gegeven, waren zulke gronden ook aan de Krugersdorpsche bewoners toegeken rondom het monument in 1891 opgericht. Tegenover dat Monument nu aan de Zuidekant, was een hotel gebouwd, dat na de Tweede Vrijheidsoorlog, niet meer goed betaalde, en voor een gewoon huis later was gebruikt. Dit gebouw met grond en als was nu aangekocht.

(*Weeshuisblad* 1930:1)

Die *Weeshuisblad* het egter nie groot aanhang gekry nie. Na bykans ses maande het Van Belkum, in September 1930 Jaargang 2 nommer 6 gepubliseer en hierna het tot in 1931 net 6 uitgawes gevolg. Ook uit die publikasie blyk dat Van Belkum se kragte afgeneem het. Waar hy in die vroeëre uitgawes bydraes gelewer het en die verslag van die Weeshuis-kommissie behartig het, het dit mettertyd op die skouers van ds P S Grobler neergekom. Van Belkum het die einde van sy dienstyd in die kerk genader, maar deur werksywer het hy met sy gedagtes tot die vorming en beskerming van kerk en volk bygedra.

5.3 Teologiese temas

5.3.1 Kerk, volk en staat

Van Belkum het in die jare 1910-1927, teen die agtergrond van die 1914 Rebelle, die Eerste wêreldoorlog en die opkoms van die sosialisme gereeld oor die verhouding tussen kerk, volk en staat rekenskap gegee. Hy het in sy gedagtes onderskei tussen die verhouding van die kerk en staat en die kerk se verhouding tot die volk. Die

nasleep van die Tweede Vryheidsoorlog het egter nog enkele dekades geduur; verarming op materiële en sedelike vlak het die Afrikaner nie net verpolitiseer nie, maar ook sy lewensuitkyk verander. Dit het Van Belkum veral by kerk en volk waargeneem:

Het was gebruik een Christen te wezen, mode om naar kerk te gaan, fatsoen om de Bijbel te lezen, bewijs van een goede opvoeding de leeraars na te praten. Die tijd gaat voorbij: de ballingschap, gedurende de oorlog, die vele andere toestanden leerde kennen; de instromingen van vreemdelingen, die thuis reeds geleerd hadden te spotten, of die los van de huiselike omgeving, hier ook de godsdienst los te laten, heeft ook in Z. Afrika de oude betovering verbroken, zodat ook wij komen onder de invloed der geestelike stromingen der oude wereld.

(De Hervormer 1911:3)

Die hoë ideale voor die oorlog is vernietig en die Afrikaner het hom in toenemende mate op 'n pragmatiese en ekonomiese bestaan gerig. Van Belkum het meermale op hierdie lewensbestaan gewys. Op 15 Junie 1910 het hy geskryf:

Nu weten wij wel, dat onze tijd een is van stofvergoding, van twijfel, van wantrouwen. Maar moesten wij niet ons daar boven verheffen? Is het niet telkens weer gedurig duideljk: het geloof overwint de wereld en niet het ongeloof?...Wij moeten meer leven in nauwe gemeenschap, met Christus: meer neersitten aan de voeten van Jezus om van Hem te leeren gelooven.

(De Hervormer 1910:4)

Dit was ook van die aksente in die oordenking, 'Gerust Gesteld'. Hy het in die oordenking die teksgedeelte, Eksodus 33:14, aangehaal en oor die Afrikaner se koersloosheid gestel:

Wanneer gij dan ook vraagt, waarom gaat God met ons niet mee! waarom zink ons volk dieper weg en wordt het ingeslot door den vreemdeling, die het vernedert tot waterdrager en houthakker, dan is de antwoord telkens: omdat ons het gouden kalf en dat aanbidt. Immers in onze dagen is het goud alles: voor goud waagt de man zijn vrijheid: de vrouw haar eer: de jongeling zijn gezondheid, de jonge dochter haar kuisheid: voor goud offeren de ouders hunne kinderen, verlaten, verloochen de kinderen hunne ouders. Het gouden kalf aanbidt ieder bijna in dit land.

(De Hervormer 1911:3)

Om uit hierdie bestaan te kom, moet die volk hulle tot die aangesig van God bekeer; dit kan gebeur omdat die gelowiges deur Jesus Christus met God versoen is. Van Belkum het telkemale teenoor die maatskaplike verval of die geestelike ongeërgdheid, die dade van God in die Ou Testament en Nuwe Testament uitgelig. Die verkondiging van God se openbaring was die teenpool wat bo alle omstandighede uitstyg en so ook kerk en volk uitlig:

Omdat velen christenen van onzen tijd zoo alles van de wereld verwachten en zoo geheel voor de wereld leven is hun oog voor de werklikheid de eeuwigen levens verdonkerd. Eerst als wij weer onze verwachtingen hooger stellen en verstaan dat wij leven voor een eeuwigheid kunne wij ook weer verstaan de triomfkreet van Paulus: dood, waar is uw prikkel?

(De Hervormer 1911: 4)

Die verval van die Afrikaner en die geloofsmoegheid het ook in ander oordenkings, soos 'Levensmoedheid' (*De Hervormer* 15 September 1911:5), 'Goede moed' (*De Hervormer* 15 Mei 1912), 'Niet Bidden' (*De Hervormer* 15 Julie 1912), 'Een Ban'

(*De Hervormer* 15 November 1912); ‘Behoed Uw hart’ (*De Hervormer* 15 Januarie 1913) neerslag gevind. Die eerste wêreldoorlog en die rebellie van 1914 het Van Belkum se aandag verskuif na die rol van politieke magte; maar in 1920 het hy voortgegaan om hom teen die verval van kerk en volk te rig.

In die oordenking, ‘*Die in den hemel woont zal lachen*’, Psalm 2:4 en sy bespreking van *De Apostoliese Broeders* het dit duidelik geblyk dat Van Belkum steeds die historiese-kritiese omgang met die Bybel afgewys het. In laasgenoemde artikel het Van Belkum oor die rol en inhoude van gesag in die kerk en maatskappy uitgebrei. Teenoor die gesag wat die Rooms katolieke kerk en die ‘apostoliese’ dwaling aan die priester of ‘apostel’ heg, het Van Belkum die gesag van die Woord in die protestantse kerk gestel. Hy het verder oor dié gesag in die protestantse kerk uitgebrei:

Maar dit is helaas vooral in de 20e eeuw op allerlei wijze ondermijnd. De zogenaamde hogere kritiek verenigd met een valsche wetenschap heeft aan de H. Schrift haar kracht ontnomen bij velen. De protestanten plukken in onze dagen in vele gevallen de heilloze vrucht van valse verdraagsaamheid en te grote toegevendheid aan allerlei geestelike stromingen.

(*De Hervormer* 1920:6)

Ook in die daaropvolgende oordenking in *De Hervormer* het Van Belkum gewys op die verval in leer en die gevolg daarvan in die lewe:

Zowel in de kerk, als in de geestelike en zedelijke wereld is er geen gezag: ook daar is het ‘Geen God, geen Meester’. De leraars der kerk, geroepen het Evangelie te prediken en de Christus Gods als de Gezalfde, de Verlosser bij de mensen aan te prijzen, ondermijnen door

hun werk, door hun schrijven het geloof in de Zoon Gods...Het is een verouderd standpunt; de wetenskap ontdek nergens een God. Zo hebben de mannen der wetenskap ons geleerd

(*De Hervormer* 1920:2)

Teenoor die geestelike en sedelike verval het hy voortdurend die voorbeelde van die christene wat met woord en daad op die maatskaplike terrein gedien het, gestel. Hiervan is sy artikels 'J H Wichern' (*De Hervormer* 1921:8 ev); 'Elisabeth Fry' (*De Hervormer* 1921:16 ev) en 'Theodoor Fliedner II' (*De Hervormer* 1921:7 ev) voorbeelde. Die optrede van dié figure het Van Belkum egter gegrond in die voorsienigheid van God en in sy beoordeling van Wichern, Fry en Fliedner se dienswerk het hy die verbintenis tussen leer en lewe, geloof en barmhartigheid, vanuit die voorsienigheid van God, gehandhaaf. Van Wichern het Van Belkum (*De Hervormer* 1921:9 en 10)gestel:

Twee dinge zijn in dit leven van Wichern merkwaardig. Vooreerst hoe de Heer der gemeente zijne werktuigen kiest, slijpt, staalt en dus voor de door Hem hun opgelegde taak toebereidt, en ten tweede hoe in het konin[g]rijk Gods alleen hij iets wordt, die door lijden en beproewing en harde arbeid daartoe is gevormd...In navolging van Falk, die in 1814, na de slag bij Leipzig, welke het Duitse volk verlostte van Franse overheersing, zich het lot der kinderen zonder ouders, zonder tehuis, en verwaarloosd had aangetrokken en deze bij burger mensen, boeren en arbeiders onder dak bracht, richtte ook Wichern kleine familie huizen is, waarin de verwaarloosde knapen werden opgenomen.

Dieselfde aksente het hy ook van Theodoor Fliedner (*De Hervormer* 1921:7) beklemtoon:

Het leven der kinderen Gods wordt in elk opzicht bestuurd door de hand van de Vader zelf. Dit is ook weer duidelijk te zien bij deze man des geloofs, omdat hij beroepen werd naar een kleine en arme gemeente, in wier geldelijke nood hij had te voorzien en voor welke hij uitging naar de vreemde om gelden te kollekteren, werd hij geleid tot wat zijn levensroeping zoude worden. Op die kollekte reis leerde hij en in Holland en in Engeland ene menigte weldadige inrichtingen ter verpleging van ziel en licchaam kennen...

Die sedelike en morele verval van kerk en volk het ook konkrete eise gestel en daarom het Van Belkum veral die diens van barmhartigheid gepropageer. Hy was egter deeglik bewys van die kerk se taak en het ook gewys dat die kerk se taak is om die evangelie van Christus te verkondig en: *'De kerk is niet een liefdadigheidsinstelling'* (*De Hervormer* 1921:8). Sy betrokkenheid by sosiale opheffingsprojekte, asook sy oordenkings en kommentaar in die kerklike publikasies, het tot barmhartigheid tussen kerkgenote en volksgenote aangespoor. Van Belkum het in die sosialisme 'n oplossing vir die Afrikaner se sosio-politieke dilemma gesien, maar hy het nie die beginsels van die sosialisme lukraak nagevolg nie. Enersyds het hy die raakvlakke tussen die christendom en sosialisme uitgewys as:

Het Christendom leidt het Socialisme in rechte banen en tracht langs ordelievende en vreedzame weg de sociale toestanden te verbeteren.

(*De Hervormer* 1912:7)

As bewys hiervan het Van Belkum die optrede van steenkoolwerkers in Engeland met die van Duitsland (Barmen en Elberfeld) vergelyk. Volgens hom het laasgenoemde, vanweë hulle christelike geloof, nie aan die stakings deelgeneem nie. Dit is vir Van Belkum van belang:

1. Opdat onze Staatslieden zullen gaan verstaan, dat het onze natie ten val brengt, als door wetgeving en scholen het christelike beginsel

wordt ondermijnd en wij wel een klomp slingeleerde mensen vormen, maar ook zonder beginsel.

2. Opdat de kerk wete en haar roeping ga verstaan, dat zij ook in de arbeiders klasse een grote macht heeft tot behoud van het christelik beginsel en moet afleren alleen te zien naar de rijken.
3. Dat ook leeraars zullen trachten, niet alleen hun kerk groot en rijk en sterk te maken maar ook zullen gaan werken aan de arbeidende klasse en ze opvoeden tot goede burgers en vreedzame werkers.
4. De kerk moet gaan begripen dat wij niet eenzijdig de nadruk moeten leggen op het leven hierna maar dat we ook moeten verstaan dat de gelovige gemeente ook op aarde een roeping heeft en als het zout verderf moeten keren.

(De Hervormer 1912:8)

Gedurende 1916 het Van Belkum namens die Hervormde Kerk, *Het Kongres ter bespreking van het vraagstuk der arme blanken te Cradock*, bygewoon. By die kongres het hy nie net van die rassekwessie nie, maar ook van die armblanke-kwessie, kennis geneem. Van Belkum se oordeel oor die kongres was ondermeer:

Het kongres is uitnemend geslaagd, al kan men niet terstond grote gevolgen verwachten. De oogen zijn opengegaan voor een groot volksbelang: de belangstelling gewekt, het gevaar is aangetoond.

(De Hervormer 1916:8)

Toe hy in 1917 met vakansie deur die Kaapprovinsie gereis het, het Van Belkum se belangstelling in die opheffing van die armblanke veral met sy besoeke aan T Searle se skoefabriek, die gevangenis vir Jeug misdadigers te Kaapstad, die Industriële skool en die *Doofstommen en Blinden Instituut* te Worcester geblyk. Van Belkum het dus die kerk se rol binne die volk en staat as Evangelie-draer gesien, maar daarmee saam het die kerk die plig gehad om barmhartigheid te bewys.

Teenoor die staat het Van Belkum 'n meer kritiese standpunt ingeneem. Die kerk kon nie die funksie van die staat oorneem nie. Van Belkum het onderskei tussen die funksies van kerk en staat en gevolglik ook die regte waarop kerk en en staat kon aanspraak maak. Vir hom het die staat se reg op 'n *ius circa sacra* neergekom en daarom het hy met verontwaardiging gereageer toe die Nederduits Gereformeerde Kerk die Unie-parlement versoek het om die vereniging van die Kaapse, Natalse, Vrystaatse en Transvaalse N G kerke te bekragtig. Nadat Van Belkum die skeiding tussen kerk en staat in die geskiedenis voorgehou het, gaan hy oor tot die beoordeling van die Nederduits Gereformeerde Kerk se versoek en stel:

Door deze Wet te behandelen en aan te nemen heeft de staat een verderfelijk beginsel ingevoerd, nl. dat zij zich gaat mengen in de inwendige dingen ééner kerk.

(*De Hervormer* 1911:6)

Van Belkum se kritiese standpunt teenoor die politiek en die staat het al eerder geblyk toe hy teenoor Bosman in *Klare Wijn* gestel het dat hy van politiek niks goeds verwag nie. Teenoor die politiek en staatkunde het Van Belkum die beginsel van Efesiërs 4:5 gestel: '*Daarom legte af de leugen en spreek de waarheid een iegelijk met zijnen naaste*' (*De Hervormer* 1912:5). Na aanleiding van 'n berig in *Die Kerkbode*, dat enkele lede van die parlement in die gebed volhard het, het Van Belkum geskryf:

Dat is goed nuws: dit moet en kan allen Christenen verblijden. Wij zijn gewoon aan het spreekwoord, wanneer een christenman op 't regeringskussen gaat zitten, dan glijdt de Christen gewoonlijk er af. Christen-staatslieden zijn dan ook schaars, vooral in Z. Afrika. Maar hier blijkt het anders te zijn.

(*De Hervormer* 1912:8)

Oor die algemeen het Van Belkum nie 'n hoë dunk van politici gehad nie en het hy meermale die optrede van politieke figure veroordeel. Na aanleiding van 'n oordenking, 'Husai', het Van Belkum vanuit 2 Samuel 2:17 die verhouding tussen die christendom en politiek beskryf:

Voor een christen is het eerste beginsel van zijn leven: oprechtheid en waarheid in alles, in het openbaar, in het geheim, in de wereld, voor God. Maar dit uitsprekende erkennen wij daarmede ook, dat in de wereld het beginsel der zonde werkt, in het christendom het beginsel der waarheid de toon moet geven. Maar door dit te erkennen, wordt dat terrein van het politieke leven voor de christen afgesloten, tenzij dan dat deze terrein dit hogere levensbeginsel tot geldigheid wil brengen. Of het zal gelukken, is een andere vraag, maar wij menen, dat, wanneer een christen geroepen wordt naar de politiek, hij dan wel moet verstaan, dat hij niet als Husai daar mag zijn en zulk een raad geven, tegen beter weten, die zijn raadvrager in het verderf moet storten.

(De Hervormer 1912:4)

Dat politici ook van hulle christenskap blyke gee, het Van Belkum aangegryp om die morele vervlakking teen te werk. Toe die Minister van Spoorweë, Burton, tydens 'n amptelike besoek die skoolkinders aangemoedig het om harder te werk en minder leeg te lê, het Van Belkum, nie sonder sarkasme nie, daarvoor lof gehad:

Het doet ons groot genoeg, dat de ogen van onze eminentste staatslieden opengaan of open zijn voor de dingen, die als een kanker vreten aan ons volksbestaan.

(De Hervormer 1912:7 en 8)

Van Belkum se noue verbintenis met die volkslewe en sy kritiese afstand teenoor die staat, het met die 1922 staking duidelik geword.

In *De Hervormer* het Van Belkum ‘*Een Roep om hulp!*’ gepubliseer. Ten spyte van die hulp wat reeds vir die weduwees, wese en ander slagoffers deur die Administrateursfonds ingesamel is, het Van Belkum ‘n verdere beroep op ondersteuning gedoen (*De Hervormer* 1922:8 en 9).

Van Belkum se noue verbintenis met die Afrikanervolk het duidelik uit sy artikels geblyk. Sy standpunte ten opsigte van die staat het egter ook van die owerheid en politiek gegeld. Van Belkum het nie ‘n duidelike onderskeid tussen dié drie instellings getref nie, waarskynlik moet dit enersyds aan die sterk christologiese beginsel in sy teologie en andersyds aan die verweefdheid van kerk, volk en staat in sy gedagtes toegeskryf word. Dit kom met Hoedemaker se gedagtes ooreen; Dreyer (1995:205) het Hoedemaker so aangehaal:

En niet van de politieke leiders, maar van de Kerk van Christus gaat de kracht uit. Zij is door God in het middelpunt van het volksleven geplaatst als het hart in het lichaam en onafscheidelik van het lichaam.

Voor en tydens die Rebelle het Van Belkum hom oor politieke aangeleenthede uitgespreek, maar die verskeurdheid wat onder kerk en volk geheers het, het Van Belkum genoop om hom van politieke vraagstukke te onttrek. Dit het egter nie beteken dat hy hom nie steeds vir die vertroosting en opheffing van die Afrikanervolk beywer het nie.

5.3.2 Kerk en skool

Van Belkum se teokratiese denke was bepalend in sy siening van die verhouding tussen kerk en skool. In die jare 1910 tot met sy emeritaat, het hy nie net in die kerklike blaai vir ‘n hegte band tussen kerk en skool gepleit nie, maar ook aktief aan die *Christeljk Nasionale Onderwijs Vereniging* deelgeneem. In sy artikel ‘*Kerk en Skool*’ (*De Hervormer* 1910:8 ev) het Van Belkum eers die kerk se invloed op die ontwikkeling van skole in die geskiedenis nagegaan. Hy het agtereenvolgens die geskiedenis van die eerste vyf eeue aan die orde gestel, na die verskillende sinodale

besluite tydens die hervorming verwys en ook die invloed van die kerk in Suid-Afrika op die onderwys. Van Belkum het in die artikel nie net die les van die geskiedenis voorgehou nie, maar ook 'n neutrale onderwysstelsel afgewys. Hy het gepleit dat die kerk met nuwe ywer sy verantwoordelikheid teenoor die onderwys moet nakom:

Verlokt door de bepaling van gratis onderwijs heeft zij zich (die kerk in Suid-Afrika – CP) in Transvaal de macht over scholen uit handen laten nemen en zonder enig protest harer zijds zich in een hoek laten dringen: zij heeft toegelaten, dat duidelijk gezegd: dat men op schoolgebied liefst zoo weinige mogelijk de kerk moest erkennen. Dat in de districten de leeraars nog leden van de School besturen zijn is alleen te wijten aan de omstandigheid dat men nog niet openlijk de kerk voor het hoofd wilde stooten.

Wanneer de beginselen in de Transvaalsche Schoolwet neergelegd: bevoorrechting van het Engelsch, een neutraal kleurloos Bijbel lezen: wanneer de scholen opgevuld zullen zijn met jonge mannen en meisjes, die op Gouvernements-Normaal scholen zijn opgeleid, scholen geheeld aan den invloed der kerk onttrokken, dan zal misschien de kerk ontwaken en inzien dat haar invloed op het volk geheel is verloren.

Van Belkum het in die *Hervormer* kritiek op die Smuts-onderwyswet, Wet no 25 van 1907 gelewer. Symington het vroeër aangedui dat die Smuts-onderwyswet 'n voortsetting van die Milner-Selborne onderwyswetgewing was (Symington 1948:345) en Van Belkum het hom veral teen artikel 34 van die wet gerig. Dié artikel het gelui:

Elke skooldag sal begin met die lees van 'n Skrifgedeelte en gebed, behalwe in skole vir nie-Christelike kinders. In ander skole kan sulke kinders se ouers vra dat aan hulle geen Bybelonderrig gegee word nie.

Geen dogma sal in skole geleer word nie. Onderrig in Bybelles sal deur niemand behalwe onderwysers gegee word nie.

(Symington 1948:342,343)

Symington het in sy navorsing die ontwikkeling van die CNO-Vereniging aangewys en hierby was Van Belkum reeds op 'n vroeë stadium betrokke. Tydens die tweede konferensie van die CNO-Vereniging te Potchefstroom in 1912, het Van Belkum as afgevaardigde van die Heidelberg-tak, sitting geneem. Van Belkum het hom ten volle met die doel van die vereniging vereenselwig:

...het schoolonderwijs in te richten op bijbelse grondslag, overeenkomstig de doopsbelofte en in zake de opvoeding het door God gelegde verband tuschen huis, school, kerk en staat alzo tot zijn recht te doen komen.

(*De Hervormer* 1912:4)

Van Belkum se deelname word gekenmerk enersyds deur sy wantroue in Smuts-se beleid, maar andersyds ook sy afgrensing teen wat hy as kerkskole beskou het. Van Smuts se onderwysbeleid het Van Belkum opgemerk:

Generaal Smuts heeft ons een mooie 'trick' gespeeld en die 'trick' is deze, dat de kinderen voor niet school gaan, en dat er zelfs 'donkeys' geleverd worden om hen naar school te vervoeren. Ja, desnoods schoenen voor de kinderen om aan te trekken. Alzoo heeft hij onze zaak dood gemaakt.

(*De Hervormer* 1912:5)

Van Belkum het deur sy betoog by die voorstel van ds L P Vorster van Rustenburg aangesluit. Hy het voorgestel:

...de konferentie benoem zekere personen om naar gelegenheid en omstandigheden voor publieke vergaderingen overal in het land op te treden, om het beginsel van Vrije scholen met Gouvernements ondersteuning te bepleiten.

(De Hervormer 1912:5)

Van Belkum se ondersteuning van Vorster se voorstel het beteken dat hy hom teenoor J D du Toit gestel het. Van Belkum het sy steun aan Vorster toegesê, omdat hy veral die finansiële moontlikhede wou uitbrei. Indien ander skole, bv Rooms Katolieke dieselfde standpunt kon huldig, naamlik skole op eie grondslag, maar met staatsubsidie, kon dit ook die Christelik Nasionale skole bevorder. Dit het in sy verdere betoog duidelik geword:

Krijgen wij vrije scholen, dan kunnen de Engelsen hunne Engelse, en wij onze Hollandse scholen hebben. Hij hoopt ondersteuning te vinden bij Rooms en Engelsen. Als hij 't met de Rooms kan vinden vrije scholen te verkrijgen, dan kan hij daarin en zóver met hun meegaan. Die Rooms krijgen dan subsidie en wij ook.

(De Hervormer 1912:5)

Van Belkum en Vorster wou die finansiële las ligter maak en met staats hulp die christelike-nasionale beginsel bevorder. Hulle het voorgestel:

Deze Konferentie acht het met 't oog op de twee voornaamste nationaliteiten in 't land noodzakelik voor 't behoud van onze Hollandse nationaliteit, taal en godsdienst, dat waar dit door 't publiek verlang wordt, aparte Hollandse en Engelse scholen door 't goevernement worden ondersteund en dat er bij onze Provinciale Raadsleden op aangedrongen worde om de wet in de richting te

wijzigen en dat de verdere uitvoering van 't beschrijvingspunt aan het Hoofdbestuur opgedragen worde.

(*De Hervormer* 1912:5)

Die voorstel is deur die konferensie aanvaar. Van Belkum het in sy argumente ook gewys op die samewerking met selfs die Rooms Katolieke Kerk. Dit het vir hom in die eerste plek oor die breër beginsel van christelike onderwys teen die neutrale onderwys van die staat gegaan en hierin kon selfs die Rooms Katolieke Kerk as bondgenoot dien. Wanneer dit egter oor die protestantse geloof gehandel het, was hy dit met Vorster eens dat die susterskerke saam teen die Roomse kerk moes stry. Van Belkum het hom egter ook teen 'n ander uiterste afgegrens naamlik die kerkskole. Reeds tydens sy Nederlandse periode het hy die beginsel van kerkskole afgewys; Van Belkum het eenvoudig die skool met die Bybel in die vooruitsig gestel. In Suid-Afrika het veral die Gereformeerde Kerke van Suid-Afrika tot die oprig van kerkskole oorgegaan en hierdie handeling kan veral aan die geskiedenis van dié kerk sedert 1859 toegeskryf word. Van Deventer (1985:30 ev) het ondermeer gestel dat die Gereformeerde Kerk verplig was om eie privaatskole op te rig, omdat die skole tot op daardie tydstip dié van die Nederduitsch Hervormde Kerk was. Die situasie het ontstaan omdat die Hervormde Kerk volgens die *1858 Grondwet van die Zuid-Afrikaansche Republiek* as staatskerk beskou is en volgens die wet moes onderwysers lidmate van die Hervormde Kerk wees. Volgens Van Deventer het dit die Gereformeerde Kerk genoop om kerkskole te vestig, terwyl die Hervormde Kerk eerder 'n algemene staatsonderwysstelsel met 'n Christelike en volkseie karakter voorgestaan het (vgl Van Deventer 1985:45 ev). Van Belkum was nie 'n voorstander van die kerkskole nie. Reeds in Mei 1912 het Van Belkum, toe hy die besluite van die Sinode van die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk beoordeel het, hom teen kerkskole uitgespreek:

Kerkscholen zullen aanleiding geven tot grote strijd en verdeeldheid tussen de verschillende kerken, o.a. ook bij de aanstelling van onderwijzers, wat nu reeds hier en daar voorkomt en zal in Transvaal

de Hervormde en Gereformeerde kerken doen op zij staan en dus ook de kerkelijke strijd op schoolgebied overbrengen.

(*De Hervormer* 1912:8)

Tydens die CNO konferensie het hy weer eens gestel:

..., dat in ons land nog 't idee heerst dat C.N.O alleen een zaakje was van de Geref. Kerk. Hij wil ook geen *Kerkscholen*. Die zullen ons verdelen; ook prakties zijn ze onmogelik, want de mensen wonen door elkaar, ze zijn bovendien onnodig. Op dit gebied heeft men in Holland saamgewerkt. Wat wij willen is een samenwerking op bijbelse grondslag. Als Christenen moeten wij tegenwerken scholen waar 't mogelijk is dat onderwijzers vragen, wanneer zij van de schepping verhalen: "Kinders geloven jullie nog aan dat verhaal van de schepping, de wereld is dan al miljoenen jaren oud".

(*De Hervormer* 1912:9)

Van Belkum het eerstehandse ervaring van die neutrale onderwysmetode gehad. Enkele jare van te vore is sy seun Gellius voor stok gekry omdat hy sou ontken het dat daar nie 'n God bestaan nie. Van Belkum het vanweë die voorval hom sterk uitgelaat oor die pedagogiek:

Het godsdienstige gehalte van 't onderwijs betreurt hij (Van Belkum – CP). In huis worde onze kinderen godsdienstig opgevoed, maar op school wordt er gevraag: 'Geloof je dat? Is dat wel waar?' Zo worden onze kinderen *dubbelhartig*.

(*De Hervormer* 1912:11)

Om die soort onderwys teen te werk, het Van Belkum en A H Koomans voorgestel dat 'n christelike boekereeks saamgestel word en dat die vereniging by die departement van onderwys moet aandrang dat die boekies in die leerplan opgeneem word. Ook dié voorstel van Van Belkum is deur die vergadering aanvaar (*De Hervormer* 1912:12). Van Belkum se invloed het verder geblyk toe hy en S W van Niekerk tot lede van die Hoofkomitee (Transvaal-afdeling) verkies is.

Van Belkum se belang by die pers, sy bydrae tot die kerklike joernalistiek en die daarstel van 'n christelike boekereeks, beklemtoon die waarde wat hy aan die media van sy tyd geheg het. Hy het deeglik besef dat dit as teenvoeter teen die bedreigings van kerk en volk ingespan moes word. Om die bedreigings af te weer, het hy in breër verband vennote gesoek, maar wanneer die besondere posisie van die Hervormde Kerk bedreig is, het hy hom van die medestanders afgegrens. Tereg is na hom verwys as die bouer en verdediger van die Hervormde Kerk. Dié kerk het egter ten opsigte van die onderwys 'n verantwoordelikheid gehad en een van Van Belkum se lewenskenmerke was, dat die kerk in diens van Christus en tot diens van die Afrikanervolk moes wees.

5.4 Emeritaat

In die jare kort voor Van Belkum geëmeriteer het, het dit duidelik geword dat sy werksvemoë en invloed in die Hervormde Kerk afgeneem het. Die kerklike publikasies wat hy gevestig het, is mettertyd deur jonger kollegas oorgeneem. Sy dienstyl as skriba van die Algemene Kerkvergadering het in 1922 ook tot 'n einde gekom. Reeds tydens die Algemene Kerkvergadering van 1919 het dit geblyk dat dr H C M Fourie as moontlike opvolger kon dien en tydens die Algemene Kerkvergadering van 1922 is H C M Fourie inderdaad tot skriba verkies. Hy het egter nie die benoeming aanvaar nie waarop die vergadering ds A J Barger tot skriba van die Algemene Kerkvergadering verkies het. Teenoor Van Belkum het die vergadering, by monde van L E Brandt, hulde gebring:

Spreker brengt hulde aan het grootte werk dat ds van Belkum nu 25 jaren achtereen gedaan heeft en hij nu zelf vrijwillig neerlegt.

De Voorzitter stel voor dat de Alg. Kerkverg, een blijk van waardering geven voor de grote trouw en uitstekende diensten van ds van Belkum.

(De Hervormer 1924:19)

Van Belkum het op L E Brandt se huldeblyk geantwoord:

Zijn [Van Belkum- CP] grote drijfveer bij zijn arbeid was steeds zijn plichtsbesef, zijn gevoel van verantwoordelijkheid niet aan de mensen maar aan God.

Zijn opvoeding was ook geweest een van strenge plichtsbetragting. Voorts dankt ds Van Belkum voor al de waardering en samenwerking, die hij steeds heeft ondervonde. Zoolang God hem het leven geeft wil hij voortgaan met te arbeiden voor de kerk en gemeente, want bij alles was de grondtoon “De liefde van Christus dringt mij”.

(De Hervormer 1924:19)

Tydens die vergadering het ds van Broekhuizen, as blyk van waardering, aan Van Belkum ‘n tikmasjien oorhandig. Van Belkum het sy dank uitgespreek en volgens die notule:

...ds van Belkum denkt terug aan de tijd 31 jaar geleden, toen hij met de trein op Vrydag aankwam naar Rustenburg, niet wetende wat de toekomst zou brengen. ZijnEerw. heeft echter geleerd, dat de weg van de mens niet zijn weg is, maar Gods weg. Hij heeft Volk en Kerk lief gekregen en hoopt zo lang God hem spaart voor de kerk te blijven arbeiden.

(De Hervormer 1924:23)

Dat sy werksaamhede in toenemende mate afgeneem het, het aan hom die geleentheid gebied om in 1917 na die Kaapprovinsie en in 1926 na sy geboorteland te reis. Van sy reis in die Kaapprovinsie het Van Belkum soos gebruikelik in die *Hervormer* verslag gegee:

Na een vrij wel onafgebroken werkzaamheid van bijna 18 jaar is het mij mogen gebeuren eens op reis te gaan en voor een tijd mijn gewone arbeid op te geven. Aangezien ik nog maar heel weining van Zuid-Afrika had gezien en met het kerkelik leven in de Kaap Provincie weinig bekend was, heb ik de voorkeur aangegeven mijn reis daarheen in te richten en zo verliet ik, vergezeld van mijne vrouw, op de 30 Januarie, Johannesburg naar Port Elizabeth.

(De Hervormer 1917:6)

Van Belkum het in sy eerste brief van 6 Februarie 1917 uitgebrei oor die liturgiese gebruike, die voorlesing, nagmaalgebruik, kleredrag en erediensorde van die Kaapse kerk en dit met die gebruike in die Hervormde Kerk vergelyk. Van die reiservaring self het Van Belkum geskryf:

Wil men op reis gaan om recht te genieten, te rusten, kennis op te doen, nieuwe indrukken te krijgen, dan neme men geen pleziertreinen en ga niet naar de drukbezochte badplaatsen.

(De Hervormer 1917:7)

Van die indrukke wat vir Van Belkum uitgestaan het, was die gevolge van die Eerste Wêreldoorlog, wat veral in Kaapstad gegeld het. Hy het hom oor die soldate negatief uitgelaat:

Is het in gewone tijden aangenaam om in Adderleystraat en de tuinen te wandelen, nu was het er niet erg plezierig. Alles was vol van militairen, die geheel de straat en de wandelpaden, de banken in de tuinen en zelfs het gras inbeslag hadden genomen...Helaas, de oorlog heeft een treurige invloed op de moraliteit van de natie, ook in Kaapstad.

(De Hervormer 1917:6)

Van Belkum het gedurende die reis ook besoek gebring aan die Blinde en Dowe Skool te Worcester en verskeie ander barmhartigheids instansies. Oor die doel van sy gereelde reisbeskrywings het hy opgemerk:

Vraagt de lezer nu, waarom ik dit reisverhaal heb geschreven, dan is mijn antwoord: Laat ook onze kerk weten wat er door andere kerken wordt gedaan, uit liefde tot Kristus; laat het haar jaloers maken en zeggen: wat kunnen wij doen? Wij kunnen, wij moeten meer doen, als we navolgers van Kristus willen zijn.

(De Hervormer 1917:8)

Na die kort reisvakansie in 1917 het Van Belkum eers weer in 1926 die geleentheid gekry om op reis te gaan. Sedert sy koms na Suid-Afrika in 1891 het Van Belkum nog net eenmaal na Nederland gereis in 1898, die tweede reis het 35 jaar later, in 1926 aangebreek. Sy besoek in 1898 was sonder mev Van Belkum, maar toe hy op 24 April 1926 vertrek het, kon sy lewensmaat die reis met hom meemaak (*De Hervormer* 1926:1). Ook van dié reis met die *Tanganjika* na Nederland, het hy gereeld in die *Hervormer* verslag gegee. Tydens die reis het hy en een van die Duitse predikante gereeld Sondag-oggende diens gehou. Van Belkum het in sy eerste brief die onderskeid tussen die passasiers vermeld naamlik die wat hulle Sondag-oggend met vermaak besig gehou het en die sowat dertig passasiers wat gereeld die eredienste bygewoon het. Die kerklike klimaat in Nederland is gekenmerk deur die stryd tussen

die protestantse kerke en Van Belkum het dit as teleurstellend ervaar. Een van die aanleidende oorsake tot die verdeling het Van Belkum aan die selfstandig posisie wat die vrye kerkbegrip aan gemeentes toegeken het, toegeskryf (*De Hervormer* 1926:18). In Nederland het hy en mev Van Belkum heelwat gereis, soseer dat hy bykans nie die geleentheid gekry het om te skryf nie. Van Belkum het in sy opvolgskrywe van 29 Augustus 1926, uit Velp berig, dat hy verbaas was oor die belangstelling wat Nederland vir die Afrikaner gekoester het. Ten spyte van die belangstelling het Van Belkum ervaar dat die kennis van Suid-Afrika afgeneem het. Van die kerklike toestande het Van Belkum hom mettertyd op hoogte gebring en verklaar ondermeer:

Langzamerhand vond ik uit, dat er in de kerk nog drie grote groepen waren, evenals vroeger: te weten de Konfessionelen, de Ethischen en de Liberalen, vroeger de modernen genoemd.

De eerstgenoemde zijn zware broeders, die zich sterk vasthouden aan de leringen der oude godgeleerden van de zeventiende en achttiende eeuw, en zeer zwaar zijn: de laatstgenoemden geloven niet in wonderen, ook niet dat Christus Jezus de Zoon Gods is, en erkennen de Bijbel niet als Gods Woord; die tweede groep houdt zich in hun prediking sterk aan de Bijbel en prediken voor al de liefde Gods en Jezus Christus als Gods Zoon, gekomen om de wereld met God te verzoenen. De eersten vooral in sommige provinsies hebben volle kerken, de laatsten hebben maar weinig hoorder: die middelste groep, mag zich ook verheugen in volle kerken vooral in de steden en onder de jongere mensen. Waar ik in de kerk was bij de middelsten vond ik ook meestal de kerken goed bezet, vooral wanneer er een gezocht prediker was. Ik heb dan ook onder hun gehoor zijnde al menige mij stichtende predikatie gehoord, waarin 'n ruime opvatting van het Evangelie der verlossing het middelpunt was.

(*De Hervormer* 1926:66)

Van Belkum se waardering van die 'etiese' middelstroom moet egter nie sondermeer lei tot die gevolgtrekking dat sy teologie as 'eties' getipeer kan word nie. Dit moet beklemtoon word, dat met Van Belkum se vertrek uit Nederland in 1891, die onderskeie strominge nie klinkklaar aangewys kan word nie en Van Belkum het by sowel 'etiese' teoloë, soos J H Gunning en A W Bronsveld, as by konfessionele teoloë, soos Hoedemaker aansluiting gevind. Hiervan dien in omvattender verband, Hoedemaker se aanvanklike medewerking met Kuyper aan die *Vrije Universiteit*, en selfs die toenadering tussen J H Gunning en Hoedemaker as illustrasie. De Jongh (1978:380) het die teologiese milieu in die Nederlandse Hervormde Kerk na 1920 so beskryf:

Daar werden na 1920 twee invloeden merkbaar: bij de linkervleugel het werk van Roessingh en van G J Heering (1879-1956), bij de 'middengroep' van ethischen en confessionelen de arbeid van Karl Barth (1886-1968).

Veral die herdrukke van Barth se kommentaar op die Romeine brief (1919) in 1921, 1925 en 1930 het die Nederlandse teologie beïnvloed. Barth se teologie is in sommige Nederlandse kringe negatief beoordeel en is selfs as kohlbruggiaans aangedui (De Jongh 1978:381).

Van Belkum se diensyd het in 1927 geëindig toe die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering sy akte van emeritaat aan hom oorhandig het. Op Sondag 16 Oktober 1927 het Van Belkum in die gemeente Heidelberg sy afsheidspraak gelewer. As teks vir die prediking het hy Handeling 20 vers 32 voorgehou: *'En nu, broeders! Ik beveel u Gode, en den woorde zijner genade, die magtig is u op te bouwen, en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden'*. Vir oulaas het hy die gemeente Heidelberg soos volg toegesprek:

Broeders en Zusters!

Wat ik U heb voorgelezen is het afscheidswoord van Paulus, gesproken tot de ouderlingen der gemeente te Ephese, die hij had

opgeroepen naar Milete, de haven van die stad. Hij was op reis naar Jeruzalem, en had geen tijd en gelegenheid om naar de stad zelve te gaan.

Het was niet de eerste maal dat hij die gemeente bezocht; eerst een kort oponthoud van een paar maanden, later van meer dan twee jaren; zijn werk was daar eerst zeer gezegend, en velen werden toegebracht tot het geloof in Jezus Christus, totdat er een oproer uitbrak, waarin hij groot gevaar voor zijn leven liep, door dat de zilversmeden, die uit de vervaardiging van zilveren beeldjes van de gevierde godin Diana, groot gewin maakten, ondervonde dat hun bedrijf achteruit ging, gevolg van het vervallen van de afgoderij.

Zij was een toe ter tijde bloeiende stad, vol prachtige gebouwen, grote koophandel, en vooral zeer beroemd door de prachtige tempel van Diana, wier beeld, zo men zeide, uit de hemel gevallen was.

Het verwondert ons niet dat Paulus begeerte had nog eenmaal die gemeente te bezoeken, in welke hij door Gods genade met zoveel zegen had gewerkt. Te meer was die begeerte groot, omdat hij op reis was naar Jeruzalem, waar hij vreesde, dat banden en verdrukking hem wachten, zodat hij niet meer in deze stad zou terugkeren.

Wat wij hier lezen in Hoofdstuk 20 is een overzicht van het werk dat de Apostel in Ephese had verricht; in de dienst van zijn Heer en Zender had hij onder vele tranen en verzoeking de volle raad Gods verkondigd, maar door de lagen der Joden en het oproer van Demetrius had hij deze werkring moeten verlaten. Trouwe evenwel aan zijne roeping, had hij niets achter gehouden van de verkondiging van de volle raad Gods, en wat nuttig was voor allen, Jood of Griek. Het was het evangelie der verzoening met God door Jezus Christus: grote zegen had hij op die prediking ondervonden. Nu was hy op reis naar Jeruzalem, en overal voorspelde men hem dat hem daar banden en vele verdrukkingen wachten. Hij zou ondervonden, dat alleen een beroep op de Keizer, omdat hij een Romeins burger was, hem van de dood kon redden. Tot tweemaal toe zegt hij, dat hij niets heeft

achtergehouden, dat hij niet zou verkondigd hebben de volle raad Gods, dat is hij heeft het Evangelie der genade gepredikt, maar ook dat men zich zou bekeren, en dat alleen de wedergeboornen het Koninkrijk der Hemelen zouden ingaan; het profeties woord, dat het de goede wel, doch de kwade kwalik zou gaan.

Zo vermaant hij dan ook de Ouderlingen naarstige wacht te houden over de kudde Gods, omdat er vele wolven zouden inkomen, die de kudde niet zou sparen, en er mannen zouden opstaan om de discipelen af te trekken achter zich. Immers die Ouderlingen waren niet uit zich zelve tot dit ambt gekozen, maar door de Heilige Gees daartoe gesteld.

Zoo moesten zij waken en gedenken, dat hij zelf die jaren nacht en dag niet opgehouden had een eigelijk te vermanen onder tranen en gebeden. Daarom beveelt hij hen dan ook aan God en zijn genade, die alleen hen kon opbouwen en een erfdeel geven onder al de geheiligden. Dit was ook Paulus eigen ervaring geweest, zijn troost en kracht.

Als de Apostel verder spreekt over zijn arbeid, wijst hij er ook op dat hij geheel belangeloos heeft gedaan: niemands goud of zilver of kleeding heeft hij begeerd; met eigen handen heeft hij gewerkt om in zijn nooddrift te voorzien, omdat hij wist dat de gemeente nog niet geleerd had haar leraar te onderhouden en voor de Heer iets te offeren. Het was voor hem zaliger te geven, ook zich zelve, dan aardse dingen te ontvangen. Hij was een diens knecht van Christus, geen knecht van mensen of van hun leeringen. Zo had hij zich ook niet gevoegd tot de rijken en machtigen, maar de zwakken en behoeftigen aangetrokken. Zijn Heer en Meester had dit immers ook gedaan, als Hij in zijn woord richtte tot de vissers van Galilea, tot de armen van geest, de hulpzoekenden en de zondaars en tollenaars, de zieken en troost-behoevenden.

Nadat de Apostel zijn laatste woord tot de Ouderlingen had gesproken, knielden zij neder, hebben gebeden, en een lofzang tot God opgezonden.

Broeders en Zusters!

Het was de eerste Zondag in Augustus, 23 jaar geleden, toen ik voor het eerst als Uw leraar en herder het Nachtmaal met u vierde. Wel had ik U vroeger bezocht en het Nachtmaal bedien in 1892, 1894, 1899 en in 1902, zodat ik geen onbekende onder u was. Weinigen zullen zich dit herinneren, want vele zijn gestorven, vooral van degenen, die toen als pilaren der gemeente werden geacht. Dat is lang geleden niet waar? Door de oudste leraar der kerk van die dagen, de oude Broeders Ds C W du Toit, die nog als Emeritus predikant onder ons leeft, en ondanks zijn zeer hoge leeftijd nog dikwijls als predikant optreed, werd ik als Uw leraar bevestigd. Als intree-preek nam ik de tekst, 1 Corinthen 2:2 waar Paulus deze woorden heeft neergeschreven: Ik heb mij niet voorgenomen iets te weten onder U, dan Jezus Christus en die gekruist. Het was dezelfde tekst, waarover ik preekte, toen ik ruim vijftig jaren geleden mijn intrede deed in mijn eerste gemeente te Varik, na door mijn oom aldaar te zijn ingezegend; dit was ook de tekst, die ik had gekozen toen ik in 1891 na door Ds. Goddefroy te zijn bevestigd, voor het eerst in Rustenburg de herderstaf in Zuid-Afrika opnam. Dit woord van Paulus was toen en is nu nog, om zo te zeggen mijn werkprogram. Ik dank de Heer der gemeente, dat ik mag verklaren aan dat program getrouw te zijn gebleven. Ik meen dat ik U van kansel, de kinderen in de katechisatie, en de zieken op hun ziekbed, of bij mijn huisbezoek niets anders heb geleerd, dan dat Jezus Christus, Gods Zoon, de enige Zaligmaker is, gekomen om te redden wat verloren is. Dit was ook voor mij de volle raad Gods, zodat ik de heilbegerigen kon troosten, maar ook de zondaars en Phariseën kon toeroepen: Wee U, indien gij U niet bekeert en deze Zaligmaker volgt.

Als wij dit Evangelie brengen, en daardoor tot de koscienties spreken, zijn wij niet altijd bij velen gezien en geprezen; ook ik was dat niet. De ene was ik te streng, te ernstig, de ander te zacht, te slap. Immers velen menen dat een leraar altijd maar over Gods goedheid moet spreken of van de kansel moet straffen of schelden over zonden,

ongeloof en afval van het geloof. Ik heb altijd gemeend dat de prediking van het Evangelie een aansporing is tot het aannemen van Christus, een bestraffing van de zondaar, omdat de prediking tot de konscientie spreekt. 't Is maar de vraag of de prediking voortkomt uit een hart vol liefde en trouw of uit een begeerte om te kritiseren en te vitten. Wij weten een vader, een moeder, een opvoeder komen ook niet altijd met zoeten woorden, maar ook met de woorden van tucht en bestraffing. Ook onze Hemelse Vader troost, waar dit nodig is, maar bestraft ook als Hij het voor ons het beste vindt.

Deze gemeente heeft moeilijke tijden doorgemaakt. Zij heeft niet altijd willen horen van zonde en ongerechtigheid. Waar tot de konscientie gesproken wordt, daar werkt de prediking geloof en bekering, maar niet allen willen zich bekeren, en luisteren naar de roepstemmen Gods. Het is goed voor ons leraren, dat wij niet altijd weten, wat er in de harten der gemeenteleden omgaat. Wij zouden misschien al te licht bedorven worden door vleierij, of mismoedig door allerlei kritiek en veroordeling; maar toch moet ik zeggen dat een weinig meer vertrouwelijkheid en ook een weinig meer openhartige en het goede bedoelende kritiek mij zeer aangenaam zou zijn geweest. En waar ieder leraar dit ontmoet is het goed gehoorzaam te wezen aan het woord "Zaaier, zaai in Gods naam voort en doe het werk des Heeren," en een ander is het die zaait, een ander die maait.

De Apostel Paulus heeft de gemeente en hare Opzieners Gode en Zijne genade aanbevolen. Aan wie kon hy het anders en beter doen?

Broeders Ouderlingen en Diakenen, dit is ook het laatste woord als leraar van mij aan U. God zij met U en zij U genoeg.

Weet dat de tijden zwaar zijn en dat zware wolken willen binnen komen. Ik meen daarmee niet de verschillende sekten, die in deze dagen opstaan en velen zoeken ter verleiding, zij maken altijd hun verschijning als er verachtering is in het geloof en in het Christelike leven. De wolven, die komen en zoeken te verslinden zijn de zonden van onze tijd, de zelfzucht, de onzedelijkheid, de oneerlikheid, het

afvallen van het geloof, het gebrek aan onderlinge liefde. Wij uit ons zelve kunnen haar niet met goede uitslag bestrijden; dat kan alleen de Genade des Heren en de liefde van Christus, de goeden en trouwe Herder. Daarom beveel ik U en de gemeente Hem en zijne genade aan. Ik dank U voor onze samenwerking in de vergaderingen, bij ons huisbezoek. Ik heb altijd de indruk gehad, dat ik een u welkome gast was, zowel als voor Uwe echtgenooten en Uwe kinderen. Ik dank u en hen daarvoor. Ook herinner ik mij niet dat wij een stormachtige vergadering hebben gehad, waarover wij ons later hadden te schamen.

Niet lang geleden zei een lid der gemeente mij, "U hebt altijd veel geduld gehad". Dat kan wel zo wezen, maar ik ben zo min als Paulus gekomen om Uw goud of Uw zilwer of Uw goed; ik was hier gekomen om U en Uwe kinderen. Toen ik 24 jaar geleden hier kwam, scheen het voor de gemeente een tijd van stoffelijke voorspoed te wezen, maar de tijden veranderden en werden zwaar, bitter zwaar. Men heeft toen wel eens gezegd, dat ik meer voor stoffelijke dingen moest zorgen; maar ik heb altijd beweerd en doe het nog, dat dit niet het werk is van de leraar; hij is zielezorger, maar geen geldzorger. En nu, ik ben o zo dankbaar, dat die zware tijden voorbij zijn. Ik dank dan ook de Kommissie, die in de laatste achttien maanden er in geslaagd is de schuld bijna af te betalen. Dat is, Gode zij gedankt, een oorzaak van grote vreugde, want de schuld verhindert nu niet meer de Kerkeraad om een andere leraar te beroepen.

Broeders! daar zijn nog onder de Kerkeraadsleden, die dit waren, toen ik hier kwam; maar bijna allen zijn gestorven, willen wij hopen dat de Heer ze heeft opgenomen in zijn eeuwig tehuis.

Broeder Kassier en Scriba. Ik kan, geloof ik, gerust zeggen, dat wij samen de enigen zijn die deze 24 jaren in de Kerkeraad gediend hebben. U wil ik danken voor onze vriendschap, die gebleven is, ook waar wij van gevoelen verschilden. Ook gij treedt af zowel als Kassier als Scriba. Ik dank U voor al hetgeen U zo trouw, zo nauwgezet, zo eerlijk gedaan hebt. Ik weet, dat de finansiële noden en zwarigheden

U menige slapeloze nacht hebben gekost, en ik voel dat de gemeente U daarvoor dankbaar mag zijn. Ik vertrouw, dat de Heer der kerk U al die arbeid zal vergelden.

Medebroeders in het heerlijk ambt der Evangeliebediening. Wat acht ik het een groot voorrecht U hier te mogen zien. Gij weet dat dertig jaren geleden de Nederduits Hervormde Kerk in Transvaal moes worden bearbeid door slechts drie leraren, en die nog wel uit de vreemde verreweg gekomen waren. Wat zijn we vooruitgegaan: daarvoor ben ik de Heer der gemeente innig dankbaar. Wij hebben nu 18 leraren en 3 professoren, allen mannen die onze kerk liefhebben, en arbeiden willen in de naam des Heeren. Ik waardeer zeer Uwe tegenwoordigheid bij deze voor mij zoo pijnlike plechtigheid, die een bewijs is van Uwe vriendschap en achting voor mij. Ik blijf mij aan Uw vriendschap aanbevelen, zoals ik U beloof, die te zullen blijven houden.

Hooggeleerde Heren Professoren, die arbeidt ook aan de opleiding van onze leraars, met ware blijdschap begroet ik Uwe tegenwoordigheid hier deze avond. Wij zijn niet alleen vrienden, maar ook Broeders in het geloof, die niets anders willen weten en prediken dan Jezus Christus en dien gekruist. Zeer dankbaar gevoel ik mij dat u allen met mij hebt willen samenwerken en met de andere leden van ons Kuratorium om onze jonge mannen op te leiden tot de Evangeliebediening, wat mijn krachten zou zijn te boven gegaan. Door Uw arbeid ook is onze kerk zoo vooruit gegaan in de laatste tien jaren. Geloof mij, U kunt op mijn vriendschap blijven rekenen en verzekerd zijn, dat ik als Voorzitter van het Kuratorium, zolang God mij spaart en werkkraft geeft, de belangen van de Kerk van onze opleiding en dus ook van U hoop te blijven behartigen.

Ik acht het een eer, en het is mij een oorzaak van grote blijdschap U, Wel Eerw Broeder N. van der Walt met zovelen van Uw Kerkeraad en gemeente in ons midden te hebben. Gij weet dat ik altijd aangenaam

met Uwe Gemeente en hare leraars heb kunnen samenwerken. Geen wonder! wij staan op hetzelfde fundament, en zo kan ik hopen dat ook wij zullen kunnen samenwerken, een ieder in zijn Kerk, maar beiden voor het Koninkrijk Gods. Ook de Kerkeradsleden der andere Zusterkerk, en hare leden en andere inwoners van ons dorp mijn hartelike dank voor hun tegenwoordigheid. Het is mij een oorzaak van grote vreugde zoveel belangstelling ook van Uw kant te mogen ontvangen.

Het is mij, Gemeente van Heidelberg, zwaar om in dit ogenblik mijn laatste woord als uw Herder en Leraar tot U te moeten spreken. Ik durf niet te zeggen, dat ik in alles heb gedaan wat ik heb moeten doen. Wil mij dat vergeven! Heb ik niets achtergehouden van wat ik U moest verkondigen, n.l. de volle raad Gods, in mijn huisbezoek heb ik niet kunnen doen wat ik doen moest. Zelden heb ik bij dat werk kunnen spreken over de hogere geestelijke dingen van Uw hart. Soms was het evenwel mij gegeven de zieken te troosten, de zwakken te steunen, de zondaars te vermanen; voor de armen en raad behoevend iets te kunnen zijn. Wilt mij vergeven, en bedenken dat goed en geregeld huisbezoek voor mij onmogelijk was. Wanneer iemand, zoals ik, eerst tien jaren geheel de westelike Transvaal en later bijna even zovele jaren de Oostelike helft deze provisie als herder en leraar moest bedienen, spreekt het bijna vanzelf, dat aan intensieve bearbeiding der gemeente niet gedacht kan worden.

Ik heb onder U vele vrienden en vriendinnen; vele kinders, die genoten hebben van mijn onderwijs, zij nu volwassen, en ik weet dat zij mijn onderwijs op prijs hebben gesteld, en ook de Heer hebben gevonden.

De Apostel Paulus neemt afscheid van de Ouderlingen van Ephese, en zegt hun dat zij zijn aangezicht niet meer zullen zien. Dat behoef ik, Gode zij dank, niet te zeggen. Ik hoop met de mijnen in Uw midden te blijven wonen.

Hartelik dank ik U voor Uwe liefde, voor uwe vriendschap. Mijn echtgenoot, mijn huisgezin heeft dikwijls veel hartelijkheid van u genoten. Dank er voor! Ook toen verleden jaar ik met verlof nog eens naar mijn vaderland reisde, om mijn en mijn vrouws familie voor het laatst te zien, was uwe liefde en waardering groot. Wij vergeten dat niet!

En nu, Gemeente van Heidelberg, onuitsprekelik dankbaar zal ik zijn als wij aan het einde van dit leven, in de eeuwigheid elkander weer mogen ontmoeten, waar wij geen aardse herders meer nodig zullen hebben, maar zullen mogen behoren tot die kudde, van welke onze Heiland Jezus Christus Gods Zoon de goede en trouwe Herder is en blijft.

Ook U allen beveel ik aan de genade Gods.

AMEN.

Van Belkum het in die laaste preek in Heidelberg, getrou gebly aan die hoofaksente van sy teologie. Vir hom was die verkondiging van God se wil, naamlik die versoening met God deur Jesus Christus, die hartklop van sy dienswerk. Vir dié Evangelie het hy baie ontbeer, maar die ontberings het hy verduur omdat hy hom as dienskneg van Christus beskou het. Die Evangelie-verkondiging het egter die lewe van kerk en volk in die wêreld hervorm; 'n verdraaiing van die Evangelie lei noodwendig tot 'n vervlakking in leer en lewe. So het Van Belkum ook aan sy tweede hoofaksent getrou gebly, naamlik die onlosmaaklike verbintenis tussen leer en lewe.

Ds L E Brand het Van Belkum se lewenslange arbeid goed opgesom en dit in vyf terreine afgebaken:

...ten eerste, hoe Ds. van Belkum jare lang scriba was van die Algemene Kerkvergadering. Boekdele het hy vol geskryf in sy keurig nette handskrif, wat nou in onse argief bewaar word vir die nageslagte. Ten tweede, die opleiding van predikante. Dit was ds. van Belkum wat die eerste ingesien het, hoe dit 'n lewenskwessie vir die kerk is. Ten

derde die Hervormer. Ds van Belkum het dit opgerig, en dit gemaak wat dit is. Hy het daardeur ook leiding gegee aan die kerkelike joernalistiek, en herhaaldelik is sy artikels oorgeneem in verskillende koerante. Ten vierde die Almanak. Geheel vir eie rekening en sonder veel steun het ds van Belkum daarmee in 1907 begint. Eers toe die Kerk gesien het dat dit 'n sukses is, het die Kerk Hervormer en Almanak oorgeneem. Ten vyfde die Weeshuis, waarvan ds van Belkum als voorsitter die saak kragtig bevorder het. Dit is alles monumente, wat van sy werk getuig.

(*De Hervormer* 1927:94 en 95)

Dat Van Belkum emeritaat ontvang het, het nie beteken dat hy alle arbeid laat vaar het nie. Sy jare as emeritus-predikant het hy veral aan die uitbouing van die Krugersdorp Weeshuis gewy en die *Weeshuisblad* as redakteur versorg. Van Belkum het egter in toenemende mate besef dat sy kragte afneem en hiervan was sy opmerkings tydens die Algemene Kerkvergadering in 1928 getuie:

Ds. Jac van Belkum maak vermelding van die feit dat God hem gespaar het om ook nog die vergadering by te woon. Hy weet nie of hy nog weer 'n vergadering sal kan bywoon nie, want dan sal hy 80 jaar wees. Spreker bedank die Voorsitter vir sy vriendelikheid en billikheid, as ook sy kollegas; hy bedank ook die broeders ouderlinge; in besonder dink hy aan die ou broeders en die vriendskap en waardering wat hy altyd van hulle geniet het. Spreker het nooit ondervind 'n stroming wat ouderlinge en predikante skei nie. Maar hy dank bowe al God, en bid die Vergadering en Kerk Gods seën toe en die ondervinding van Gods genade aan eie huis en hart.

(Notule van die Algemene Kerkvergadering 1928= NHKA 1928:142)

P W Ennis het van hierdie afskeidswoorde in die *Hervormer* geskryf, en daarmee sekerlik ook die gevoel van die hele vergadering verwoord:

Toen kollega Van Belkum, tijdens ons laatst gehouden Algemene Kerk Vergadering, de mededeling deed, dat hij voor de laatste maal deel nam aan een zitting van onze Hoogste Kerkvergadering, voelde ik mijn ziel 'n tere snaar trillen; niet ene, om mij met de blijden te verblijden, maar wene, om met de wenenden te wenen. Als bij intuïtie zag ik: wij zullen dezen man missen!

(*De Hervormer* 1927:194)

Van Belkum se afwesigheid, is saam met die van Ds C W du Toit, tydens die 43 ste Algemene Kerkvergadering in Mei 1931 deur die voorsitter vermeld. Op 2 November van dieselfde jaar het die gemeente Heidelberg aan ds Jac Van Belkum tydens sy tagtigste verjaarsdag hulde gebring. In die Volksskool-saal, ook een van die bakens van sy arbeid waaraan Van Belkum na die Tweede Vryheidsoorlog meegewerk het, het verskeie gassprekers goeie wense aan Van Belkum oorgedra. Ds L E Brandt het by die geleentheid gesê dat hy bly is vir:

...hierdie geleentheid waarmee ons kan toon dat ons hoog op prys stel wat deur Ds. van Belkum in al die jare gedoen en tot stand gebring is. Jare het hy en Ds. van Belkum saamgewerk sonder dat ooit 'n onaangename woord selfs geval het. In Holland het Ds. van Belkum gou opgang gemaak en al spoedig van die hoogste posisies in die kerk bekleed. Daar was vir hom 'n groot toekoms in Holland, maar toe die roepstem van Suid-Afrika kom, kon hy dit nie weerstaan nie. Moeilike tye moes Ds. van Belkum aanvanklik in Suid-Afrika deurmaak, maar altyd het hy getrou sy plig gedoen sonder om die eer van die mense te soek.

Al is sy bedoelinge nie altyd deur almal begryp nie, nou word gesien hoedat hy die grondslag van groot dinge gelê het, soos bv. die

opleiding van ons predikante, 'Die Hervormer', die Almanak en die Weeshuis. Sy ridderlike eerlikheid en groot liefde vir die kerk sal nie vergeet word nie. Mag God hom en sy gade nog vele jare spaar in krag en gesondheid.

(*De Hervormer* 1931:136 en 137)

Na Brandt se goeie wense het prof S P Engelbrecht van Ds en mev van Belkum se invloed in sy lewensgang getuig:

Hy (Engelbrecht – CP) beskou homself as hulle geestelike seun. In 1905 was hy te Heidelberg op skool en was tuis by die pastorie van Ds. van Belkum en is nog altyd dankbaar vir wat hy daar ontvang het. Ds. van Belkum is nou aan die Volksskool verbonde daar die skool in die Kerk van ds van Belkum sy ontstaan het. Was dit nie vir Ds. van Belkum dan was hy (Dr. Engelbrecht) miskien nooit na Holland gegaan nie.

(*De Hervormer* 1931:137)

Van Belkum het na 1931 besef dat sy kragte afgeneem het en in die daaropvolgende jaar het hy ook van sy biblioteek afskeid begin neem. Op 19 Januarie 1932 bied Van Belkum van sy boeke, onder andere die '*De Villiers Geslachts-Register*' aan die Universiteit van Witwatersrand en versoek terselfdertyd die universiteit om sy boekery te inspekteer vir verdere skenkings (NHKA:Sarkady L VI/7). Die universiteit se versuim om op sy aanbod te antwoord, het Van Belkum laat besluit om die aanbod aan *die Nederlands Cultuurhistories Instituut aan de Universiteit van Pretoria* te maak. Hy het ondermeer die werke van W. Moll: *Geschiedenis van het Kerkelijke Leven der Christenen gedurende de zes eerste Eeuwen*, 2 delen; G. McCall Theal: *Geschiedenis van Zuid-Afrika*; Christoffel Coetzee de Villiers, *Geslacht-Register der oude Kaapsche Familien* geskenk. Later daardie jaar, op 9 Junie 1932, het die direkteur van die instituut gereageer:

Ik betuig U mijn hartelike dank voor dit geschenk en hoop, dat ook voor de toekomst Uw belangstelling in het Nederlands Cultuurhistories Instituut zal behouden blijven. De overige boeke heb ik aan Dr. Engelbrecht doorgegeven.

(NHKA:Sarkady L VI /7)

Vir Van Belkum, het die 'rustyd op Suikerboschrand', op 4 November 1933 aangebreek. Hy is in Johannesburg oorlede en op 7 November 1933 in die Heidelbergse begraafplaas begrawe. Mev van Belkum het twee jaar later, op 11 Januarie 1935, gesterf en is langs haar lewensmaat begrawe. Engelbrecht het sy lewe en dienswerk so opgesom:

Die reus onder die predikante was ds. Jac van Belkum. Vir die Kerk as geheel was hy van groot betekenis. Hy was talentvol, het in Holland 'n deeglike akademiese loopbaan agter die rug gehad en het ook sy doktorsale eksamen in die teologie afgelê, en was daar in die Kerk 'n man van invloed. In 1891 het hy na Transvaal gekom. In 1893 en 1897 tot 1922 was hy skriba van die Algemene Kerkvergadering en het sitting gehad op verskillende belangrike kerklike liggame. Trou het hy op die kerklike wagpos gestaan en met sy ruime visie die hele toestand van die Kerk oorsien. As daar gevaar was van afwyking, het hy gewaarsku. Hy het die kerklike lyn vasgehou en die mense 'n kerkbesef gegee. Hy was 'n optimis by uitnemendheid en het 'n groot werkkrag gehad waardeur hy verskillende dinge aangepak het. Die Kerkalmanak en die Hervormer het hy opgerig, en later eers het die Kerk dit oorgeneem. Van die opleiding van predikante in Pretoria was hy die siel, en dit het vir die grootste gedeelte deur sy volharding tot stand gekom. Hy was vaardig met die pen en sy reeks briewe wat hy in 1904-1906 in De Transvaalse Kerkbode onder die naam van Oom Sarel, en daarna in De Vrije Opmerker van 1906, en in Die Hervormer

vanaf 1909 tot 1930, en 'n enkele keer ook in 'n dagblad geskryf het, het groot invloed gehad, ook buite die Kerk. Baie daarvan is van blywende waarde en onmisbaar by die bestudering van ons kultuurgeskiedenis van daardie jare. Die Almanak bevat verskillende waardevolle artikels van hom. In 1907 het hy 'n bundeltjie sketse *Uit Ons Volksleven* uitgegee, wat 'n goeie pers gehad het. By al sy invloed was hy beskeie. Nooit het hy homself op die voorgrond gestel nie. By dit alles was hy van 'n vrome lewenswandel en het hy 'n kinderlike geloof en godsvertroue gehad. Toe hy in Februarie 1927 in alle stilte sy vyftigjarige ampsfees herdenk het, het dit treffend uitgekom hoe hoog hy geag en gewaardeer is. Dieselfde was die geval met sy emeritaat in Oktober 1927, met sy tagtigste verjaarsdag op 2 November 1931, en met sy begrafnis op 7 November 1933. Hy het homself aan die Hervormde Kerk gegee, en hy was die instrument waardeur die Hervormde Kerk tot die teenswoordige bloei kon raak. Sy naam sal altyd 'n ereplek in die geskiedenis van die Kerk beklee.

(Engelbrecht 1953:367 en 368)

LITERATUURVERWYSINGS BY HOOFSTUK 5

- Botes, H J 1989. Ds L E Brandt (1873-1939): As kerklike leier en bouer. Ongepubliseerde DD-Proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Botha, S J [1969]. Die Kerkregtelike posisie van die Prokurasie-Kommissie in die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk. *HTS* 25/2, bl 106 – 131.
- 1981. *Ds Marié Joseph Goddefroy: Sy lewe en betekenis*. Pretoria: Kital.
- De Beer, S J 1968. 'n Bespreking van die inhoud van ds. Jac van Belkum se 'Brieven van Oom Sarel'. Ongepubliseerde BD-skripsie. Universiteit van Pretoria.
- De Jong, O J 1978. *Nederlandse Kerkgeschiedenis*. Nijkerk: Callenbach.
- Dreyer, W A 1995. Kerk, Volk en Owerheid: 'n Hervormde perspektief. Ongepubliseerde DD-proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Engelbrecht, S P 1927. *De Almanak 1927*, bl 101.
- 1953. *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. Pretoria: HAUM.
- Haitjema, Th L 1964. *De nieuwere geschiedenis van Neerlands Kerk der Hervorming: Van Gerformeerde Kerkstaat tot Christus-belijdende Volkskerk*. 's Gravenhage: Boekencentrum.
- Le Roux, J H; Coetzer, P W & Marais, A H (reds) 1987. *Generaal J B M Hertzog- Sy strewe en stryd*. Johannesburg: Perskor.
- Naude, J P (red) 1967. *Gedenkalbum Teologiese Fakulteit, 1917-1967*. Krugersdorp: NHW-pers.
- De Hervormer* September 1911. Antwoord van die Kommissie aan Ruysch van Dugteren, bl 2-4.
- Oktober 1911. Openbare brief van Ruysch van Dugteren, bl 3-6.
- Julie 1912. Konferentie voor Christelijke Nationaal Onderwijs, bl 1-12.
- Desember 1917. De Buitengewone Algemeene Kerkvergadering, gehouden te Pretoria, 21, 21 en 22 November 1917, bl 5-6.
- 1924. Notules van die veertigste Algemene Kerkvergadering 1922, bl 16.
- 1926. Notule van die een-en-veertigste Algemene Kerkvergadering 1924, bl 34.

- Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. Algemene Kerkvergadering 1912. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1912. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- 1916. Algemene Kerkvergadering 1916. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1916. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- 1917. Algemene Kerkvergadering 1917. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1917. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- 1919. Algemene Kerkvergadering 1919. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1919. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- 1928. Algemene Kerkvergadering 1928. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1928. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Nederduitsch Hervormde Kerkraad Pretoria [sj]. Het Geschil van de Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Nederd Herv Kerk van Zuid-Afrika met de Kerkeraad van Pretoria in zake de beroeping van Ds Herman D van Broekhuizen. Pretoria: Noordelike drukpers.
- Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika [sj]. Kommissie van die Algemene Kerkvergadering. *Uiteenzetting van het standpunt van de Commissie der Algemeene Kerkvergadering naar aanleiding van de Brochure van den Kerkeraad van Pretoria over de Jongste beroeping aldaar.* Pretoria: Het Westen.
- Kommissie van die Algemene Kerkvergadering. Notules van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, K 1 / 2: 1/1/2. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Oberholzer, J P; Van Zyl, F J & Dreyer, J G M (sr) 1975. *Rondom die Gewetenskousule.* Pretoria: NHW pers.
- Pont, A D 1965. *Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Heidelberg 1865-1965.* Krugersdorp: NHW Pers.
- [1981]. Die figuur van Van Broekhuizen uit die geskiedenis van die Gemeente Pretoria. *HTS* 37/3, bl 55-73.
- Raath, A W G 1994. *Siener van Rensburg en die Rebelle.* Pretoria: Promedia.

- Sarkady, N 1997. Ongepubliseerde Inventaris: Jac van Belkum versameling, L VI/1-32. Argief van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria.
- Symington, F C 1948. Onderwys in Transvaal gedurende die Kroonkolonie-periode 1900-1907. Ongepubliseerde D. Ed-proefskrif: Universiteit van Pretoria.
- Steyn, J C 1987. *Trouwe Afrikaners: Aspekte van Afrikaner-Nasionalisme en Suid-Afrikaanse Taalpolitiek 1875-1938*. Kaapstad: Tafelberg.
- Strauss, A G 1986. Die Ruysch van Dugteren insident 1911-1912. Ongepubliseerde BD-Skripsie, Universiteit van Pretoria.
- Strydom, S L 1987. Die Rebelle van 1914 en die Nederduitsch Hervormde Kerk. Ongepubliseerde BD-Skripsie, Universiteit van Pretoria.
- Van Belkum, J 1910. Kerk en school, *De Hervormer* 15 Maart 1910, bl 8 -9.
- 1910. Wat een heidensch vorst geloofde, *De Hervormer* 15 Junie 1910, bl 3-4.
- 1910. Nog enkele besonderheden uit de bepalingen de oude hollandsche sijnoden van 1568-1618 gehouden: Zending-quastie, *De Hervormer* 15 Junie 1910, bl 7 en 8.
- 1911. Gerust gesteld, *De Hervormer* 15 Januarie 1911, bl 3-4.
- 1911. Kerk en Staat, *De Hervormer* 15 April 1911, bl 5-7.
- 1911. De overwinning des Doods, *De Hervormer* 15 Mei 1911, bl 3-4.
- 1911. Vol zoeten wijn, *De Hervormer* 15 Junie 1911, bl 3.
- 1911. Art 116 der Wetten van de Nederd. Herv. Kerk, *De Hervormer* 15 Oktober 1911, bl 6-8.
- 1912. De Kweekschool, *De Hervormer* 15 Maart 1912, bl 8.
- 1912. De eerste in Zuid-Afrika geboren predikanten der Kaapsche Kerk, *De Almanak*, bl 68-73.
- 1912. Niet Kerkgaan, *De Hervormer* 15 Augustus 1912, bl 7-8.
- 1912. Socialisme en Christendom, *De Hervormer* 15 September 1912, bl 7-8.
- 1912. Minister Burton en Spelen, *De Hervormer* 15 September 1912, bl 7-8.
- 1912. Husai, *De Hervormer* 15 Oktober 1912, bl 4-5.
- 1914. Vertrouwt niet op prinses, *De Hervormer* 15 Augustus 1914, bl 5 en 6.
- 1914. Het ontstaan van de Luthersche Kerk in Zuid-Afrika en hare vestiging, *De Almanak* 1914, bl 74-91.
- 1915. Zendingsgeschiedenis, *De Almanak* 1915, bl 73 -78.
- 1915. Onderwijs in de Kerkgeschiedenis, *De Hervormer* 15 Julie 1915, bl 6.

- 1916. Het Kongres ter bespreking van het vraagstuk der arm blanken te Cradock, *De Hervormer* 15 Desember 1916, bl 8.
 - 1917. Op Reis, *De Hervormer* 15 Maart 1917, bl 6-7.
 - 1917. Op Reis, *De Hervormer* 15 Mei 1917, bl 7-8.
 - 1917. Op Reis, *De Hervormer* 15 September 1917, bl 5-8.
 - 1918. Een heerlijke besluit, *De Hervormer* 15 September 1918, bl 14.
 - 1920. De Apostoliese broeders, *De Hervormer* 15 Augustus 1920, bl 5-6.
 - 1920. Die in den hemel woont, zal lachen, *De Hervormer* 15 Oktober 1920, bl 1-3.
 - 1920. Ds A Kuyper, *De Hervormer* 15 Desember 1920, bl 6-7.
 - 1921. Iets over Ds D van der Hoff, *De Almanak* 1921, bl 156-165.
 - 1921. J H Wichern, *De Hervormer* 15 Maart 1921, bl 8-12.
 - 1921. Elisabeth Fry, *De Hervormer* 15 April 1921, bl 16-18.
 - 1921. Theodor Fliedner II, *De Hervormer* 15 Julie 1921, bl 7-8.
 - 1922. Een roep om hulp!, *De Hervormer* 15 Mei 1922, bl 8-9.
 - 1922. Kweekschool of Universiteit, *De Hervormer* 15 Julie 1922, bl 15 en 16.
 - 1922. Martin Luther, *De Almanak* 1922, bl 125-132.
 - 1923. Inwijding van 't weeshuis te Krugersdorp, *De Hervormer* 15 November 1923, bl 10-11.
 - & Engelbrecht, S P 1924. Ds Dirk van der Hoff en de Afscheiding, *De Hervormer* 15 Julie 1924, bl 9-13.
 - & Engelbrecht, S P 1924. Ds Dirk van der Hoff en de Afscheiding, *De Hervormer* 15 Augustus 1924, bl 9-11
 - 1924. Eerste Verjaarsdag van het weeshuis, *De Hervormer* 15 Desember 1924, bl 16-17.
 - 1926. Brief van Ds J van Belkum, *De Hervormer* 23 Julie 1926, bl 18-19.
 - 1926. Brief uit Holland, *De Hervormer* 23 September 1926, bl 65-66.
 - 1927. Artikel 25 van de Wet op Universitaire onderwijs, *De Hervormer* 8 Januarie 1927, bl 155.
 - 1929. Hoe is ons weeshuis opgericht?, *De Weeshuisblad* 15 Desember 1929, bl 5-6.
- Van de Merwe, H J J M 1964. *Scheepsjournael ende Dagregister*. Pretoria: Van Schaik.

Van Deventer, H T 1987. Die begroning van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se onderwysbeleid (1902-1985). Ongepubliseerde DD-proefskrif: Universiteit van Pretoria.

SAMEVATTING

DS JAC VAN BELKUM (1851-1933)

NESTOR VAN DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK VAN AFRIKA

'n Teologies-historiese studie

PROEFSKRIF

Ingehandig om te voldoen aan die vereistes van die graad

DOCTOR DIVINITATIS

Fakulteit Teologie (Afd. A)

Universiteit van Pretoria

April 2002

Promovendus : Christo Pretorius

Promotor : Prof dr S J Botha

In hierdie proefskrif is die teologiese aksente en kerklike dienswerk van ds Jac van Belkum teen die agtergrond van die kerklike- en algemene geskiedenis van die tyd ondersoek. Van Belkum se teologiese raamwerk het teen die agtergrond van die sosiaal-maatskaplike- en kerkgeskiedenis verskeie klemverskuiwings ondergaan. Die klemverskuiwings was nooit 'n radikale wysiging van teologiese inhoute nie, maar is vanuit sy omgang met teoloë en vraagstukke van sy tyd gefasiliteer. As student en proponent het Van Belkum veral onder die invloed van J J van Oosterzee, J I Doedes en N Beets hom teen die modernisme uitgespreek. Sy prediking en publikasies het getoon dat sy kritiek teen die historiese kritiek gegrond is in die Bybel as openbaring van God wat die dae en woorde van Christus as versoenende boodskap aan die kerk en volk rig. Tydens sy dienswerk as gemeentepredikant het die doleansienke Van Belkum se aandag op die stryd van kerkherstel, die plek en funksie van die belydenis en die verhouding kerk/volk/staat gevestig. Van Belkum het teen die agtergrond hom afgegrens teen enige partyleuse, of partykreet en dit was in sy teologiese denke en

pastorale arbeid kenmerkend dat die vorming van partye deur hom verag is. Van Belkum het binne die Nederlandse maatskaplike-situasie hom teen die verval in kerk en die maatskaplike lewe gerig.

Tydens die doleansie het Van Belkum deeglik van Ph J Hoedemaker se gedagtes kennis geneem en dit was vanweë die doleansie en Hoedemaker se publikasies dat die eerste klemverskuiwing in Van Belkum se teologie voorkom. Alhoewel hy as student nie as 'eties' getipeer kan word nie, het hy tog nader aan die invloed van die vroeë 'etiese'teoloë, veral Gunning gestaan en het ook sy waardering vir Bronsveld, wat as 'moderne-ortodokse' bekend was, verklaar. Gunning se gedagtes, onder andere die versoening tussen God en mens deur die versoenende sterwe van Jesus Christus en die verbintenis tussen leer en lewe en was van Van Belkum se oorheersende teologiese aksente, maar Van Belkum het die individualisme van veral die 'latere-etiese' eksponente afgewys en meer na die kofessionele standpunt geneig. Dit word duidelik in sy waardering van die maatskaplike en politieke situasie in Nederland en veral Suid-Afrika, sy afwysing van die beginsels van die volksgesag en sy kritiek op die historiese-kritiek. Van Belkum het sy waardering vir die belydenis behou. Die belydenis was egter nie die normerende norm nie, maar die gevolg van 'n Skrifgefundeerde evangelieverkondiging, waarin die versoenende sterwe van Jesus Christus die sentrale plek inneem.

Van Belkum kan nie sondermeer as 'eties' of as 'kofessioneel' getipeer word nie. Sy teologiese aksente kan hoogstens as as medies-eties/kofessioneel of middelkofessioneel getipeer word. Van Belkum het teen dié agtergrond na Suid-Afrika gekom en dit was vanweë die maatskaplike – en sosiale, geskiedenis asook die gebeure van die mislukte kerkvereniging en die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) dat die kofessionele aksente ten opsigte van kerk, volk en staat versterk is. Van Belkum se stryd teen die Britse imperialisme, Engelse metodisme, sy betrokkenheid by die onderwys, stryd vir 'n eie kerklike opleiding en die inrigting van sy publikasies het getoon dat hy hom ten volle met die Afrikanervolk en sy geskiedenis vereenselwig het. Die rol van die Kerk in die volk was enersyds die behoud van sy calvinistiese erfenis en die vestiging van die Hervormde Kerk en Afrikanervolk se aansprake en regte. Van Belkum het egter deurlopend gewaak teen 'n Evangelie sonder 'n belydenis en 'n Evangelie in diens van die belydenis. Die afgrensing kon hy handhaaf

vanuit sy beskouing van die Bybel, wat die openbaring van God aangaande Christus bevat het. Sy konsekwente Christusverkondiging het Van Belkum van uiterstes bewaar. Die verkondiging aangaande Christus moes die kerk en die volk lei tot 'n belydende gestalte in die wêreld.

Vanweë sy uitgebreide arbeid en sy onvermoeide ywer vir die Nederduitsch Hervormde Kerk het ds Jacobus van Belkum by sy kollegas as die *Nestor* van die Kerk bekend gestaan. Dié eretitel som Van Belkum se dienswerk en lewe raak op.

SUMMARY

REVEREND JAC VAN BELKUM (1851-1933)
NESTOR OF THE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK VAN AFRIKA
(DUTCH REFORMED CHURCH)

A theological-historical study

Thesis

Handed in as part of the requirements for the degree

DOCTOR DIVINITATIS

Faculty of Theology

University of Pretoria

April 2002

Promovendus : Christo Pretorius

Promotor : Prof dr S J Botha

In this thesis, the life, work and theological accents of Reverend Jac van Belkum were researched in the context of the ecclesiastical- and general history of the period. It demonstrates that his theological paradigm altered as a result of the divergent social- and ecclesiastical circumstances; albeit this was not a fundamental alteration.

During his studies, under the influence of J J van Oosterzee, J I Doedes and N Beets, and his early ministry in the Netherlands, he criticized the liberal theological school's view of Scripture. Van Belkum's criticism was the result of his viewpoint: i.e. the Bible was revealed by God and embraces the deeds and words of Christ's reconciliation. His emphasis on themes like the reconciling death of Christ and the bond between life and confession illustrates the influence of theologians like J H Gunning, who can be regarded as an exponent of the 'early ethical' school, and Bronsveld, recognized as a theologian of modern-orthodox inclination. Van Belkum, however, cannot be regarded as an adherent of the 'ethical'-school, and in particularly of the subsequent development of this school, under the influence of 'late ethical'-

theologians, like J J P Valetton. Van Belkum's disapproval of the 'late ethical'-school's emphasis on individualism, demonstrates an alteration of his theological accents. The Church-discord of 1886 (Doleansie) required Van Belkum to assess the significance of the church confession and the relation between the church, nation and the state. Although Van Belkum declined to collaborate or support any of the theological factions, he nonetheless took notice of Ph J Hoedemaker's point of view. His appreciation of the church confession and his disapproval of the historical-critical study of the Bible, as well as selfrule by the nation is evidence of Hoedemaker's influence.

Van Belkum cannot be considered as an adherent of the 'ethical' or the 'confessional' school, he merely can be categorized as an 'irenic-ethical'/confessional theologian or an intermediary between the 'ethical' and 'confessional factions'.

Against this background, he departed for South Africa. The socio-political situation in South Africa, the consequences of the unsuccessful church unification (1885) and the Anglo-Boer War (1899-1902) bolstered the confessional accents regarding church, state and nation. Van Belkum's struggle against British Imperialism and Methodism, as well as his participation in education, the establishment of a theological seminary for the Dutch Reformed Church (*Nederduitsch Hervormde Kerk*) and his numerous publications attest to his union with the Dutch Reformed Church and the Afrikaner nation. The task of the church among the Afrikaner nation was mainly focussed on the preservation of the Calvinistic legacy and the safe-guarding of the Dutch Reformed Church's rights.

Van Belkum, however, guarded against a Gospel devoid of confession or a Gospel in acquiescence to church confession. His view of Scripture, i.e. the revelation of God in Christ and his persistent proclamation of Jesus Christ's reconciliation, safeguarded him from extremities. The proclamation of Christ, however, must lead the Dutch Reformed Church and the Afrikaner people to the confession of Christ in the secular world.

Because of Van Belkum's work in the church, his colleagues referred to him as *Nestor* of the Dutch Reformed Church (*Nederduitsch Hervormde Kerk*). This honorary title depicts the life and work of Reverend Jacobus van Belkum.